www.kurdistannet.org

بنەما تیورییەکانی
رای گشتی و راگەیاندن

مەجید ساڵح عەزیز

2004–2003

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پێشەکی

زۆر لەلێکۆڵەرەوانی بواری ماس میدیاکان لەو باوەڕەدان کە دیاردەی(رای گشتیو راگەیاندن)، وەك دوودیاردەی کۆمەلاّیەتی رەگوریشەیان دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەرهەڵدانی کۆمەڵگا مرۆڤایەتیەکانو دروست بونی دامەزراوە جیاجیاکانی ئەو کۆمەڵگایانە. هەرچەندە ئەو گرنگی دانەی مرۆڤی سەرەتایی تا رادەیەکی زۆر بەرتەسكو سنوردار بووە، بەلاّم رێگەخۆشکەر بووە بۆ ئەو هەموو گرنگی دانەی کەئێستا هەیەتی.

سەبارەت بە(رای گشتی)لە رووی تیۆریەوە, لە رۆژئاوا سەرەتای گرنگ پێدان بەم چەمکە دەگەڕێتەوە بۆلای بەرهەمەکانی مکیافیلی وهوبس وتمپل و پاشان رۆسۆ.لە روی پراکتیکیشەوە بەهۆی شۆڕشی پیشەسازیو گەشەکردنی ئابوریو زۆربوونی داهێنانەکانی مرۆڤایەتی، هەروەها بە هۆیشەپۆلی رینسانس لە ئۆروپا, سیستەمی بەڕێوەبردنو ئاستی هۆشیاری خەلْكو هاتنە مەیدانی ئایدۆلۆژیا بەشێوەیەکی بەرچاو پەرەی سەند. زۆربەی سیستەمەکانی بەڕێوەبردن بەرەو دیموکراسی و کۆمەڵی مەدەنی هەنگاویان نا، لەئەنجامدا زانینی(رای گشتی)بوو بەپێداویستیەکی ئەو جۆرە سیستەمانە، تاکو لەرێگەیەوە بەرنامەی کارەکانیان دارێژنو خۆیان لەهەڵەو کەموکوورییەکان دوورخەنەوە.

سەبارەت بە راگەیاندنیش وەك لە لاپەڕەکانی تردا باسی لێوەدەکرێ, ئەمڕۆکە بوەتە گەورەترین هێزی چالاکی کۆمەلاّیەتی، بەتایبەت لە کۆمەڵگا پێشکەوتوەکاندا.هەر پێشکەوتنێك لە بوای تەکنەلۆژیادا روو بدات , بروسکە ئاسا کەناڵەکانی راگەیاندن کەڵکی لێدەبینن.بەجۆرێك راگەیاندن ئێستا بەشێکی تایبەت بە خۆی لەتەکنەلۆژیا هەیەو پێی دەوترێت (تەکنەلۆژیای راگەیاندن).ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەوەیە کۆمەڵگاکان تا زیاتر پێشبکەون ، زیاتر پێویستیان بە وەرگرتنی زانیاری هەیە لەسەر روداوەکانی دەوروبەریانەوە. ئەمەش یانی بەردەوامیمانەوەی راگەیاندن بۆ هەتا هەتایە.

هۆکارەکانی هەڵبژاردنی ئەم بابەتە بۆ توێژینەوە:

بەداخەوە کتێبخانەی کوردی تاکو ئێستا لە بواری لێکۆڵینەوەی زانستیراگەیاندندا ژمارەی لێکۆڵینەوەکانی لە بیست سی دانەیەك تێناپەڕن, بە

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

تایبەت لە بوارەکانی زانستی رای گشتی و کاریگەییەکانی راگەیاندن. بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا ئەوهەوڵانەی کە لەم ساڵانەی دوایدا لەو پێناوەدا دەدرێن مایەی ئومێدو دڵخۆشیە بۆ ئایندەی پیشەی رۆژنامەوانی لە کوردستاندا بە شێوەیەکی پرۆفیشناڵی.

منیش وەك هەوڵێك بۆ زیاتر برەودان بەو هەنگاوانەی کە دەستیان پێکردوە, ئەم بابەتەم دەست نیشان کرد,بە تایبەتی پێشترو بەشێوەیەکی تایبەت هەردوو چەمکی (راگەیاندن) و(رای گشتی) وکاریگەرێتیان لە سەر یەکتر قسەی ئەوتۆی لەسەر نەکراوە.

کێشەی توێژینەوەکە :

جگەلە باسکردنی لایەنە تیورییەکانی (رای گشتی) و(راگەیاندن) ئەم توێژینەوە هەوڵ دەدا ئەو خاڵە هاوبەشانە دەست نیشان کات کە لە نیوان ئەم دوو چەمکەدا هەیە.هەروەها دەیەوێت باس لە کاریگەری هەریەکەیان لە سەر ئەویتریان بخاتە روو.

ئاما نجەکانی توێژنەوەکە :

1. خستنە رووی پێناسە جیا جیاکانی هەردوو چەمکی رای گشتی وراگەیاندن.
2. دەستنیشان کردنی گرنگی هەردوو چەمکەکە لەژیانی رۆژانەی کۆمەڵگای مروڤایەتی.
3. دەرخستنی کاریگەرێتی هەریەك لە دوو چەمکە لە سەرئەولای تریان.

رێباز و پلانی توێژنەوەکە :

لەم توێژینەوەدا پشت بە میتۆی شیکردنەویان راڤەکردن (Analytic Method)بەستراوە بۆ شیکرنەوەی وراڤەکردنی هەموو مەسەلە تیۆرییەپەیوەندی دارەکان بە رای گشتی وراگەیاندن.لە هەرکویەکیش پێویستی کردبێت هەوڵم داوە نمونەی زیندووهاوچەرخ وپەیوەندیدار بە کوردەواری بهێنمەوە.بۆ مەسەلەی پلانیتوێژینەوەکەش ئەوا دەکرێت بە دوو فەسڵ وچەن بەشێکەوە بەم شێوەیە:

فەسڵی یەکەم : رای گشتی.لەم فەسڵەدا بە شێوەیەکی گشتی باس لە رای گشتی دەکرێت ولە پاڵ خستنەرووی کورتە مێژوویەکی سەرهەڵدانی رای گشتی ئەم بەشانەش قسەیان لە سەر دەکرێت :

*پێناسەکانی رای گشتی

*جۆرەکانی رای گشتی.

* هۆکارەکانی گرنگ پێدان بە رایگشتی

*چۆنیەتی دروست بوونیرای گشتی,

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

* شێوازەکانی پێوانەکردنی.

* شێوازەکانی گۆڕینی رای گشتی.

فەسڵی دووەم: راگەیاندن وکەناڵەکانی راگەیاندن هەر وەك فەسڵی یەکەم , لێرەشدا بە کورتە باسێکی راگەیاندن چومەتە ناو باسەکەوەو ئەنجا پێناسە سەرەکیەکانی راگەیاندنم خستوەتە روو.فەسڵی دووەم پێك هاتوە لە :

*کورتە مێژوویەکی راگەیاندن

*پێناسەی راگەیاندن

*ئەرکەکانی راگەیاندن

*پرەنسیبەکانی راگەیاندن

*سیستەمەکانی راگەیاندن

*کەناڵە نوسراوەکان

*کەناڵە بیستراوەکان

*کەناڵە بینراوەکان

لەم توێژینەوەدا بە شێوەیەکی سەرەکی پشتم بەو سەرچاوانە بەستوە کە بە زمانی عەرەبیوفارسی نوسراون ,هەروەها لە هەندێ حاڵەتدا سەرچاوەیکوردیشم بەکارهێناوە.جێگەی داخە سەرچاوەی کوردی لە بارەی ئەم بابەتەی کە من هەڵم بژاردوە زۆر کەم ودەگمەنە.

هەروەها لە بەر نەبوونی کات وسەرچاوەی پێویست نەمتوانی ئەو بەشەی کە زۆر بەلامەوە مایەی گرنگی پێدان بوو, واتە (رای گشتی لە کوردستاندا) بنوسمەوە بەو هیوایەی کە لە دەرفەتێکی تردا ئەو ئەرکەی سەرشانم بەجێ بهینم

* * *

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

فەسڵی یەکەم

رای گشتی

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەشی یەکەم

- چەند پێناسەیەك بۆ رای گشتی
- هۆکارەکانی گرنگ پێدان بە رایگشتی
- پیوەندی نێوان دەسەلاٌت ورای گشتی

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

چەند پێناسەیەك بۆ رای گشتی

لــە رووی زمانەوانیــەوە (رای گــشتی)لەلێكدانی‌ــدوو وشــەی(را)و(گــشتی)پێـك هاتوە.یەكەمیان بەمانای بۆچوون دێت وئەویتریشیان بە مانای كۆ یان برێكی زۆر دێت.لە لێدانی(را+گشتی)ئەم چەمكە دروست بوە كە بەمانای كۆی بۆچونەكان یان كۆی راكان دێت.(1)

لە زۆربەی كتێبەكانی زانستی كۆمەڵناسی‌دا رای گشتی(public opinion)بەوە پێناسە كراوە كە بریتیە لە (كۆی گشتی‌رای تاكەكانی كۆمەڵگا بە رامبەر بابەتێك كە كاریگەری هەیە بۆ سەر ژیانیان.)(2)

بەڵام ئەمە تاقە پێناسە نیە،بەڵكو وەك هەر زانستێكی تری مرۆڤایەتی، "رای گشتی"یش چەندین پێناسەی جیاجیاو لەهەندێ حاڵەتدا لێك نزیكی بۆ كراوە.هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی‌بابەتی (رای گشتی)لە گەڵ زۆر مەسەلەو بواری تردا ئاوێتە دەبێت. پێناسەكانیش هەڵقوڵاوی ئاستی هۆشیاری‌و شێوازی بیركردنەوەی دانەرەكانیانن. ئێمە لێرەدا هەندێ لەو پێناسانە دەخەینە روو:

ئاراستەیەك هەیە پێی وایە رای گشتی دەرئەنجامی لێكدانی را فەردیەكانە لە گەڵ یەكتردا,بەڵام دەرئەنجامی كۆكردنەوەیان نییە.ئەم رایە هی(دبوب)ە, بەڵام روونی پێوە دیار نییە.

هەندێك پێیان وایە: رای گشتی بەرجەستەبوونی خواست‌و نیازەكانی نەتەوەیەكەو لەئەنجامی كۆمەڵێ ئاماژەو لێكدانەوەو هەڵسەنگاندنی ئەو نەتەوەیە بۆ روداوەكانی رۆژ سەرهەڵدەدات.(3)

بەڵام هی وایە دەڵێ: "رای گشتی بریتیە لەو كۆمەڵە باوەڕو بیروبۆچوونەی كە كۆمەڵە خەڵكێك لەسەری رێك دەكەون

ئالبیگ چەند پێناسەیەكی بۆ رای گشتی كردووە بریتین لە:

–رای گشتی بەرهەمی پرۆسەیەكی كارلێكەری لەنێوان خەڵك بەشێوەی گروپ، بەرامبەر بابەتێكی دیاریكراو كەجێگەی مشتومریانە.

---

[1] هەڤال ئەبو بەكر تیبینی تایبەت

[2] - محمد علی فقیە ،افكار عمومی عاملی‌حیاتی www.e-resanaha.com/

[3] -گۆڤاری رسانە ژمارە (1) ل147

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

–رای گشتی تەعبیری ئەندامانی جەماوەرە سەبارەت بەو بابەتانەی کە بۆچونیان لەسەری جیاوازە.

–رای گشتی کۆمەڵێ ئاراستەیە بەسەر خەڵکدا زاڵ دەبێت بەرامبەر بە کێشەیەك و تەعبیر لەسەر رای زۆرینەی خەڵك دەکات.

پێناسەیەکی تر پێی وایە: " رای گشتی بریتیە لەو باوەڕە هاوبەشەی کەکۆمەڵێ خەڵك لەسەری رێك دەکەون و تێیدا بەرژەوندییە هاوبەش و تێڕوانینە هاوبەشەکانیان سەبارەت بەکێشەیەك یان بابەتێك لەبەر چاو دەگرن"

پێناسەیەکی تریش دەڵێ: "شێوەی ژیانی نەتەوەیەکە، واتە ئەو شتەیە کە پسپۆڕانی بواری کۆمەڵناسی پێی دەڵێن کولتور"

بەڵام زانای بواری ماس میدیاکان "لیونارد دۆب" پێناسەیەکی تری هەیەو دەڵێ: "رای گشتی واتە بۆچوون و هەڵوێستەکانی خەڵك بەرامبەر بابەتێکی دیاریکراو، بەڵام بەو مەرجەی ئەو خەڵکە هەموویان ئەندامی گروپێکی دیاریکراوبن".زانایەکی تری بوارەکە بەناوی "چیلدریش" پێی وایە:

"رای گشتی بریتیە لەو کۆمەڵە هەڵوێستەی کەکۆمەڵە کەسێك بەبێ لەبەرچاوگرتنی رێکەوتنی پێشوەخت، وەری دەگرن"..[1]

لە فەرهەنگی(Adictionar of pasychology) تایبەت بەسایکۆلۆژیا، J.A.DREVER]MG پێی وایە رای گشتی گرتبونەوەی گشتی راکانە لەکۆمەڵگایەکی دیاریکراودا بەرامبەرمەسەلە کۆمەڵایەتیەکان یان ئاکارییەکان یان سیاسیەکان.[2]

پێناسەی تریش زۆرە بۆ رای گشتی، بەڵام دەکرێ لەکۆی هەموو ئەو پێناسانەدا بڵێین "*رای گشتی هێزێکی کۆمەڵایەتی گەورەو پتەوەو خاوەن دەسەڵاتێکی بەهێزە، هەرچەندە هێزی جێبەجێکردنی نییە، بەڵام ناکرێ گوێی لێ نەگیرێت.*"

پێویستە بوترێت پەرەسەندنی پەیوەندی وڵاتان لە گەڵ یەکتراوبچوك بونەوەی پانتایی‌جیهان,رای گشتی لە چوارچێوە مبللی وناوخۆیەکەی نەهێشتوەتەوەبەڵکو

1– دهاني الرضا ،الراى العام والاعلام والدعاية–ل19

[2] – د.ناهد رمزي ،الراى العام وسايكولوجية السياسة،ل16

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

رایـەکی نیودەوڵـەتی دروسـت کـردوە کـە کاریگـەری لـە سـەر رای گـشتی نەتـەوەیش هەیە[1].

بـــەڵام رای گـــشتی، کۆمـــەڵێ خەســـڵەتی تێدایـــە کەلـــەجۆرەکانی تـــری "را"ی جیادەکاتـەوە. لێـرەدا دەبـێ بڵـێین بـەبێ ئـەو خەسـڵەتانە رای گـشتی دروسـت نـابێ. لەسـەروی ئـەو خەسـڵەتانەش خەسـڵەتی (جەماوەریەکەیـەتی). بەواتایـەکی تـر رای گشتی پەیوەست نییە بەتاقمێکی بچوك و کەمەوە. خەسڵەتێکی تری رای گشتی برتییە لەبوونی (دینامیکیەت)، واتە لەژێر کاریگەری پێشهاتەکاندا دەبێ گۆڕانی تێدابکەوێ. خەسڵەتێکی تر کەزۆربە پتەوی گرێ دراوە بە خەسڵەتەکانی ترەوە، بوونی (ئازادی رادەربڕین)ە. دواین خەسڵەتیش بریتییە لەوەی (بەرژوەندی چین و توێژێکی بەرفراوان بگرێتەوە).

هۆکارەکانی گرنگ پێدان بە رای گشتی

سەرەکی ترین هۆکارەکانیگرنگی پێدان بە رای گشتی لەم شەش خاڵەی خوارەوەدا چڕ دەبێتەوە:

1. **پەرەسـەندنی دیمۆکراسی:** لـەپاش هـەرەس هێنـانی بلـۆکی رۆژهـەلاّت,سـەرکەوتنی لیبرالیزمی‌دیمۆکراتی,مەسـەلەی دیمۆکراسـیەت ومـافی مـرۆۋ وکۆمـەڵی مـەدەنی بونەتـە خواسـتی سـەرەکی زۆربـەی گـەلان.بەشـێوەیەکی سروشـتی‌هاتنەدی ئەوخواسـتانە هـەلی بەشـداری سیاسـی و کومەلاّیـەتی زیـاتر بـۆ توێـژەکانی کۆمـەڵ خـۆش دەکـات,مرۆڤـی دیمـوکرات بـەرپرس دەبێـت لـە زانینـی ئاینـدەی خـۆی و ولاّتەکەی،رای ئەم مرۆڤە لە ولاّتە دیموکراتەکاندا حسابی بۆدەکرێت.
2. **ئاسـان کـاری پـەروەردەو فێرکـردن:** ئەگـەر جـاران تەنیامنـدالانی چـینی سـەرمایەداروخانەدانەکان توانـای بـەردەوام بوونی‌خوێنـدنیان هـەبوو,ئـەوا لـەم سەردەمەدا,زۆرینەی خەڵك دەتوانن درێژە بە خوێنـدن بدەن.بوونی کۆمەڵگایـەکی خوێنـدەوارو هۆشـیار,ئاسـتی ئومێـد وخواسـت وپێـشبینیەکانی ئەنـدامانی بەرزدەکاتەوە.
3. **ئاسـانی پەیوەنـدی بەسـتن:** بـەهۆی پەرەسـەندنی تەکنـەلۆژیاوە,مرۆڤـەکان زۆر بەخێرایی ولە هەرکوێیەك بن دەتوانن بەیەکەوە پەیوەندی ببەستن.

---

[1] - گۆڤاری رایەن ژمارە (1) ل 41

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

4. **گۆڕانی ئابوری**:گۆڕانی ئابوری هۆکارێکی تره بۆ پەرەسەندنیگرنگی پەیدا کردنی رای گشتی.

5. **گرنگی پێدانی حکومەتەکان**:حکومەتە دیمۆکراتەکان مەبەستیانە رای گشتی هاوولاتیانی خۆیان بزانن,تاکو لەریگەیەوە هەنگاو بۆ مەسەلە پەیوەندیدارەکان بنێن.

6. **بەرەو پێشبردنی ستراتیژی نەتەوەیی**:رای گشتی لەو روەوە جێگەی گرنگی پێدانە،کە هیچ ستراتیژێکی نەتەوەیی بەبێهاوکاری وپشتیوانی توێژە بەربلاوەکانی کۆمەڵگا قابیلی هاتنەدی نییە.[1]

پەیوەندی نیوان دەسەلات ورای گشتی

لە نیوان رای گشتی ودەسەلاتدا بە تایبەتی لەم پەنجا ساڵەی دواییدا پەیوەندیەکی توندو نەپساوی دوولایەنە هەیە,هەریەکەیان بە شێوەیەك لە شێوەکان کار لەوی تر دەکات.هەلومەرجی کات وشوێن رۆڵی کاریگەر لە سازدانی ئەو پەیوەندییەدا دەبینن.

کاریگەری رای گشتی لە سەر دەسەلات :

رای گشتی دەتوانێ بە شێوەیەکی راستەوخۆ (وەك هەڵبژاردن,ریفراندۆم, و مانگرتن)کار لە دەسەلات بکات.لە هەندێ حاڵەتی تردا رای گشتی بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ دەسەلات دەخاتە ژێر هەژموونی خۆیەوە وەك(خۆپیشاندانی سیاسی, گروپەکانی گوشار, پەیوەندی راستەوخۆ, لە هەمووی گرنگتر دەکرێ لە رێگەی راگەیاندنەکانەوە رای گشتی خۆی دەسەلات پیشان بدات.

کاریگەری دەسەلات بە سەر رای گشتیەوە:

دەسەلات داران بە شێوەیەکی گشتی, دیموکراتیبن یان دیکتاتۆری کاریگەریەکی زۆریان بە سەر رای گشتی هاوولاتیانیخۆیانەوە هەیە.ئەو کاریگەریەش بە چەند شێوازێك پیادە دەکرێت.گرنگترینیان هەڵسوکەوت وکۆڕوکۆنفرانس وئینتەرفیوی بەرپرسە حکومیەکانە.ئەم مەسەلانە بە شێوەیەکی خیرا کار لە رای گشتی هاوولاتیان دەکات.جگە لەوە زۆر جارئەو بڕیارو یاسایانەی کە پەرلەمان وحکومەت دەریان دەکەن, رای گشتیان لێ دەکەوێتەوە

* * *

1- محمد رزائە یەزدی ،تیۆری ناسینەوەی رای گشتی , ل7

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەشی دووەم

- جۆرەکانی رای گشتی
- رای گشتی، بە پێی شوێنی بڵاوبوونەوەی.
- رای گشتی، بە پێی کاتی بڵاوبوونەوەی.
- رای گشتی بە پێی دەرکەوتن و شاراوەیی

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

جۆرەکانی رای گشتی

پاش ئەوەی لەماناو پێناسەکانی رای گشتی تێگەیشتین، بەپێویستی دەزانین باس لە جۆرەکانی رای گشتی بکەین،بەر لە هەر شتێك ئێمەئێستا دەزانین رای تاکە کەس جیاوازیەکی زۆری هەیە لەگەڵ رای گشتی. لەپێش هەموو جیاوازییەکاندا وادەخوازێ ئاماژە بەوە بدەین کەوا رای تاکەکەس دەبێ بەدوو جۆرەوە: (را)یەك کەپەیوەندە بەکاروباری تایبەت بەکەسەکە خۆیەوە.جۆرەکەی تریشیان بریتیە لەو (را)تاکەکەسیەی کەگرێ دراوە بەمەسەلە گشتیەکانەوە.واتە تێروانینی کەسەکە بۆ رووداوو مەسەلە گشتیەکان.

پسپۆڕانی بواری رای گشتی، لەریزکردنی رای گشتیدا چەندین جۆر پۆلێن کردنیان داناوە، بەڵام هەر هەموویان کۆمەڵێ خاڵی هاوبەشیان تێدایە کەلەسەر هێڵێکی هاوتەریب رێکیان دەخات. دیارترین پۆلێن کردن پێی وایە رای گشتی دەکرێت بەسێ جۆری سەرەکی و کۆمەڵێ جۆری لاوەکیەوە:

1-رای گشتی، بەپێی شوێنی بڵاوبوونەوەی.2-رای گشتی، بەپێی کاتی بڵاوبوونەوەی.3-رای گشتی بەپێی دەرکەوتن و شاراوەیی.

یەکەم: رای گشتی بە پێی شوێنی بڵاوبوونەوەی

شوێنی جوگرافی و پیشەو چین و توێژ پێکهێنەری ئەم جۆرەن لەرای گشتی و دەبێت بەم بەشانەوە:

ا- رای گشتی ناوچەیی: ئەمە ئەو راگشتیانە دەگرێتەوە کەلە سنوری وڵاتێك یان هەرێمێکی دیاریکراودا سەبارەت بەکێشەیەك دروست دەبێ. جۆروشێوازی دەربڕینی ئەم جۆرە رایە، بەپێی ئەو کێشانەو کۆسپانەی کەلەچوارچێوەی ئەو سنورەدا دەژین دەگۆڕێ. لەخوارەوە باس لەسێ جۆر رای گشتی ناوچەیی دەکەین:

1-رای گشتی حیزبی: وەك دەزانین هەر حزبەو کۆمەڵێ ئەندامی هاوئامانج و هاوبەرژەوەندی لەدەوری خۆی کۆکردۆتەوەو بەدەیان دۆست و لایەنگریش پشتیوانی لێدەکەن. ئەم ئەندامو دۆست و لایەنگرانەش زۆرجار رای هاوبەشیان سەبارەت بەرووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوریەکان دەبێ. ئەم جۆرە رای گشتییە بەوە دەناسرێ کەدیسپلینی تێدایەو لەلایەن سەرکردایەتی حزبەکانەوە بەرنامەی بۆ دادەرێژرێت.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2-رای گشتی سەندیکایی: سروشتی ئەم جۆرە رای گشتییە لەوەدایە کە زیاتر گرنگی بەو کێشەو گرفتانە دەدات کەبەلای ئەندامانی سەندیکایەکی دیاریکراو (پزیشکان-کرێکاران، خوێندکاران) مایەی گرنگی پێدانە, ئەم جۆرە لە رای گشتی لەڕواڵەتدا لەرای حیزبی دەچێ.

3-رای گشتی جۆرایەتی: کۆمەڵێ کەس کاتێك بەرژەوندییەکی هاوبەش کۆیان دەکاتەوە ورایەکی گشتی هاوبەشیان سەبارەت بەدیاردە یان رووداوێك لا دروست دەبێ، لەوانەیە ئەو کۆمەڵە کەسە لەرووی ئاینی یان ئایدۆلۆژی یان باوەڕ یەك بگرنەوە. وەك رای گشتی کلدانیەکان یان کاکەییەکان.

ب/ رای گشتی هەرێمایەتی: زۆرجار وادەبێ چەند گەلێکی هاوسنوری یەکتر رایەکی گشتی هاوبەشیان سەبارەت بەرووداوێك دەبێ کەبەرژەوندی هەموویانی تێدایە. نمونەی ئەم جۆرە رای گشتی‌یە زۆرەو لێرەدا دەکرێ ئاماژە بەچەند نمونەیەکی نزیك بدەین. ساڵی 1998 بوومەلەرزەیەکی توند تورکیای گرتەوەو کارەساتێکی مرۆیی گەورەی لێکەوتەوە. وڵاتانی دراوسێی تورکیا بەیۆنانی کۆنە دوژمنی تورکیاشەوە هاوسۆزیەکی زۆریان بۆ گەلی تورکیا نواند. هەروەها سیستەمی ئەپارتاید لەئەفریقای باشور، رایەکی گشتی لەوڵاتانی ئەفریقایی‌دا سەبارەت بەو کارەساتە مرۆییە رەگەز پەرستیە دروست کردبوو.

پ/ رای گشتی جیهانی:مەبەست لەرای گشتی جیهانی یان نێونەتەوەییە، نەك حکومەتەکان زۆرجار کێشەیەك لەجێگەیەکی دونیادا روودەدات و دەبێتە مایەی گرنگی پێدانی رای گشتی جیهانی. بەزۆری ئەم جۆرە رایە بۆ پشتیوانی مافی مرۆڤ و دژایەتی کردنی شەڕو پێکدادانە، هەرچەندە هەندێ جار کێشەیەکی وەك پیس بوونی ژینگەو کون بوونی چینی ئۆزۆنیش رای گشتی دروست دەکەن.لێرەدا پێویستە وەك نمونە ئاماژە بەو هەموو خۆپیشاندانانە بکەین کەدژ بە هەڵگیرسانی شەڕی رزگارکردنی عێراق سازکران.

دووەم: رای گشتی بە پێی کاتی بڵاوبوونەوەی

رای گشتی بەپێی بەردەوامی و کاتی بڵاوکردنەوەی دەکرێت بەم بەشانەوە:

ا- رای گشتی هەمیشەیی: بەشێوەیەکی سەرەکی ئەم جۆرە رای گشتییە پەیوەستە بە کێشە نەتەوەیی و نیشتمانیەکانەوە و کار لەژیانی سیاسی و راگەیاندنەکان دەکات. دەکرێ وەك نمونە باس لەکێشەی ئەنفالکراوەکان و کەرکوك

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بكريّت كەدەچنە چوارچيّوەی ئەم جۆرە رای گشتيەوە. ئەم جۆرە رای گشتيە تاكو چارەسەركردنی يەكجاری كيّشەكە بەردەوامی دەبیّ و هەنديّ جار دەبيّتە باوەڕيّكی نەگۆڕ لەلای ئەو خەڵكانەی كەكيّشەكەيان بەلاوە گرنگەو رەنگە لەنەوەيەكەوە بگاتە نەوەيەكی تر.

ب-رای گشتی كاتی: لەئەنجامی دەركەوتنی كيّشە يان رووداويّكی لەناكاوجۆريّك لەرای گشتی دروست دەبیّ كەبەچارەسەربوون يان نەمانی كاريگەری كيّشەو رووداوەكە ئەو جۆرە رايەش كۆتايی پیّ ديّت. هەنديّك لەوجۆرە رايە چەند سەعاتيّك دەخايەنیّ. وەك تيرۆركردنی سەركردەيەك يان رودانی بوومە لەرزەيەك يان لافاويّك.

پ-رای گشتی رۆژانە: رايەكی گۆڕاوو بزۆكە وپەيوەستە بەگۆڕانكارييە سياسی و ئابورييە گۆڕاوەكان و هۆيەكانی راگەياندن رۆڵی سەرەكی لەدروست بونیدا دەگيّڕن.

سيّيەم: رای گشتی بە پيّی دەركەوتن و شاراوەيی

ئەم جۆرە رای گشتييە دەبيّت بەدوو بەشەوە كەبريتين لە:

ا- رای گشتی ئاشكرا: بريتييە لەو رايەی كەخەڵك بەبیّ هيچ سانسۆرو ترس و دڵە راوكيّيەك بەشيّوەيەك لەشيّوەكان دەری دەبڕن و زياتر لەو ولاّتانەدا باوەكە ديمۆكراسی و ئازادی رادەربڕين بۆ ئەندامەكانی كۆمەڵگا دابين كراوە. هاوولاّتيان دەتوانن بەپيّی ئەو ياسايەی كە لەولاّتەكەياندا بەرقەرارە بەشيّوەكانی نوسين، خۆپيشاندان، كۆرگيّران، سيمينار، مانگرتنی گشتی تەعبير لەهەڵويّستی خۆيان بەرامبەر بەكيّشەو رووداوەكان بكەن.

ب-رای گشتی شاراوە: لەزۆربەی ولاّتانی رۆژهەلاّت و عەرەبيەكاندا سيستەمی حوكمی تاك رەوی و تۆتاليتاری فەرمانڕوايەو گەلانی ئەو ولاّتانە لەمافی دەربڕينی رای خۆيان بیّ بەش كراون. بۆيە ئەو رايە لەناخياندا پەنگ دەخواتەوە و وەك رايەكی گشتی شاراوە دەميّنيّتەوە تاكو بواريّكی بۆ دەرەخسیّ بۆ دەربڕين وەك چۆن سالّی 1991 لەباكورو باشوری عيّراقدا رويدا. هەروەها دەكریّ رووداوەكانی 2003/4/9 شارەكانی عيّراق بەرامبەر بەحوكمی سەرۆكی پيّشوی عيّراق لەچوارچيّوەی ئەم رايە بيّتە ژماردن.[1]

* * *

[1] - د. هاني الرضا ، الرای العام والاعلام والدعاية30-33

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەشی سێیەم

پێکهێنەرەکانی رای گشتی

چۆنیەتی پێك هاتنی رای گشتی

ژینگەی سروشتی

داب و نەریت

ئاین

بارودۆخی سیاسی

سەرکردەکان

شۆرش وئەزموونی گەلانی تر

هەلومەرجی نێودەوڵەتی

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

چۆنیەتی پێك هاتنی رای گشتی

بۆ پێکهاتنی رای گشتی لەژینگەیەکدا، پێش هەر شتێك دەبێ بابەتێك هەبێت کەجێگەی سەرنج و تێبینی کۆمەڵێ خەڵك بێت تاکو رای خۆیانی سەبارەت دەربڕن. وەك پرنسیبێکی سەرەکیش دەبێ ئەو بابەتە بەلای زۆرینەی خەڵکییەوە مایەی گرنگی پێدان بێت. زۆرجار ئەو بابەتەی کە دەبێتە مایەی پێکهێنانی رای گشتی بەچەند قۆناغێکدا تێپەڕ دەبێت و هەندێ جاریش بە شێوەیەکی‌کوت و پڕو لەناوکاودا دەردەکەوێت.

دەزگاکانی راگەیاندن و حزب و سەندیکاکان سەرچاوەی سەرەکین بۆ وروژاندنی بابەتی پێکهێنەری رای گشتی. لێرەدا پێویستە جەخت لەسەر ئەو خاڵە بکەین کەراگەیاندنەکان رۆڵێکی بەرچاو دەگێڕن لە گەیاندن و رونکردنەوەی بابەتەکان بۆ خەڵك.

پاش ئەوەی خەڵك لە ناوەڕۆکی بابەتەکە گەیشتن و بەلایانەوە مایەی گرنگی پێدان بوو، قۆناغی هەڵوێست وەرگرتن و کاردانەوە دێت. ئەم قۆناغە لە ولاتێك بۆ ولاتێکی تر دەگۆڕێ. وەك پێشتریش وتمان، لەولاتە دیموکراسەکاندا هەڵوێستەکان ئاشکران، بەلام لەولاتە تۆتالیتاریەکاندا شاراوەو نهێنین.

لەولاتە دیموکراسیەکاندا باشترین شێوازی دەربڕینی رای گشتی بریتییە لە مانگرتنی گشتی کە زۆر بەدیسپلین و دوور لەتوندو تیژی و ئاژاوە بەڕێوەدەچێ. هەروەها رێپێوان و خۆپیشاندان شێوازێکی گونجاوی ترە بۆ رادەربڕین، بەلام هەندێ شێوازی تر هەن کە کاریگەریە نێگەتیڤیەکانیان زیاترە لە پۆزەتیڤیەکانیان، وەك بایکۆت کردن و یاخی بوونی مەدەنی. لەهەموو حاڵەتەکاندا، پرۆسەی پێکهێنانی رای گشتی بەبێ بوونی دیموکراسی و رەخساندنی هەلی گۆڕینەوەی بیروڕا وتووێژکردن سەرناگری([1])

لەپێکهاتنی رای گشتیدا کۆمەڵێك هۆکاری جوگرافی، مێژوویی،کۆمەلایەتی،سیاسی، ئابووری و کولتووری رۆڵی جیاجیا دەگێڕن، بەلام خاڵێکی سەرەکیی‌کەدەبێت لەکاتی دیراسەکردنی پێکهێنەرەکانی رای گشتیدا لەبەرچاو بگیرێت، بریتییە لەوەی

---

[1] –عبدالمنعم سامي ،الرای العام والاشاعة– ل22

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پێکهێنەری رای گشتی هەر وڵاتێك لەگەڵ وڵاتێکی تردا جیاوازەو مێژووو ژینگەو کولتووری تایبەتیی وڵاتەکە لەو بوارەدا رادەی شتەکان دیاری دەکەن، وەك پاشتر بۆمان دەردەکەوێت، گەلێك هۆکار دەبنە سەرهەڵدانی رای گشتی. ئەو هۆکارانەش بریتین لە:

* ژینگەی سروشتی :

زۆربەی زانایانی سایکۆلۆژیی و کۆمەڵناسی، لەسەر ئەوە کۆکن کەوا سروشت ئامادەبوونێکی کاریگەریی هەیە لەسەر سروشت و هەڵسوکەوت، تەنانەت شێوازی بیرکردنەوەی مرۆڤ بەمانایەکی تر ناکرێت ئێمە بوارە سیاسی و کۆمەڵایەتی و فکری و ئابوورییەکانی کۆمەڵگاکان دابڕین لەژینگە. هەر لەم بارەیەوە ناپلیۆن پۆناپارتی سەرکردەی سەربازیی فەرەنسی دەڵێت "سیاسەتی وڵاتان هەڵقووڵاوی جوگرافیاکانیانن"[1]..

نزیکترین نموونە بۆ کاریگەریی جوگرافیی لەسەر تێکڕای لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیی خودی کۆمەڵگای کوردەوارییە کەجوگرافیایەکی بەربلاو، بەڵام سەخت و شاخاوی و دوور لەدەریای هەیە، ئەم پێکهاتنە جوگرافییەی کوردستان بووەتە هۆی دابڕانی ناوچەکان لەیەکترو کەمبوونەوەی پەیوەندیی بازرگانی و کۆمەڵایەتی لەنێوان خێڵە کوردییەکان، نەبوونی دەریاش هەمان کاریگەریی لەسەر ئاستی جیهانیدا هەبووە.

جگە لەوە سروشتی کوردستان وایکردووە ناوچەیەك لەڕووی پێداویستییەوە پێویستیی بەناوچەیەکی ترەوە نەبێت، ئەم دابڕان و لێکترازانە بوونەتە هۆی نەبوونی خواستی دامەزراندنی قەوارەیەکی سیاسیی یەکگرتوو لەسەر خاکی کوردستان. بەپێچەوانەوە دەوڵەمەندیی و بەپیتی خاکی کوردستان هەردەم لیکی لەدەمی گەلانی دراوسێی کوردستاندا شۆڕکردووەتەوە داگیریان کردووە. بۆ مەسەلەی پەیوەندیی جوگرافیای کوردستان و کاریگەریی لەسەر رای گشتی، دەکرێت بڵێین" تاکو ئەم یەك دوو ساڵەی دوایی کاریگەرییەکی نێگەتیڤی هەبووە، ناوچە شاخاوییەکان بەربەستێکی گەورەبوون لەسەر یەکخستنی رای کورد، بەپێچەوانەی بەریتانیا کەدورگەیی بوونی وڵاتەکەیان بووەتە هۆی یەکخستنی گەلی ئینگلیز لەبەرامبەر

1–اد.هاني الرضا ،الرأي العام والإعلام والدعاية، ل56

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

دوژمنانیـدا، بگـرە بـوونی دەریـا هەسـتی باڵادەسـتیی و گیـانی داگیرکـاری لـەناخی ئینگلیزەکاندا چاندووە.

بەهـەرحاڵ، حـاڵی حـازر جوگرافیـا و سروشـت ،هـەمان کاریگـەرییان نـەماوە وەك لەسەردەمی ناپلیۆندا هەیبووە، بەڵکو تەکنۆلۆژیا هەموو شتەکانی ئاسانکردووەتەوە، سەرکردە سەربازییەکانی ئەمڕۆ بۆ هەندێك لایەنی کەم نەبێت ئەگینا لەکاتی تەقاندنی رۆکێتـی بالیـستیدا هێنـدە کاریگـەریی ژینگـە لەبەرچـاو نـاگرن، سـەبارەت بەکوردسـتانیش، ئـەوا هـیچ چـیایەك تەنانـەت ئەگـەر لووتکەکـەی لەکەشـەکەلانی ئاسمانیش بێت، ناتوانێت لەبەردەم ناردنی پەیامی کەناڵە سەتەلایتەکاندا بوەستێت، نـزیکترین نموونـەش رووداوەکـانی رۆژی 2004/3/14 بـوو کـە لەشـاری قامیـشلی روویـداو دواتـر بـەهۆی گرنگپێـدانی کەناڵـە ئاسمانییـەکانی کوردسـتانەوە راپـەڕینی ئـازاری لەکوردسـتانی سـووریا لێکەوتـەوەو پاشـان ئـەو را گـشتییەی لەهـەر چـوار پارچـەی کوردسـتان و دەرەوەی کوردسـتان لێپەیـدابوو، "رای گـشتی" یـەك کەپێـشتر نموونەی کەمبووە لەکوردەواریدا.

* داب و نەریت

لەباووباپیرانیانەوە بۆیان ماوەتەوەو زۆر سەختە لێی لابدەن. گەلان بەتایبەت گەلانی رۆژهەڵاتی زیاتر ملکەچی داب و نەریتەکانیان و هێندە گوێ بەباش و خراپییەکانیان نادەن، هەر ئەوەش وایکردووە بەئاسانی مل بۆ گۆڕان کەچ نەکەن.

لـەم کۆمەڵگایانـەدا تـاك بەتـەواوەتی لـەکۆنترۆڵی کـۆی کۆمەڵگاکەیدایە، "ستیوارت چیس" دەڵێت" (90٪ی هەڵسوکەوتی تاك لەکۆمەڵگایەکی دیاریکراودا، ئەو سیستەمە دیاریـدەکات کـە لەمنداڵییـەوە فێری دەکات)[1]، بـەڵام ئایا دەکرێـت داب و نـەریت وەك "رای گشتی" تەماشابکرێت..؟

تێکـڕای پـسپۆڕانی بوارەکـە پێیـان وایـە داب و نـەریت و رای گـشتی دوو شـتی لێـك جیـاوازن، چـونکە رای گـشتی بـەهۆی سـەرهەڵدانی بابـەتێکی نـوێ و کاتییـەوە سەرهەڵدەدات و بەنەمانی ئەو بابەتە راگشتیەش تەواودەبێت و هیچ کێشەو گرفتێك لەئارادا نامێنێت، بەڵام داب و نەریت بەپرۆسەیەکی دوورو درێژدا تێپەڕیوەو تێکڕای خەڵك لەسەری کۆکن و هیچ گرفتێکی نەماوە..

1- د. عاطف عدلي العبد عبيدي ،الرأي العام وطرق قياسه، تأليف، ل33

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

وەك وتمان" هەرچەندە داب و نەریت بەڕای گشتی لەقەڵەم نادرێت، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت داب و نەریت كار لەڕای گشتی ناكات، بەتایبەتی لەوڵاتە دواكەوتووەكاندا، بۆ نموونە كاتێك لەوڵاتێكی وەك كوردستاندا فیمینیزم داوای یەكسانیی لەنێوان ژن و پیاو دەكات، زۆر ئاسانە بۆ حزب و لایەنە كۆنەپەرستەكان بەبەرەڵایی تۆمەتبار بكەن، چونكە كۆمەڵگای ئێمە زەمینەی دووەمی تێدا لەبارترە نەك وەك ئەوەی یەكەم.

ڕاگەیاندن كاریگەرترین كەرەستەیە بۆ گۆڕینی داب و نەریتە كۆمەڵایەتییە خراپەكانی گەلان، بەتایبەت ئێستا كە بەئاسانی هەر كەناڵێك ئەگەر بیەوێت بەپلانێكی زانستی لەڕێگای خستنەڕووی لایەنە خراپ و نێگەتیڤەكانی نەریتێك و پێشاندانی ئەزموونی گەلانی ترەوە، هەستێت بەلاوازكردنی نەریتێكی بەجێماوی باووباپیران، وەك ئەوەی سینەمای هیندی توانیی لەحەفتاكانی سەدەی ڕابوردوودا گیانی تۆڵە سەندنەوە لەناو هیندییەكاندا كەمبكاتەوە، بەڵام پێویستە پێش هەر هەنگاوێك باوەڕە چەسپاو و ئیمانییەكان لەنەریتە كۆمەڵایەتییە لەرزۆك و سستەكان جیابكەینەوە، چونكە ئەوەی یەكەمیان وەك "گۆستاڤ لۆبۆن" دەڵێت" "هەمیشەیی و درێژخایەنن و شارستانییەتیان لەسەر بونیاتنراوە"[2]، بەڵام ئەوانەی تر لەئەنجامی ئەزموون، باری كۆمەڵایەتی و ئابوورییەوە هاتوونەتەكایەوە و بەگۆڕینی ئەو بارانە ئەوانیش گۆڕانیان تێدا ڕوودەدات یان دەسكاریكردنیان ئاسان دەبێت.

هەر سەبارەت بەگۆڕینی هەندێك داب و نەریتی خراپ و ڕۆڵی ڕاگەیاندن لەسەر ئەو گۆڕانە دەكرێت باس لەوە بكرێت كە لەكۆمەڵگایەكی وەك كۆمەڵگای ئێمە لەسەر پێدانی "باج" ڕانەهاتووە و بووەتە نەریتێك بەلایەوە، چۆن ڕاگەیاندن دەتوانێت خەڵك لەوە هۆشیاربكاتەوە كەئەوباجەی تۆ دەیدەیت سبەی لەپرۆژەی خزمەتگوزاریی تردا بۆت خەرجدەكرێتەوە، یان ئەوەی كەلەلای ئێمە لەبۆنە شادییەكاندا تەقەی خۆی دەكرێت و ئەو نەریتەش ساڵانە چەندین گیان لەگەڵ خۆیدا دەبات، ڕاگەیاندن دەتوانێت لەڕێگای زەرەرو زیانەكانییەوە پاشەكشەی پێبكات.

بەهەرحاڵ داب و نەریت زۆرجار دەتوانێت لەپێكهێنانی ڕای كەسێك یان گرووپێكدا سەبارەت بەبابەتێكی هەنووكەیی ڕۆڵی بەرچاو بگێڕێت، بەتایبەتی ئەو گرووپ و كەسانەی كەئاستی هۆشیارییان نزمە و ئاسۆی بیركردنەوەیان بەرتەسكە.

2-غوستاف لوبون، ترجمة: هاشم صالح ،سايكولوجية الجماهير، ، ل145

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

* ئایین

ئایینەکان هەر لەسەرەتای سەرهەڵدانی کۆمەڵگاکانەوە تاکو ئێستا، ڕۆڵێکی نەك هەر بەرچاو، بەڵکو چارەنووسساز دەبینن لەئاراستەکردنی تاك و کۆی کۆمەڵدا، جگە لەلایەنە ڕۆحییەکەی.. ئایینەکان کاریگەریی کولتووریی و فیکرییش لەسەر مرۆڤ بەجێدەهێڵن و سیستەمی سیاسی و پەروەردەیی و کۆمەڵایەتی زۆر لەیاسا و بڕیارەکانیان لەئایینەوە وەردەگرن و (هەڵبەت ئەمە لەوڵاتە ناعەلمانییەکاندا)، بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە وڵاتانی عەلمانی کەڵك لەئایین وەرناگرن بۆ کارکردنە سەر جەماوەر سەبارەت بەپەرستن و کاریگەریی لای مرۆڤ "گۆستاف لۆبۆن" لەکتێبی (سایکولوجیة الجماهیر)دا دەڵێت" "پەرستن لای مرۆڤ لەدەرەوەی هەموو شتەکانەوەیە، ترس لەو شتەی کەپەنای بۆ دەبات کارێکی وادەکات کوێرانە فرمانەکانی جێبەجێ بکات و هیچ موناقەشەیەك نەکات، جگە لەوە بەردەوام حەزدەکات ئەو باوەڕانە پەخشبکات و هەرکەسێك ڕەفزی بکات وەك دوژمن تەماشای بکات، جا ئەو باوەڕە بۆ خوایەك بێت کەنابینرێت یان بۆ بتێك یان ئایدیۆلۆژیایەك گرنگ ئەوەیە لەگەوهەردا ئایینە"(1)..

ناوەرۆکی ئەم بڕگانەی سەرەوە زۆر ڕوون و ئاشکرایە، ئەوەی پەیوەندیی بەباسەکەی ئێمەوەبێت خۆی لەوەدا دەبینێتەوە "ڕا" لەلای مرۆڤی خاوەن ئایینەوە پێشوەخت لەسەر شتەکان بۆی دراوە و کەسی ئایینی هیچی لەسەر نییە تەنها ئەوە نەبێت بەشەریعەتەکانی ئایینەکەیدا بچێتەوە بۆ وەرگرتنی هەڵوێست.

ئایینەکانی: جوولەکە، مەسیحییەت، ئیسلام و بوودایی و زەردەشتییەت لەماوەی دەرکەوتنیاندا تاکو ئەمڕۆش کاریگەریی خۆیان لەسەر لایەنگرانیان هەیە، بەتایبەت ئایینی ئیسلام، کەهەموو ڕۆژانی هەینی پەیوەندیی ڕاستەوخۆ لەنێوان ملیۆنەها موسڵماندا لەڕێگای پیاوانی ئایینەوە دەبەستێت و ژیانی تاك بەتاکیان کۆنترۆڵ دەکات، ئەم سیستمی پەیوەندییە جەماوەرییەی کەهەموو هەینییەك لەمزگەوتەکاندا دەبەسترێت "تاك" دەبەستێتەوە بە"کۆ"وە و ئەوەش "ڕای گشتی"ـی لێدەکەوێتەوە، هەرچەندە پێشتر ئەو کۆبوونەوانە زیاتر بۆ خواپەرستی و پەیوەندیی مرۆڤ بەخواوە

1-هەمان سەرچاوە، ل91.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بوو، بەڵام ئێستا زۆربەی مینبەرەکانی مزگەوتەکان بۆ پروپاگەندەی سیاسیو ئایدیۆلۆژیی حزبی بەکاردێتو خەڵکی سادەو ساکاری پێ لەخشتەدەبرێت تاکو بۆ ئەو ئامانجە تەیاریان بکەن، کەخوتبەخوێن دەیەوێت. خوتبەکانی مەلا کرێکارو هاوەڵانی باشترین بەڵگەن بۆ کۆکردنەوەی رای گشتیی موسڵمانانی کورد بەرامبەر سیستمی عەلمانیی کوردستان. لەبەرامبەر ئەواندا دەسەڵاتی کوردی پەنای بردووەتە بەر مەلاکانی خۆی بۆ لاوازکردنی ئەو جۆرە بیرکردنەوە. کورتەی باسەکە لەوەدایە کەئایین پێکهێنەرێکی گرنگی رای گشتییە، نەك تەنیا بۆ ئەوانەی باوەڕیان پێیەتی، بەڵکو بۆ ئەوانەی کەدژیشین[1].. لێرەدا دەتوانین نموونەی ئەو باسانەی حکومەتی فەرەنسا بهێنینەوە کەتێیدا بەکارهێنانی هێما ئایینییەکانی وەك حجابو خاچو ئەستێرەی داودی لەقوتابخانەکاندا قەدەغەکرد، ئەو بڕیارە بووە هۆی وروژاندنیرای گشتیی موسڵمانەکان لەجیهانی ئیسلامیدا، بەهەمان شێوەش بووە هۆی پشتگیریکردنی گەلی فەرەنسا لەسیستمی عەلمانیی وڵاتەکەیان.

پێش ئەوەی کۆتایی بەم باسە بهێنین بەپێویستی دەزانم بیروڕاکانی"ئاڵفین تۆفلەر" سەبارەت بەڕاگەیاندن لەهەرسێ شەپۆلە ئابوورییەکەداو رادەی کەڵك وەرگرتنی ئایین لەو راگەیاندنە بخەمەڕوو:

تۆفلەر پێی وایە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی سێ شەپۆلی شارستانیەتیبڕیوەو هەریەك لەو شەپۆلانە تایبەتمەندیی خۆی هەبووە، شەپۆلەکانیش بریتین لە:

1-شارستانیەتیکۆمەڵگا کشتوکاڵییەکان، کەپەیوەندیکردن رووبەڕوو لەڕێگای کۆبوونەوەی گشتییەوە بووە.

2-شارستانیەتیکۆمەڵگا پیشەسازییەکان، کەچاپو رۆژنامەو کتێبو رادیۆو تەلەفزیۆن دەرکەوتن.

3-شارستانیەتیکۆمەڵگا تەکنۆلۆژییەکان، کەهێشتا لەسەرەتادایەو تەکنۆلۆژیای پەیوەندیکردن خۆی لەئینتەرنێتو سەتەلایت..هتد دەبینێتەوە.

تۆفلەر پێی وایە ئایینەکان بەتایبەت ئایینی مەسیحییەتو ئیسلام لەقۆناغە جیاجیاکاندا توانیویانە کەڵك لەهەرسێ شێوازەکەی پەیوەندیی بەستن وەربگرن، بۆ ئەم مەبەستەش نموونەی کەڵك وەرگرتنی خومەینی لەمزگەوتو تەسجیلو تەلەفزیۆن

---

[1]-د. عاطف عدلي العبد عبيدي ،الرأي العام وطرق قياسه، ، ل38.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بۆ لەسەركار لابردنی شای ئێران دەهێنێتەوە، هەروەها سەبارەت بەئایینی مەسیحیی نموونەی وڵاتانی ئەورووپای رۆژهەڵات دەهێنێتەوە کەچۆن لەکەنیسەکانەوە گەلانی ئەو وڵاتانەیان هاندەدا.

* کاریگەریی بارودۆخی سیاسیی

رای گشتی هەر گەلێك بەندە بەو سیستمی دەسەڵاتدارییەی کەحوکمڕانیی دەکات، لێرەدا باس لەهەردوو سیستمی دیکتاتۆریەت و دیموکراسییەت و رۆڵیان لەسەر رای گشتی دەکەین:

1-سیستمی دیکتاتۆریەت:

بێبەشکردنی هاووڵاتیان لەهەموو مافەکانیان، کۆنترۆڵکردنی رادەربڕین وسەپاندنی بیروڕای دەسەڵاتداران بەسەر گەل لەخەسڵەتە سەرەکییەکانی سیستمی دیکتاتۆریەتن. رژێمە توتالیتاریەکانی وەك نازی لەئەڵمانیا، فاشی لەئیتالیا و تکریتی لەعیراق و تالیبان لەئەفغانستان نموونەی زەقی سیستمی نادیموکراسین.

لەم رژێمانەدا ئازادییەکان خەفەدەکرێن و رای گشتیی هاووڵاتیان کۆنترۆڵدەکرێت و بەو ئاراستەدا دەبرێت کەلەبەرژەوەندیی دەسەڵاتداراندابێت، هەموو هۆکارەکانی پەیوەندی بەستن سانسۆردەکرێن و راستیی رووداوەکان دەشاردرێنەوە، درۆو فێڵ و تەڵەکە بالادەست دەبێت، دەرئەنجامی ئەمەش رای گشتی راستەقینەی خەڵك دەرناکەوێت. ئەوەش دەبێتە هۆی بەشداریی نەکردنی خەڵك لەژیانی گشتیدا و نەمانی متمانە لەنێوان دەسەڵات و گەل. لەسیستمی دیکتاتۆریەتدا حکومەت گوێ بەڕای گشتیی جەماوەر نادات، چونکە لەبنەڕەتدا پێویستیی **پێی نییەو هیچ بڕیارو** هەڵوێستێکی ئەو حکومەتانە بەپشت بەستن بەڕای گشتیی گەلەکانیانەوە دانانرێن.

2-سیستمی دیموکراتییەت:

ئازادیی رادەربڕین، ئازادیی رۆژنامەوانی، بوونی هەڵبژاردن و حزبی سیاسی و رێکخراوی پیشەیی و سەندیکایی و شەفافیەت لەبڕیارو چالاکی و گەڕانەوە بۆ دەنگی خەڵك، لەگرنگترین خەسڵەتەکانی سیستمی دیموکراسین، وەك لەپێشەکیدا وتمان زانینی رای گشتیی بۆ سیستمی دیموکراسی نەك هەر پێویستە، بگرە ئەم سیستمەی دەسەڵات ناتوانێت هیچ هەنگاوێك هەڵنێت ئەگەر پێشتر رای گشتی خەڵکەکەی مسۆگەر نەکردبێت، دکتۆر عاتف عەدلی ئەلعەبد عوبەید لەکتێبی (الرأي العام وطرق

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

قیاسـه)دا پێی وایه حكومەتە دیموكراتـەكان دەتـوانن لـەرێگای پێنج هـەنگاوەوە كـار لەڕای گشتی بكەن:

1-پەرەپێدان و زیادكردنی هۆشیاریی سیاسیی لای جەماوەر.

2-گرنگیی خستنەڕووی هەموو راستییەكان بۆ بەردەم رای گشتی.

3-بەكارهێنانی كەناڵەكانی راگەیاندن بۆ كاركردنە سەر رای گشتی.

4-گرنگیـدان بـەوەرگرتنی رای گـشتی لـەڕێگای سـەنتەرەكانی پێوانـەكردنی رای گشتی.

5-دابینكردنـی ئـازادیی دروسـتكردنی رێكخـراوی سیاسـی و پیـشەیی و دامەزراوەكانی كۆمەڵگای مەدەنی، وەك زانكۆو سەندیكا پیشەییەكان[1].

لەسیـستمی دیموكراسـیدا هاووڵاتیـان گرنگـی بـەژیانی سیاسـی و ئـەو كێـشە ئـابووری و كۆمەڵایەتییانــە دەدەن كەڕووبــەڕووی كۆمەڵگاكــەیان دەبێتــەوەو راو چارەسـەری پێـشنیاركراویان بـۆی هەیـە, لەسـیفەتە سـەرەكییەكانی رای گـشتی لەوڵاتانی دیموكراسییەتدا دەتوانین پەنجە لەسەر ئەمانەی خوارەوە دابنێین:

1-دوورە لەڕووكەشبوون و بەشێوەیەكی پتەو خۆی دەردەخات.

2-عەقڵانییەتی پێوە دیارەو سۆزو هەڵخەڵەتاندنی تێدا نییە.

3-ئاشكراو راشكاوانەیە.

4-بەشێوەیەكی ئاشتییانەو دوور لەتوندوتیژیی خۆی دەردەخات.

بەم جۆرە دەكرێت جارێكی تر ئەوە دووپات بكەینـەوە كـەوا بارودۆخی سیاسیی هەر وڵاتێك، رۆڵی دیار دەگێرێت لەپێكهێنانی رای گشتی لای خەڵكی وڵاتەكە. هەر ئەویشە وێنەی خەسڵەتەكانی رای گشتی لای خەڵك دەكێشێت.

* سەركردەكان

"ئازیزەكەم ئەم شەیتانە بچووكە سیحری لێكـردووم بەجۆرێك كەمـەن كێشی كـردم خۆم تێناگەم، من كە لەخواو شەیتان باكم نەبوو، هەر كە لەم پیاوە نزیك دەكەومـەوە، لەترسا گیانم دێتـە لـەرزین، ئـەو دەتوانێـت بـەكونی دەرزیەكـدا بمبـات و بمخاتـە نـاو ئاگرەوەو هیچ دەنگم لێوە نەیەت.."[2].

1-هەمان سەرچاوە، ل42-43.

2-غوستاف لوبون، ترجمة: هاشم صالح ،سايكولوجية الجماهير، ، ل140.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ئەوە وتەی یەکێکە لەجەنەڕاڵە هەرە گەورەکانی سوپای فەرەنسییە بەناوی (ڤاندام) نهێنیی ئەو کاریگەرییەی سەرکردەیەکی وەك ناپلیۆن پۆناپارت لەسەر یەکێك لەجەنەڕاڵەکانی تا ئەو رادەیە بووە کەهیچ فەرمانێکی تەنانەت ئەگەر هەڵەش بووبێت، پشتگوێ نەخراوە، هەر ئەو نهێنییەش وای لەفەرەنسییەکان کردووە وەك خواوەند تەماشای بکەن و بیگەیەننە ئاستێك نەخشەی هەموو دونیا لەماوەیەکی کورتدا بگۆڕێت. لەڕاستیدا ئەوە تەنیا ناپلیۆن نییە ئەو نهێنییەی تێدابێت، بەڵکو نموونە زۆرن لەمەسیح و محەمەدو بوداوە بگرە تادەگاتە گاندیو خومەینی و ئەتاتورك و عەبدوڵلا ئۆجەلان.

ئەم سەرکردانەو زۆر سەرکردەی تر لەمێژووی مرۆڤایەتیدا توانیویانە ببنە پێکهێنەری رای گشتی لەسەر ئاستێکی فراواندا و بۆ ماوەیەکی درێژ.

سەرکردایەتیکردن هونەرێکی تایبەتە بۆ کارکردنە سەر بیروهۆشی جەماوەرو ئاراستەکردنی و ئەو هونەرەش تەنیا لەهەندێك سەرکردەدا دەردەکەوێت و دەتوانێت هەست و هۆشی خەڵك کۆنترۆڵ بکات. بەزۆری بیروبۆچوونی سەرکردەکان لەبەرژەوەندیی نەتەوەکەیاندایە، هەر ئەوەش وایکردووە جێگای متمانەی بەرفراوانترین کەسانی کۆمەڵگاکەی خۆیان بن.

سەرکردەکان بەچەندین شێوازی جیاواز پۆلێنکراون، هەریەك لەو پۆلێنانەش دەرهاویشتەی بیروبۆچوون و تێڕوانینی خاوەنەکانیانە، بەڵام یەکێك لەبۆچوونەکان سەرکردەکان بەپێی پەیامەکانیان پۆلێن دەکات بۆ سێ جۆر:

1-سەرکردەی ئایینی: پێغەمبەران و ئیمام و رابەرە رۆحییەکان دەگرێتەوە.

2-سەرکردە کۆمەڵایەتییەکان: ئەمانە زیاتر لەکاتی سەرهەڵدانی کێشەو خراپیی بارودۆخی گشتی و قەیرانەکاندا دەردەکەون و دەتوانن چارەسەری کێشەو گرفتەکان بکەن.

3-سەرکردەی سیاسی: ئەمانە ئەو سەرکردە پێشڕەوانەن کەدەتوانن ئامانجە باڵاکانی گەلەکانیان لەئازادی و پێشکەوتن و سەرکەوتن بەدەستبهێنن، وەك نیلسۆن ماندێلاو گاندی.

هەر سەرکردەیەك بەگوێرەی ئەو تایبەتمەندی و توانایانەی کەهەیەتی کار لەخولقاندنی رای گشتی دەکات، جەماوەریش لەڕێگای ئەو هەڵوێست و کردەوانەی کەسەرکردە ئەنجامی داون لەڕابردوودا، رای لا دروست دەبێت بەتێکەڵکردنی هەردوو

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

حاڵەتەکـەو بەپاڵپـشتیی کەناڵـەکانی ڕاگەیانـدن گـەلێك جـار سـەرکردەکان دەبنـە پێکهێنەرێکی سەرەکیی ڕای گشتیی گەلێك یان نەتەوەیەك.

ئەوەی گاندی لەشۆڕشی سەربەخۆیی هیندستاندا لەچلەکانی سەدەی ڕابردوودا ئەنجامیدا بەڵگەیەکی شایستەیە بۆ سەلماندنی ئەو بۆچوونە.

* شۆڕش و ئەزموون و ڕووداوەکانی گەل و گەلانی تر

ئـەو ڕووداوە گرنگـە مێژووییانـەی کـە لەنەسـتی تاکـەکانی کۆمـەڵگادا چەسـپیون، کاریگـەریی گرنگیـان هەیـە لەسـەر پێکهێنـانی گیـانی هاوبەشـی و پێکـەوەژیان و هەڵوێست وەرگرتن لەبەرامبەر هەر ڕووداوێکی تر کە لەوانەیە لەئاییندەدا ڕووبدات.

ساڵی 1988 ڕژێمـی بـەعس لەپـەلامارەکانی ئەنفالـدا (4500) گوندی کوردستانی وێرانکـردو هەڵەبجـەی کیمیابـاران کـردو (182) هـەزار مرۆڤـی کـوردی بـێ سەروشـوێنکرد، ئـەم ڕووداوە تالانـە ڕای گـشتیی کـوردی لەبەرامبـەر ڕژێمـی بـەعس یەکخست، ئـەوەبوو لەڕاپـەڕینی 1991دا گـەلی کـورد بەیـەك دەنـگ دژی بەعـسییەکان وەستا و لەزۆربـەی شـارەکانی کوردستاندا وەدەریاننان، کاتێك تـەرازووی هێـز بـەلای سوپای عیراقدا شکایەوە، کۆڕەوێکی سێ ملیۆنی ڕوویدا، لەم حاڵەتەشدا جارێکی تر پـەلامارەکانی ئـەنفال بوونـە هـۆی یەکخـستنی ڕای گـشتیی کـورد، بۆئـەوەی ئەوانـەی لەساڵی 1988دا ڕوویاندا دووبارە نەبێتەوە.

ئەو ئەزموونەی کەکورد لەگەڵ عەرەبی عیراقدا هەیـەتی هـەردەم ئەو قەناعەتـەی لای ڕای گشتیی کورد دروستکردووە کەوا پێکەوە ژیان لەگەڵیاندا لـەزیانی ئـەوو قازانجی ئەویتر دا دەبێت.هەر سەبارەت بەئەزموونی گەلان دەکرێت نموونەی دەرهاویشتەکانی شەڕی یەکەمی جیهانی لەسەر ئەڵمانیا بهێنینەوە، ئەوەبوو لـەپاش تـەواوبوونی شـەڕ، وڵاتی ئەڵمانیا بەهەزاران کۆت و بەندی هەمەچەشن بەسترایەوە، ئـەو کۆت و بەندانـەی کـاری لەسـەر گـەلی ئـەڵمانیا کـرد، هـەر بۆیـە بـەدوای کەسـێکی بـەهێزدا دەگـەڕا بـۆ دەربازکردنی لەو ڕێکەوتننامە شەرمەزارییە.

ساڵی 1930 ڕای گشتی ئەڵمانییەکان لەدەوری هیتلەردا کۆبووەوەو هێنایانە سەر کورسیی حوکم، ئەوەش وەك کاردانەوەیەك لەبەرامبـەر ئـەو زیانانـەی کـە لەوڵاتەکەیان کەوت[1].

1– د.هاني الرضا،الرأي العام والإعلام والدعاية، ل75.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

رووخـــانی رژێمـــی عـــیراق لـــە2003/4/9و گـــەورەبوونی رۆڵـــی کـــورد لـــەعیراق‌و ســـەلماندنی فیـــدراڵیزم وەك سیـــستمی حـــوکم بـــۆ عـــیراق لـــە 8ی مارســـی 2004 بەشێوەیەکی راستەوخۆ کاریگەریی لەکوردەکانی پارچەکانی تری کوردستان کرد، ئـەوەبوو ئێـوارەی هـەمان رۆژ لەشـارەکانی کوردسـتانی رۆژهـەڵات شـادی‌و خۆشـیی دەستپێکرد‌و لەئەنجامدا ناکۆکییەکی گەورەی لێکەوتەوە، رووداوەکانی کوردستانی ژێر چەپۆکی سووریاش خۆی لەخۆیدا دەرهاویشتەی ئەو گۆڕانکارییە سیاسیانەن کە لەکوردستانی باشوور سەریانهەڵداوە.

لایەنێکی تر کەکاریگەریی لەسەر رای گشتی هەیە، هەلومەرجی ئابوورییە، ئێمـەش دەزانـین خـەڵك بەبـەردەوامی بـەدوای بەرژەوەندییـەکانی خۆیـان‌و ئـەو گـرووپ‌و رێکخراوانـەدا دەگـەڕێن کەتێیـدا ئەنـدامن، بۆیـە هـەر گۆڕانکارییـەکی ئـابووری ئەگـەر زیـانی پێگەیانـدن، لەبەرامبەریـدا هەڵوێـست وەردەگـرن، زۆر لەشـارەزایانی بـواری "کێشەکان" پێیـان وایـە هۆکاری سـەرهەڵدانی شـۆڕش‌و راپەڕینـەکان دەگەڕێتـەوە بـۆ خراپیی باری ئابووری، نائارامییەکانی (هەرێمی دارفور) لەسودان نموونەیەکی‌ئـەوەی سەرەوەن.

* هەلومەرجی نێودەوڵەتی

تەکنۆلۆژیای پەیوەندیکردن گۆڕانکاریی لەسیستمی کارلێکردنی وڵاتاندا کردووە، ئەمرۆکـە هـیچ گـەل‌و وڵاتێـك ناتوانێـت بـەدابڕاوی ژیـان بەسـەرببەرێت، سـەرهەڵدانی نەخۆشییەکانی "شێتیی گا" یان "ئەنفلۆنزای مریشك" با لەچین‌و تایلەندا روویدەن، بەڵام ترس‌و تۆقین لەکەنەدا‌و مالیزیاش دروستدەکەن.

سـەرهەڵدانی شـەڕی یەکـەمی جیهـانی دەرگـای لەبـەردەم رای گـشتیی جیهانیـدا کـردەوە، ئـەو شـەڕە تـەنیا شـەڕی نێـوان دوو گـەل یـان وڵات یـاخود تەنانـەت دوو کیـشوەریش نـەبوو، بـەڵکو شـەڕێك بـوو هـەموو دونیـای بەخۆیـەوە سـەرقاڵکردبوو، کوێرەوەری‌و نەهامەتییەکانی ئەوشـەڕە رایـەکی گشتیی نێودەوڵـەتیی بەرهـەمهێنا کـە لەوەپێش دونیا بەخۆیەوە نەدیبوو.

پێـشکەوتنی کەناڵـەکانی راگەیانـدن‌و راگەیانـدنی ئـەلکترۆنی، بـارودۆخێکی وای دروســـتکردووە رووداوەکـــانی عـــیراق‌و ئەفغانـــستان لەهـــەموو مـــاڵێکی ئـــەورووپی‌و

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ئەمریکیدا کاریگەریی هەبێت، دیمەنی کوشتن و سووتاندن و سووکایەتیپێکردنی سەربازە ئەمریکاییەکان لەشارۆچکەیەکی وەك فەلوجە لەلایەن بەعسی و تیرۆریستانی ئەلقاعیدە، بەتەنیا خەڵکی عیراق و ئەمریکا ناورووژێنێت، بەڵکو هەموو مرۆڤایەتی پێی دەشڵەژێت.

لەوەی پێشەوە بۆمان روون دەبێتەوە رووداوە ئیقلیمی و ناوچەییەکان چیتر لەو سنوورە بەرتەسکانەی خۆیاندا نامێننەوە، بەڵکو ئەوەی لەکابوول دەقەومێت بەهەمان کاریگەریی ئەوەی لەمەریخ روودەدات کار لەجیهان دەکات و رایەکی گشتیی نێونەتەوەیی دروستدەکات.

* * *

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەشی چوارەم

شێوازەکانی گۆڕینی رای گشتی

- شێوازی دووبارەکردنەوەو بەدواداچوون
- شێوازەی بەکارهێنانی وروژاندنی هەستو سۆز:
- شێوازی خستنەرووی راستیەکان
- شێوازی بەلادابردنی سەرنجی جەماوەر:

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پرۆسـەی گـۆڕینی ئـەو بیروڕایانـەی کەماوەیـەکی زۆرە لـەهزری خەڵکدا چەسـپیون کـارێکی یـەکجار سـەختو دژوارە. بەتایبـەت گـۆڕینی رای ئـەو جـەماوەرەی کـە شارەزانیەو دوورە لەچاودێریکردنی رووداوەکان. چونکە ئەم جۆرە خەڵکانە دوو دڵن و جێگیرنین لەسـەر رایـەك و زۆر لەسـەرخۆ دەکەوتنـە ژێرکاریگـەری پرۆسـەی وەرگتنـی بـیروڕای نوێـوە. زانایـانی بـواری رای گـشتی کۆمـەڵێ شێوازیان داناوە بـۆ گـۆڕینی رای گشتی لەدۆخێکەوە بۆ دۆخێکی تر.

لەخوارەوە گرنگترین شێوازەکانی گۆڕینی رای گشتی دەخەینەڕوو:

یەکەم/ شێوازی دووبارەکردنەوەو بەدواداچوون:

بۆ ئـەوەی بتـوانین رایـەك لـەناو جـەماوەرێکی دیـاریکراودا بـچەسپێنین، باشـترین شـێواز بـەکارهێنانی شـێوازی دووبارەکردنـەوەو بەدوداچـوونە. ئـەم شـێوازە بـەزۆری لەلایـەن دەزگـای پڕوپاگەنـدەی نازیەکانـەوە کـە "گـۆبلز" بـەڕێوەی دەبـرد بـەکارهاتوە. هـەروەها دەزگـای راگەیانـدنی بـەعس کـە لەعێراقـدا بـە (لەشـکری هەشـتەم) نـاوی دەرکردبـوو لـەکاتی شـەڕی عێـراق ئێـران و تەنانـەت شـەڕی یەکـەم و دووەمـی لەگـەڵ هاوپەیمانانـدا لەئـەنجامی دووبارەکردنـەوەی وێنـەکانی جـەنگ لەسـەر شاشـەی تەلەفزیۆنـەکان و چـاوپێکەوتن لەگـەڵ دیلـەکان و پیـشاندانی ئـەو چـەك و ئامێرانـەی کەدەسکەوتی شـەڕبون، توانیبـوی رای گـشتی عێراقیـەکان بەشـێوەیەك چەواشـەبکات کە مایەی سەرسوڕمان بوو.

جگەلـەوە کەناڵـە بیـستراو ونوسـراوەکانی وەزارەتـی رۆشـنبیری عێـراق، شـەووڕۆژ توانایـەکی بـێ سـنوریان خـەرج دەکرد بـۆ پیاداهەڵدان بەکەسـایەتی سـەدام حسێن و دەرخـستنی توانـا فکـری و سـەربازی و ئەنـدازیاری و پـەروەردەیی و... تەنانـەت جەستەییەکانی ئـەو پیـاوە. بـۆ ئـەو مەبەسـتە کەڵکیان لەهونـەری گـۆرانی و مۆسـیقاو سینەماو ئـەدەبیات و ژانرەکـانی رۆژنامـەوانی وەردەگـرت. لـەماوەی سالآنی 1979 تا 2003، ئـەو پیـاوە لادێیـە هـەژارە ناشـارەزایەی تێکـرای بوارەکـان، لـەلای رای گـشتی عەرەبی عێراقدا ببوە مەزنترین و شارەزاترین و عاقڵترین و بەجەرگترین پیاوی مێژوو.

بـەڵام ئـەوەی جێگـەی سـەرنجە ئـەو پڕوپاگەندانـەی دەزگاکـانی بـەعس، هـەمان ئـەو کاریگـەریـەیان نـەبوو کـورد وەك ئـەوەی لەسـەر عـەرەبی عێراقیـدا هـەیبوو، بـەرای من

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

هۆكارەكەی دەگەڕێتەوە بۆ بوونی دەزگای ڕاگەیاندنی كوردی كەپێچەوانەی ئەوانەی بەعس بڵاودەكردەوە. هۆكارێكی تر ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ نەبونی متمانەی كورد بەو كەناڵانەی ڕژێمی بەعس.كاریگەری پڕوپاگەندەكانی بەعس لێدوانەكانی محمد سعید سەحاف (علوج)و گەوركردنی سەدام حسێن و سوپاكەی سنوری عێراقی بڕیبوو، زۆربەی گەلانی عەرەب و تەنانەت هەندێ لەوڵاتی ئیسلامیش لەژێر ئەو كاریگەریەدا پیان وابوو نەسەدام حسێن لەشەڕەكاندا تێك دەشكێ و نە سوپاكەی سەنگەرەكانی بەرگری بەجێدێڵێ، بەڵام ڕوداوەكانی 2003/4/9و 2004/12/13 كەتێدا بەغدای پاتەخت بەبێ شەڕ گیراو سەدام حسێن لەكۆنێكدا دەرهێنرا ئەوانی توشی شوك كرد، بەجۆرێك تاماوەیەك باوەڕیان بەو ڕووداوانە نەبوو.

دووەم/ شێوازی بەكارهێنانی وروژاندنی هەست و سۆز:

بەشێوەیەكی گشتی پڕوپاگەندە لەپەیامەكانیدا پشت بەوروژاندنی هەست و سۆز دەبەستێ، لایەنگرانی ئەم شێوازە پێیان وایە زۆربەی هەڵوێست و بڕیارەكانی جەماوەر دەرهاویشتەی ئەو كاریگەریە عاتیفانەیە كەلەسەریانە. هەربۆیە زۆر لەوانەی كەدەیانەوێ كار لەرای گشتی چینێك یان گەلێك بكەن، لە وروژاندنی هەست و سۆزیانەوە دەست پێدەكەن.

زانایانی كۆمەڵناسی لەوباوەڕەدان تاك كاتێك لەگروپێكدا دەتوێتەوە سۆزوعاتیفە بەسەریدا زاڵ دەبێت و هەموو تایبەتمەندییەكانی خۆی لەبیردەكات. هەرلەبەرئەوەیە ئەدۆلف هیتلەر پێی وابو جەماوەر زۆربەی خەسڵەتەكانی ژنی تێدایەو زیاتر لەرێگەی سۆزەوە كاردانەوەی دەبێ نەك لەرێگەی عەقڵەوە[] .ئەگەر لەدیاردەی خۆكوتانی شیعەكان لەكاتی عاشورادا وردبینەوە دەبینین پێش هەرشتێك دەست دەكەن بە(نواح) خوێندن، كەتێدا هاتنی ئیمام حسێن لەمەدینەوە بۆ كوفەو چۆنیەتی گەمارۆدانی لەلایەن سوپای یەزیدی كوڕی معاویەو كوشتنی بەشێوەیەكی تراجیدی باس دەكرێت، ئەم چیرۆكە سەرەرای تێپەڕبوونی (1400)ساڵ بەسەریدا و سەرەڕای گێڕانەوەی لەهەموو ساڵێكدا، كەچی تاكو ئێستا كاریگەری زۆری هەیە لەسەر پەیرەوانی مەزهەبی شیعە لەهەمو جیهانداو خاڵێكی گرنگە بۆ یەككخستنی رای گشتی شیعەكانی دونیا.

[]-- د.عاطف عدلي العبد ، الراى العام وطرق قياسه ل66

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

وروژاندنی هەستی سێکسی یەکێکی ترە لەشێوازەکانی بەکارهێنانی هەستو سۆز بەتایبەتی لەجیهانی عەرەبیدا، لەم بارەیەوە دەکرێ ئیشارەت بەو راپۆرتە بدەین کە گۆڤاری (روزا الیوسف) 1999/9/25 لەژمارە (3720) بڵاوی کردۆتەوەو باس لەوە دەکات ژمارەیەکی یەکجار زۆری گەنجانی عەرەب لەمیسر لەرێگەیتەلەفون کردن بۆ کەناڵە سێکسیەکان پارەیەکی زۆر دەخەنە گیرفانی ئەمریکیەکانەوە.[1]

لەرۆژئاوادا لەم ساڵانەی دوایدا ئەوانەی خۆیان بۆ پەرلەمانەکانی وڵاتەکانیان کاندید دەکەن، بۆ راکێشانی دەنگی هاوجنس بازەکان لەبەرنامەی خۆیاندا ئازادی هاوجنس بازی دەخەنە ریزی پێشەوە.بەزۆری لەوکۆمەڵگایانەی کەرێژەی نەخوێندەواریو هەژاری تیایدا بەرزە، ئەم شێوازەی تێدا پەیرەو دەکرێ.

سێیەم/ شێوازی خستنەرووی راستیەکان

کاری سەرەکی راگەیاندن لەخستنەرووی راستییەکاندا خۆی بەرجەستەدەکاتو راگەیاندن بەم هەنگاوە خۆی لەپروپاگەندە جیادەکاتەوە. ئەو رای گشتیەی کەبەم شێوازە دروست دەبێ پتەوترو درێژخایەنتر کاریگەرترە، چونکە دیالۆگو قەناعەتو زانیارییەوە پێك هاتووەو دووربووەلە فرتو فێڵو درۆو دەلەسە.

لێرەدا دەکرێ وەك نمونە باس لەو هەواڵانەبکەین کەلەشۆڕشی گەلی کوردستاندا لەلایەن دەزگای راگەیاندنی شۆڕشەوە لەسەر چالاکی هێزی پێشمەرگەوە لەرادیۆدا بڵاودەکرایەوە، ژمارەی شەهیدەکانو زیانەکانی لایەنی بەرامبەر وەك خۆی چۆن هەبوو دەخرایە روو، ئەمەش ببوە مایەی متمانەی زۆربەی خەڵك.

چوارەم/ شێوازی بەلادابردنی سەرنجی جەماوەر:

لەحاڵەتێکدا ئەگەر رای گشتی لەدەوری بابەتێکدا کۆبوبێتەوە، بۆ بەلادابردنی ئەو رایە زۆر جار سیاسەتمەدارانو حکومەتەکانو کەناڵەکانی راگەیاندن هەڵدەستن بە وروژاندنی بابەتێکی تر کەگرنگیەکەی یان زیاترە یاخود هیچی لەبابەتەکەی تر کەمتر نییە.لەکۆتاییدا دەکرێ باس لەچەندین شێوازی تر بکەین کەلەرێگەیانەوە رای گشتی پێ دەگوترێ وەك شێوازی خولقاندنی قەیران، شێوازی بەرنامەی پۆزەتیفی سنوردار شێوازی نانەوەی ترسو ئاژاوەو شێوازی بەکارهێنانی واتەوات. بەڵام ئەو چوارشێوازەی کەتارادەیەك بەوردی باسمان لێوەکردن زۆرترین بەکارهێنانیان هەیەو کاریگەرییەکەشیان تارادەیەکی زۆر بەرچاوترە.لەگەڵ ئەوەشدا نابێ چاو لەو حەقیقەتە بپۆشین کەوا هەر کۆمەڵگایەك هەر ئەو شێوازە پێش هەر بەرنامەیە دانانێك بۆ گۆڕان.

---

[1] - هەمان سەرچاوە ل67

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

* * *

بەشی پێنجەم

شێوازەکانی پێوانەکردنی رای گشتی

- v را پرسی
- v روپێوکردن
- v شێوازی شیکردنەوەی ناوەڕۆك

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سەرەتای گرنگی دان بەپێوانەکردنی رای گشتی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1824، لەو سەردەمەدا رۆژنامەکان زیاتر گرنگیان بە بواری بازرگانی و بازاڕ دەدا، لەرێگەی ئەنجام دانی هەندێ راوەرگرتنەوە، رای گشتی یان سەبارەت بەو بوارەو خواستو ویستی خەڵكو رایان سەبارەت بەکاڵاکان وەردەگرت.بەڵام ئەم شێوازانە وردبینی و راستگۆیی تەواویان تێدا نەبوو، نەدەکرا وەك رای گشتی تەماشایان بکرێت.

بەهۆی ئاڵۆزی و چوونە ناویەکی بەرژەوەندییەکانی حزب و رەوتە سیاسی و ئابوریەکانەوە پیوانەکردنی رای گشتی لەکۆمەڵگا هاوچەرخەکاندا بووەتە کارێکی تارادەیەك سەختو دژوار. ئەمەش بوە هۆی بیرکردنەوە لە دۆزینەوەی شێوازێکی گونجاو بۆ زانینی رای گشتی سەبارەت بەو کێشەورووداوانەی کە رووبەرووی کۆمەڵگاکان دەبنەوە. چونکە حکومەتەکان بەبێ زانینی ئاستی رای گشتی خەڵکەکانیان، ناتوانن پلانی راستو دروست دارێژن.

ئەمریکیەکان پێش هەموو وڵاتەکان کەوتنو لەساڵی 1936 پەیمانگایەکی تایبەتیان بۆ زانینی رای گشتی وڵاتەکەیان دامەزراند بەناوی "پەیمانگی گالوپ" بۆ پێوانەکردنی رای گشتی، وەك وتمان پێشتر پێوانەکردنی رای گشتی زیاتر بۆ زانینی رای خەڵکی بوو سەبارت بەکاڵاو بەرهەمەکانی کۆمپانیا زەبەلاحەکان، بەڵام پاشتر زانینی رای گشتی سەبارەت بە کێشە سیاسیەکان لەریزی پێشەوەی مەسەلەکان دەهاتە ژماردن. سەرکەوتنی ئەزموونی ئەمریکیەکان بووە سەرمەشق بۆ زۆر لەو وڵاتانەی کە زانینی رای گشتی هاووڵاتیانی خۆیانیان لامەبەست بوو. بۆیە پاش ئەمریکا، دەیان پەیمانگاو سەنتەری جیاجیا لەئەوروپا و ئەمریکای باکوردا دروست کرانو کەسانی شارەزاو پسپۆڕ لەبواری پێوانەکردنی رای گشتیدا دەرکەوتنو دەیان لێکۆڵینەوەو بابەتی زیندوش سەبارەت بەو مەسەلەیە بلاوکرایەوە.شارەزایانی پێوانەکردنی رای گشتی سێ شێوازیان بۆ پێوانەکردنی رای گشتی" داناوە کەلێرەدا بەکورتی باس لە هەرسێ شێوازەکە دەکەین:

یەکەم: را پرسی

بەو حوکمەی کەولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا گرنگیەکی زۆر دەدرێ بە بەشداری سیاسی خەڵك لەهەڵبژاردنەکاندا، بەلای دەزگاکانی راگەیاندن بەتایبەت چاپەمەنیەکانەوە زانینی رای خەڵك سەبارەت بەرووداو کەسایەتی و حزبە

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سیاسیەکان ببوە مەسەلەیەکی جێگەی بایەخ، هەربۆیە ئەم شێوازە لەو وڵاتەدا سەری هەڵدا. بەتایبەتی لەکاتی هەڵبژاردنەکانی سەرۆك کۆماری‌دا. راپرسی بۆخۆی شێوازێکی هاوچەرخە کەلەرێگەیەوە دەکرێت ئاراستەی رای گشتی سەبارەت بەکێشە گشتییەکان بزانرێت.

پرۆسەی ئەنجامدانی راپرسی جیاوازە لەریفراندۆم، چونکە ریفراندۆم پرۆسەیەکی گشتگیرترەو ماوەکەشی دورخایەنە. بەڵام دەکرێ راپرسیێ هەرچەندە رۆژێك جارێك ئەنجام بدرێت ئەویش لەڕێگەی دیاریکردنی کۆمەڵە خەڵکێك‌و ئاراستەکردنی چەندین پرسیار سەبارەت بەکێشەیەکی گشتی کەدەمانەوێ رای خەڵکی لەبارەوە بزانین. ئەوپرسیارانەی کەدادەنرێت دەبێ زۆر بەوردی دابڕێژرێن‌و پاشان وەڵامەکان راڤە دەکرێن.

لیستی پرسیارەکان لەوانەیە راستەوخۆ بدرێت بەجێگەکەیان لەرێگەی پۆستەوە بۆیان رەوانە بکرێت. یان دەکرێ لەرێگەی ئینتەرنێتەوە بخرێتە بەردەستی‌میوانەکانی تۆڕی جیهانی. هەروەها دەکرێ پرسیارەکان لەرادیۆ یان T.V یان رۆژنامەکاندا ئاراستەی خەڵك بکرێن. بۆ وەرگرتنی ئەنجامی راپرسیەکەش کۆمەڵە کەسانێکی پسپۆڕ هەڵدەستن بەوەرگرتنی زانیاریەکان‌و پاشان بڵاوکردنەیان بەشێوەی ئامار یان (هێڵی بەیانی) یان شێوەی تر.

ئەولایەنە باشانە کەدەکرێ لەم شێوازەدا ئیشارەتی پێ بدەین بریتین لە:

1–وەرگرتنی زۆرترین زانیاری لەخێراترین کاتدا.

2–ئاسانی بەکارهێنانی‌و پێدانی مۆڵەت بەدەنگدەران تاکو لەکاتی رادانەکەیاندا بیربکەنەوە.

3–کەمی خەرجی تێچون.

4–ئاسانی شیکردنەوەی ناوەڕۆکەکەی‌و دەرخستنی دەرئەنجامەکەی.

بەڵام ئەمە بەومانایە نییە کەئەم شێوازە کەم‌و کوڕی تێدانیە، بەڵکو دەکرێ بەکورتی باسی هەندێ لەکەم‌و کورییەکانی شێوازی راپرسی بکەین:

1–ئەم شێوازە زیاتر رای شەخسی وەردەگرێ نەك رای گشتی، چونکە بەجیاو بەتاك تاك پرسیار لەخەڵك دەکات، زانایانی دەرونناسی‌و کۆمەڵناسی پێیان وایە مرۆڤ کاتێك لەناو گروپێکدایە بیروبرچونەکانی جیایە لەوەی بەتاك‌و تەنیایە.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2-بەکارهێنانی ئەم شێوازە تەنیا خوێنەواران و مەرجی سەرەکی خوێندنەوەو نوسینە.

3-تەنیا لەولاتە پێشکەوتوەکاندا ئەم شێوازە سەرکەوتو دەبێت، بەلام لەولاتە دواکەوتووەکاندا ترس لەحکومەت و دەزگاکانی ئەوانە ناچار دەکات بەدروستی وەلام نەدەنەوە یان خۆیان لەهەندێ پرسیار بدزنەوە.

4-هیچ گرنتییەك نییە بۆ ئەوەی ئەوانەی رایان وەرگیراوە جارێکی تر پرسیارەکانیان ناخرێتەوە بەردەست.[1]

پرۆسەی ئامادەکردنی راپرسی لەکاتی پێوانەکردنی رای گشتیدا بەشەش قۆناغی سەرەکیدا تێپەردەبێ:

1-دانانی پلانی گشتی.
2-تەسمیم کردنی لیستی پرسیارەکان
3-دەستنیشانکردنی ئەوانەی رایان وەردەگیرێت.
5-شیکردنەوەی زانیاری و وەلامەکان.
6-ئامادەکردنی راپۆرتێکی تەواو لەسەر دەرئەنجامەکان.[2]

هەرچەندە هەموو قۆناغەکانی ئامادەکردنی پرۆسەی راپرسی گرنگن، بەلام دەستنیشانکردنی ئەوانەی دەنگیان وەردەگیرێ لەهەموو قۆناغەکان گرنگترو سەخترە، چونکە دەرئەنجامی پێوانەکردنەکەی لەسەر کۆدەبێتەوە، ئێمە دەزانین ناتوانین لەیەك کاتدا دەنگی تەواوی کۆمەلگا وەرگرین، بۆیە ناچارین (عینە)یان لێ هەلبژێرین بەجۆرێك نوێنەرایەتی هەموو کۆمەلگاکە بکات. لەو پێناوەشدا ئاستی رۆشنبیری و تەمەن و باری ئابوری و کۆمەلایەتی و شوێنی نیشتەجێبوون و جۆری کارەکەی دەبێ رەچاو بکرێت.

دووەم : روپێوکردن

بۆئەوەی رای گشتی ئاشکراو نهێنی بزانرێت، باشترین شێواز بۆ پێوانەکردنی رای گشتی شێوازی روپێوکردنە. ئێمە دەزانین زۆر کەس هەن بەهەر هۆیەك بێت نایانەوێ رای خۆیان سەبارەت بەمەسەلە جیاجیاکان بەئاشکرایی دەربرن، لەم حالەتەدا بۆ

---

[1]- د.حمیدة سمیسم، نظریة الری العام مدخل، ل304
[2]- هەمان سەرچاوە ل306

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

زانینی بڕوای ئەو خەڵکانەو خەڵکانی تر پەنا دەبرێتە بەرشێوازی ڕوپێوکردن ئەویش لە دوو ڕێگەوەبێت.

ا- ڕێگەی تێبینی کردن: زیاتر لەلێکۆڵینەوە کۆمەلایەتی و سایکۆلۆژییەکاندا بەکاردێت. ئەو لایەنەی کەدەیەوێ پێوانەی ڕای خەڵك بکات، هەڵدەستێ بە کوڵ گرتن و چاودێری کردنی هەڵوێست و قسەوباسی ئەو کەسانەی کەبە شێوەیەك لەشێوەکان هەڵدەستن بەدەربڕینی بیروڕاکانیان. ئەنجا ئەو قسەوباس و هەڵوێستانە تۆمار دەکات.. یەکێك لەوخاڵە گرنگانەی کەدەبێ لەم شێوازەدا لەبەرچاو بگیرێت بریتیە لەوەی کەدەبێ چاودێرکەر یان تێبینیکەر شارەزاو پسپۆڕبێت لەو خەڵکەی کە کاری تێدا دەکات ساڵی 1993 بۆ یەکەمجار لەلایەن (تۆم هاریسون و شارل مادگ) ئەم شێوازە بەکارهات و گروپێکیان دروست کرد بەناوی گروپی تێبینی کردنی کۆمەلایەتی لەبەریتانیا.ئەم شێوازی پێوانەکردنەی ڕای گشتی زیاتر لە ولاتە ڕۆژهەلاتی و تازە پێگەیشتووەکاندا بەکار دێت، چونکە هاولاتیانی ئەو ولاتانە ناوێرن بەئاشکرا هەڵوێست و بیروڕاکانیان دەربڕن هۆکارێکی تری بەکارهێنانی ئەم شێوازە دەگەڕێتەوە بۆ ڕێژەی بەرزی نەخوێندەواری لەناو ئەو ولاتانەدا.

ب/ڕێگەی چاوپێکەوتن: ئەم شێوازە بۆ کۆکردنەوەی زانیاری ڕای گشتی سەبارەت بە پروپاگەندەو پەیوەندی ئابوری و بازاڕ، بەکاردێت.چۆنیەتی ئەنجامدانی چاوپێکەوتنەکە زۆرجار لەکاتێکی دیاریکراودا لێکۆڵەوەرێك هەڵدەستێ بەسازدانی چاوپێکەوتن لەگەڵ کۆمەڵێ خەڵك بۆ وەرگرتنی بیروڕایان سەبارەت بەباتێکی تایبەت.

گرنگترین خاڵ کەدەبێ لەم شێوازەدا رەچاوبکرێت خۆی لەوەدا دەبینێتەوە کەلێکۆلەرەوە دەبێ جێگەی باوەڕی ئەو خەڵکەبێت کەچاوپێکەوتنیان لەگەڵداسازدەکات و لە هەمانکاتدا دەبێ ئاگاداری باری دەروونی و کۆمەلایەتی و ئابورییان بێت. هەروەها دەبێ کاتی پێویست بدرێتە ئەو کەسانە،تاکو بیربکەنەوەو وەلامی ڕاست و دروست بدەنەوە، دواکەوتوویی هۆیەکانی ڕاگەیاندن یەکێکە لەهۆکارەکانی بەکارهێنانی ئەم شێوازە.

سێیەم: شێوازی شیکردنەوەی ناوەڕۆك

زۆربەی ولاتانی جیهان پێویستیان بەزانینی ڕای گشتی ولاتانی تر بەتایبەت ولاتانی دەوردراوسێ هەیە بۆئەوەی سیاسەتە ناوخۆیی و دەرەکییەکانیان بەپێی ئەو

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

زانیاریانەی کەپێیان دەگات داڕێژن. بۆ زانینی رای گشتی ئەو وڵاتانەش باشترین شێواز کەدەبێ بگیرێتەبەر بریتیە لەشیکردنەوەو راڤەکردنی ئەو بابەتانەی کەلەو چاپەمەنی و ئیزگەو تەلەفزیۆن و سایتی ئینتەرنێتدا بلاودەبێتەوە کەتەعبیر لەرای جەماوەرو حکومەت دەکات.

دەستنیشانکردنی وشەو برگەو رستەکانی ئەو پەیامانەی کەلەو کەنالانەدا بلاودەکرێنەوە پاشان لێکۆڵینەوەو راڤەکردنیان دەبێتەهۆی زانینی ئاراستە سیاسی و کۆمەلایەتیەکانی ئەو ولاتە، لەبەرئەوەی ئەم شێوازە لەکەناڵەکانی راگەیاندندا زیاتر بەکاردێت، بۆیە وادەخوازێ کارمەندانی ئەو کەنالانە زیرەك و شارەزابن لە شیکردنەوەی ناوەڕۆکی پەیامەکاندا.

لەشیکردنەوەی ناوەڕۆکدا دوو قوتابخانەی سەرەکی هەن:

1-**قوتابخانەی ئەمریکی:** کەگرنگی بەلایەنی رێژەی ژمارە دەدات لە شیکردنەوەی ناوەڕۆکداو نەك هەر لایەنە شکلیەکانی پەیوندی گرتن بەڵکو بابەتی پەیوەندی کردنەکەش لەبەر چاودەگریێ.خاوەنی ئەم قوتابخانەیە زانای بواری پەیوەندی بەستن "هارولد لاسویل"ە.

2-**قوتابخانەی فەرەنسی:** کەلایەنی چۆنایەتی لەبەرچاو دەگرێ، ئەم قوتابخانەیە وردبین ترو رونتر ناوەڕۆکی پەیامەکان دەخاتە روو.

لەراستیدا دەست نیشانکردنی پێناسەیەکی یەکگرتوو بۆ "شیکردنەوەیناوەرۆك" کارێکی ئاسان نیە، بەلام زۆربەی شارەزایان بۆ دەربازبون لەم کێشەیە هەڵساون بەخستنەروی چەمکی هەردوو وشەی (شیکردنەوە)و (ناوەڕۆك).

-شیکردنەوە (Analysis) بریتیە لەپرۆسەی شیکردنەوەی دیاردەکان لە رێگەی شیتەڵ کردنەوەی رەگەزەکان لەیەکترو خستنەرووی خەسڵەتەکانی ئەو رەگەزانە.

-ناوەڕۆك (Content) لەزانستی پەیوەندی کردندا بریتیە لەهەموو ئەو شتانەی کەدەوترێت یان دەنوسرێن بۆ دروستکردنی پەیوەندی.ناوەڕۆك بریتیە لەکۆمەڵێ هێمای زمانەوانی کەرێکخراوە وبوەتە شێوەیەك لەشێوەکانی هەڵسوکەوتی مرۆڤێك و لەئەوانی تری جیادەکاتەوە.

سەبارەت بەجۆرەکانی شیکردنەوەی ناوەڕۆك، زۆربەی لێکۆڵینەوەکان دەیکەن بەسێ بەشەوە.

1-شیکردنەوەی بڕی

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2- شیکردنەوەی جۆرایەتی
3- شیکردنەوەی چۆنایەتی.

بەڵام بۆ ئەنجامدانی پرۆسەی شیکردنەوەی ناوەڕۆك پسپۆڕان پێنج هەنگاویان دەستنیشانکردوە:

1-دیاریکردنی چەمکەکانو گریمانە پراکتیکیەکان.
2-دیاریکردنی عەینە (Simpil)
3-دەستنیشانکردنی یەکەکانی شیکردنەوەو بەشەکانی.
4-پێوانەکردنی جێگیری شیکردنەوە.
5-شیکردنەوەی ئاماریو راڤەکردنی دەرئەنجامەکانیان.[]

وەك لەسەرەتادا وتمان شێوازی شیکردنەوەی ناوەڕۆك زیاتر لەکاتی پێوانەکردنی رای گشتی وڵاتانی تر یان رای گشتی نێودەوڵەتی بەکاردێت، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی وڵاتان رێگە نادەن لەوڵاتێکی ترەوە بێن بۆ پێوانەکردنی رای گشتی هاوڵاتیانیان، چونکە بەمەترسی دەزانن بۆ سەر ئاسایشی نەتەوەییان.

* * *

-د. حمیدة سمیسم ، نظریة الرای العام (مدخل) ل328

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

فەسڵی دووەم

ڕاگەیاندن

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەشی یەکەم

- پێشەکی
- کورتە مێژوویەکی ڕاگەیاندن
- پێناسەی ڕاگەیاندن

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پێشەكی

جیهانی ئەمڕۆ بەوە لە جیهانی پێش خۆی جیا دەكرێتەوە كە تەكنەلۆژیا هێندە پێشكەوتوە بوار نەماوە لە ژیانی مرۆڤدا سودی لێ نەبینیبێت.بە جۆرێك دەكرێ بلێین مرۆڤی سەرەتای هەزارەی سێیەم ئالودەی تەكنەلۆژیا بوەو وبە بێ ئەو ژیانی دەبێتە جەهەنەم وتەحەمول ناكرێت.

ئەگەر لە دەسپێكی داهێنانەكانی مرۆڤە سەرەتاییەكاندا, هەموو ئامێرەكان قورس وئالۆز وپڕخەرج وگران بوبێتن تەنیا دەوڵەمەندو خاوەن سەرمایەكان دەستیان پێگەیشتبێ, ئەوا تەكنەلۆژیای مۆدێرن ساكارو سوك وهەرزانەو هەموو كەسێك دەوڵەمەندو هەژار, زاناو نەخوێندەوار,لادێی وشاری بە ئاسانی دەستیان پێ دەگات و بەكاری دەهێنن   وسود لە خزمەتگوزارییەكانی دەبینن.

كەنالەكانی راگەیاندن بە بینراو ونوسراو وبیستراویەوە لە هەموو بوارێكی تری ژیان زیاتر كەوتوەتە ژێر   كاریگەری پێشكەوتنەكانی تەكنەلۆژیاوە, بگرە بۆ خۆی بەشێكی هەرە گرنگی بە ناوی (تەكنەلۆژیای رایگەیاندن) بەناوەوە تۆماكراوە.تەكنەلۆژیای راگەیاندن مەودا وسنور وكات وشوێن ونرخ قەبارە وفۆرمی پەیامەكانی راگەیاندنی بە شێوەیەك كورت وخێرا وهەرزان وگەورە وجوان كردوەتەوە, لە تەسەوری هیچ مرۆڤێكی سەدەكانی رابوردودا نەبوە.

ئەم ئامێرە بچوك و ساكارانە مرۆڤیان وا لێكردوە لەماڵەكەیەوە یان لە ناو ئۆتۆمبێلەكەیەوە یاخود لە شوێنی كارەكەیەوە, هەركاتێك مەیل بكات دەستی بگات بە زۆرترین زانیاری لە دورترین شوێنەوە. لەوە زیاتر زۆرجار مرۆڤ ناتوانێ خۆی لە بارانی ئەو پەیامانە دەرباز بكات, كەبێ ویستی خۆی بە سەریا دەبارێ.

بە واتایەكی تر, مرۆڤی جیهانی تەكنەلۆژیای راگەیاندن, بە هیچ شێوەیەك بۆی ناكرێ سانسۆر لە سەر ئەو پەیامانەی كە پێیدەگات دابنێ. یانی, ئەو پەیامانە راستەوخۆ بێت یان ناراستەوخۆ كاریگەریەكی بەرچاویان لەسەر ئاراستە كردنی هەڵسوكەوت وشێوازی بیركردنەوەو بەستنی پەیوەندییە هەمە چەشنەكانی مرۆڤ دەبێت.

لە كۆندا و ئێستاشی لە گەڵدا بێت, ئامانجی سەرەكی زۆربەی ئەوانەی كە لە رێگەی میدیاكانەوە پەیام ئاراستەی پەیام وەرگرەكانیان دەكەن لە سێ خاڵدا كۆ دەبێتەوە:

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- *چاندنی بیرورایەکی تایبەت.*
- *سرینەوەی بیروڕایەکی تایبەت.*
- ***یان پتەو کردنی بیروڕایەکی تایبەت کە پێشتر لای خەڵکدا هەبوە.***

لێرەدا دەکرێ بڵێین پەیام لە پرۆسەی پەیوەندی کردن لە ڕێگەی کەناڵەکانی ڕاگەیاندنەوە بەندە بەو سیستەمەی کە کەناڵەکە بەرێوەدەبات، بە واتایەکی رونتر لە سیستەمی وڵاتە کۆمەنیستی و عەقائیدیە ئیسلامی و تۆتالیتارەکاندا هەمیشە پەیامەکان لە هەوڵی ئەوەدان زهنیەتی خەڵك بەو ئاراستەدا ببەن کە خزمەتی توێژی دەسەلاَت دار بکات , لەو پێناوەشدا سڵ لەشێواندن و شاردنەوەی ڕاستیەکان ولە خشتە بردنی پەیام وەگرەکان ناکەنەوە .لە سیستەمی ئازاددا ئاراستە کردنەکە زیاتر لە بەرژەوەندی خەڵکانی سەرمایەدار و خاوەن دەسەلاَتی ئابوری‌دایە گەرچی زۆر لە ڕاستیەکان دەخرێتە روو, بەلاَم زۆ جار ناراستیەکان بە شێوەیەك باس دەکرێن کە چەواشەکاری تیدایەو بەژەوەندیە بالاَکان لە بەرچاو ناگیرێن، بەلاَم لە سیستەمی بەرژەوەندی کۆمەلاَیەتی ئەو پەیامانەی کە پەخش دەکرێن لە پاڵ هێنانی شتی نویێ و مودێرن ڕێز بۆ نەریت وبیروبۆچونە بە کەڵکەکانی کۆمەڵ دادەنرێت.

لەمەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە کاریگەری کەناڵەکانی ڕاگەیاندن لە سەر بیرکردنەوەو هەڵوێست رەفتاری جەماوەر بە تایبەت لەم ڕۆژگارەی ئێمەدا هێندە زۆرە کە بە چەندین لێکۆڵینەوە کۆتایە نایەت. ئێستا مرۆۋ دیل وکونترۆڵکراوی ئەو کەناڵە هەجۆروهەمەرەنگانەیە کە بەسات ناتوانێ خۆی لە پەیامەکانی بە دور بگرێ، ناتوانێ بۆ چەند سەعاتێك بەبێ داموو دەزگاکانی ڕاگەیاندن ژیان بەسەر ببات.[1]

ئەوە کەناڵەکانی ڕاگەیاندنە شێوەو مۆدیلی جل وبەرگ و دیکۆری ناوماڵ ومۆدیلی سەیارەو پرچ تاشین تەنانەت ئەتەکێتی هەڵسوکەوتکردنی مرۆۋ دیاری دەکات. هەر کەناڵەکانی ڕاگەیاندنە کە دەتوانێ هەست وسۆزی ملیونەها مرۆڤی دور لە یەك یەکخات وبیانهێنێتە سەر شەقامەکان.هەر لە بەر ئەمەیە زۆربەی وڵاتان و تەنانەت کۆمپانیاو ریکخراوەکان لە هەوڵی ئەوەدان بە شێوەیەك لە شێوەکان کەناڵێکی

---

[1] - ثروت ابو سليمان ،الاعلام الدولي.. والتغير الثقافي- .www.bab.com

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

راگەیاندنیان هەبێت بۆ نزیك بونەوە لە خەڵك لەو پێناوەشدا بوجەیەکی خەیاڵیخەرج دەکەن ,لە هەمانکاتدا سەرمایەیەکی زۆریشیان دەست دەکەویٚ.

ئەوە راستیەکی حاشا هەڵنەگرە کە پێشکەوتنەکانی بواری تەکنەلۆژیای راگەیاندن کۆمەڵگای مرۆڤایەتیان لە قۆناغی پیشەسازییەوە گواستەوە بۆ قۆناغی شۆرشی زانیارییەکان، ئەم قۆناغ گۆڕینەش واتا گۆڕان لە هەموو وردودرشتەکانی ژیانی تاك وکۆمەڵگاکان. نە حکومەتەکانی ئەم قۆناغە لەحکومەتەکانی قۆناغەکانی پێشوو دەچن، ونە تاك و کۆمەڵگاکانی ئێستا وەك ئەوانی جاران بیردەکەنەوە و هەڵسوکەوت دەکەن.

پێش ئەوەی باس لە کەناڵەکانی راگەیاندن (رۆژنامە،رادیۆ، تەلەفزیون, ئینتەرنێت) بکەین وکاریگەری هەریەکەیان لەسەر دروستکردنی رای گشتی بخەینە روو، بەپێویستی دەزانم بە خێرایی چاوێك بەمێژووی راگەیاندا بخشێنین.

راگەیاندن لەمێژوودا

سەرچاوە مێژووییەکان باس لەوە دەکەن کەچینیو رۆمانیەکان بۆ ئاگادارکردنەوەی خەڵکانی سنوری قەڵەمڕەوی ئیمپراتۆریەتەکەیان هەندیٚ نوسراویان لەشوێنە گشتیەکاندا هەڵواسیوەو لەرێگەی ئەو نوسراوانەوە هەواڵە سیاسیو ئابوریو تەنانەت کۆمەڵایەتیەکانیان پیٚ راگەیاندون.

بەم کارەش جۆرێك لە راگەیاندنیان بۆ خۆیان دابین کردوە. بەڵام هەندیٚ وای بۆ دەچن یەکەمین بەرخوردی مرۆڤ لە گەڵ مرۆڤێکی تردا بۆ خۆی سەرەتایی ترین وساناترین جۆری راگەیاندنەو هەر ئەم بەرخوردو پەیوەندیەشە بوەتە بناغە بۆ ئەم پێشکەوتنە بەربڵاوەی ئێستا .

بەڵام لەساڵی 1445 بەملاوە، داهێنانە مەزنەکەی گۆتەنبەرگی ئەڵمانی واتە دۆزینەوەی چاپخانە، شۆڕشێکی گەورەی لە راگەیاندا دروست کرد.

چاپخانە بوە هۆی هاتنە ئارای دەیان رۆژنامەو گۆڤارو کتێبو بەهەزاران ژمارەیان کەوتە بەردەستی خوێنەران. دۆزینەوەی چاپخانە نەك هەر تیراژی چاپەمەنیەکانی زۆرتر کرد، بەڵکو نرخەکانیشی بەشێوەیەك دابەزاند تاکو هەژارانیش کەڵکی لیٚ وەرگرنو بکەونە ژێر کاریگەریەکانیەوە.کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمو سەرەتای سەدەی بیستەم داهێنانەکانی وەك فۆتۆگراف، سینەما، ئیزگە برەوێکی زۆریان بەکاری

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

راگەیاندنداو قەبارەی ئەوانەی پەیامیان لەراگەیاندن وەردەگرت بەدەیان جار زیاتر بوون.

داهێنانی تەلەفزیۆن لەنیوەی دووەمی سەدەی بیستەم شێوازی راگەیاندنی لەریشەوە گۆڕیو دەنگ و رەنگ پێکەوە لەرێگەی سندوقێکی بچکۆلانەوە خۆی کرد بەماڵەکاندا. کۆتایی سەدەی رابردووش مەزنترین تەکنەلۆژیای راگەیاندنی پێشکەش بەمرۆڤایەتی کردو سەتەلایت و ئینتەرنێت دونیایان کرد بە (چاوە چۆلەکەیەك).

بەپێی ئەو ئەرك و بەرپرسیارێتیەی کەراگەیاندن لەم چەرخەدا لەئەستۆیدایە بەتەنیا کەرەستەیەك نییە بۆ گەیاندنی هەواڵ و زانیاری و کات بەسەربردن. بەڵکو بووەتە هونەرێکی ئاڵۆزو وردو لەرێگەی تەکنەلۆژیای نوێ و توانای مادی و مرۆیی لەبن نەهاتووەو بالادەستی و هێزی دەزگا زەبەلاحەکان دەردەخات.[1]

پێناسەکانی راگەیاندن

وشەی راگەیاندن لەلای کورد لە بەرامبەر (اعلام) عەرەبی و (press)ی ئینگلیزی بەکار هاتوە.لە رووی زمانەوانیەوە (راگەیاندن)لە زمانی کوردیدا لە بنەڕەتەوە لە دوو پێشگری(پێ+را) لە گەڵ چاوگی (گەیاندن) پێکهاتوە ,مەبەست پێی (پێراگەیاندن)ی بەرامبەر(وەرگر)ە بە راو بیرو زانیاری وهەواڵێك کە لای وەرگر نامۆیە,بە مەبەستی ئاگادار کردنەوەی وەرگر بەو بیروڕاو زانیاری وهەوالانەو,وابەستەکردنی وەرگر بەو دۆخەی کە نێرەر تیایدا دەستەواژەو رستەکان دەردەبڕێت[2]

پسپۆرانی بواری راگەیاندن چەندین پێناسەی جیاجیایان بۆ چەمکی راگەیاندن دارشتووە دووپێناسەی گشتگیر دەخەینە روو:

"راگەیاندن برتییە لە بلاوکردنەوەی بیروباوەرو هەواڵ لەناوخەڵکدا لەرێگەی چەند کەناڵێکەوە لەپێناوی لێ حاڵی بوون و قەناعەت پێهێنان و راکێشانی لایەنگری"

ئەم پێناسەیە جەخت لەسەر ئەم خالانە دەکاتەوە:

1-بلاوکردنەوەی بیروباوەڕ و هەواڵ (پەیام)

2-ئەو هەواڵ و باوەڕانە بۆ کۆمەڵی خەڵکە واتە (پەیام وەرگر)

---

[1] - د.عماد محمد حسين الهلالي ' التخطيط والتخطيط الاعلامی ل64

[2] , هەڤاڵ ئەبوبەکر، راگەیاندن وراگەیاندنی کوردیل15

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

3-لەڕێگەی چەند کەناڵێکەوە (بینراو، بیستراو، نوسراو).

4-بۆلێك حاڵی بوون و قەناعەت پێهێنان (کاریگەری بەجێهێشتن).

ئەوەی جێگەی سەرنجە لەم پێناسەیەدا راستەوخۆ ئیشارەت بۆ پەیامنێر نەکراوە، کەڕەگەزێکی سەرەکییە لەپرۆسەی راگەیاندن.

بۆ ئەوەی لەناو پێناسە جیاوازەکاندا تووشی وون بوون و سەرلێشێواوی نەبین لێرەدا پێناسەیەکی تاڕادەیەك لەوانیتر گشتگیرتردەخەینە ڕوو:

"راگەیاندن بریتییە لەو چالاکی پەیوەندیکردنەی کە دەبێتەهۆی گەیاندنی هەواڵ و زانیاری دروست لەبارەی بابەت و کێشەکان بەجەماوەر.ئەوەش دەبێتەهۆی دروست کردنی شارەزایی و هۆشیاری پەیام وەرگرەکان بەمەش رای گشتی پەیام وەرگرەکان سەبارەت بەو کێشەو بابەتانە دروست دەبێت".

ئەم پێناسەیە لە لێکۆڵینەوەکەی ئێمەوە نزیکەو ئەم چەند خاڵەی تێدا بەرجەستەبووە:

1-چالاکیەکی پەیوەندیکردنە.

2-هەواڵ و زانیاری (دروست) لەسەرکێشەو بابەتەکان دەدات بەپەیام وەرگر.

3-ئاستی هۆشیاری و زانیاری و شارەزایی پەیام وەرگر بەرزدەکاتەوە.

4-بەم کارەش رای گشتی دروست دەبێت.

* * *

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەشی دووەم

ئەرکەکانی راگەیاندن
پرەنسیبەکانی راگەیاندن
سیستەمەکانی راگەیاندن

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ئەركەكانی راگەیاندن

ئاشكرایە كاری راگەیاندن كارێكی هەم جەماوەری و هەمیش تاكەكەسە. واتە بەشداریكردن لەپرۆسەی راگەیاندندا بێ سنورو چوارچێوەیە، تەوژمی شۆڕشی زانیارییەكانیش رۆژ لەدوای رۆژ ژمارەی بەشداریكەران بەرفراوانتردەكات ئەركەكانیش زیاترو زیاتر دەكات. لێرەدا بەپێویستی دەزانین ئەركە سەركیەكانی كاری راگەیاندنی هاوچەرخ لەچەند خاڵێكدا دەست نیشان بكەین:

1-ئەركی گەیاندنی هەواڵ و پەیام و بیروڕا و لێدوانە رەسمی و نارەسمیەكان بە وەرگر(جەماوەر)، بۆ ئەوەی بە شارەزاییەوە هەڵوێست و بڕیار لەسەر رووداوو كارەساتە ژینگەیی و نەتەوەیی و نێودەوڵەتییەكان بدات پێویستی بەوەهەیە لەماوەیەكی كەمدا ئاگای لە هەموو هەواڵە ناوخۆیی و جیهانیەكان هەبێت.

2-ئەركی پێگەیاندنی كۆمەڵایەتی: مرۆڤی هاوچەرخ چیدی وەك جاران تەریك و دابڕاو نییە، بەڵكو رۆژانە دەیان پەیوەندی كۆمەڵایەتی لەگەڵ كەسانی تردا دەبەستێ، راگەیاندنەكان لەرێگەی پەیامە مەعریفی و زانستیەكانەوە ئەو كارئاسانیەیان بۆ دەكات تاكو وەك كەسانی كارامە و شارەزا هەڵسوكەوت بكەن.

3-ئەركی دروستكردنی پاڵنەر: راگەیاندنی هاوچەرخ دەتوانێ لە كۆمەڵگاكاندا ئامانجی نوێ دروست بكات و لەرەوتی پێشكەوتن و داهێنان نزیكمان بكاتەوە، هەروەها دەبێتە هاندەرێك بۆ تاكەكانی كۆمەڵ تاكو ژیانێكی سەربەست و بەكەرامەت و دوور لەپەستان بژین.

4-ئەركی دیالۆگ و تویژكردن: مرۆڤی ئەم سەردەمە لەگشت كاتەكان زیاتر پێویستی بەوە هەیە دیالۆگی بەبەرهەم لەگەڵ دەوروبەریدا سازبكات و راستییەكان و بیرو راجیاوازەكان ئاڵوگۆڕ بكات. سادەترین و خێراترین و ئاسانترین رێگەش كەناڵەكانی راگەیاندنە.

5-ئەركی پەروەردە و فێركردن: بۆ بەرزكردنەوەی ئاستی رۆشنبیری و هۆشیاری و كەسایەتی مرۆڤ، راگەیاندن گونجاوترین كەناڵە.

6-ئەركی پێشخستن و هاوچەرخكردنی كولتورەكان: كەناڵەكانی راگەیاندن لەكۆنەوە تاكو ئێستا ئەركی گەیاندنی كولتورو داب و نەریتەكانیان لەنەوەیەكەوە بۆنەوەیەكی تر لەئەستۆدابووە هەروەها شۆڕشی پیشەسازی دەتوانێ ئەو كلتورە

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

لوكاليانە لەسەر ئاستی دونیادا پەخش و بلاوبكاتەوەو جۆرێك لەبەجیهانی بوونیان پێ ببەخشێ لەگەڵ زەمانەدا بیانگونجێنێ.

لەراستیدا ئەدەب وهونەر لەهەموو بوارەكانی تر زیاتر كەڵكیان لەكەناڵەكانی راگەیاندن وەرگرتووە تاكو بگەن بەبەربلاوترین پەیام وەرگر.

7-ئەركی بەسەربردنی كاتی خۆش: بەشی هەرە زۆری كاری راگەیاندن برتییە لەپەخش كردنی دراماو گۆرانی و سەماو هەڵپەركێ و موزیكی میللی و جیهانی و وێنە. لەم رێگەیەوە زۆرترین پەیام وەرگر دەتوانن پشوویەك بدەن و كاتێكی خۆش بەسەربەرن و خۆیان لەماندووبوونی كاری رۆژانە رزگاربكەن.[1]

پرەنسیبەكانی راگەیاندن

1-راگەیاندنی سەركەوتوو ئەو راگەیاندنەیە كەمرۆڤ دەكاتە ئامانج و هەوڵ دەدات لەرێگەی پەیامەكانیەوە بیروبۆچوونە راستگۆو راستەقینەكان بخاتە بەردەستی پەیام وەگرەكانی و ژیانێكی خۆشگوزەرانی بۆ دەستنیشان بكات.

2-ئەو پەیامەی كە راگەیاندن دەبێ ئاراستەی بكات، پێویستە رون و ئاشكرا بێت و هیچ ئالۆزییەك دروست نەكات و نەبێتە مایەی سەرلێشێوانی جەماوەر.

3-بۆ دەستەبەركردنی دڵنیایی جەماوەر، دەبێ پەیامەكانی راگەیاندن دووربێت لەهەواڵ هەڵبەستن و داتاشینی پەیامی چەواشەكاری.

4-پەیامی راگەیاندن بەتەنیا خستنەرووی شتە سەلبییەكان نییە، بەڵكو پێویستە دیوەكەی تریشی ببینێ و لایەنە ئیجابییەكانیش بخاتە روو.

5-رێزگرتن لەداب و نەریتە جوانەكانی كۆمەڵگا یەكێكی ترە لەپرەنسیبەكانیكاری راگەیاندن.

6-بۆ ئەوەی پەیامەكانیهاوچەرخێتی و راستگۆیی و كاریگەری پێوە دیاربێت، راگەیاندنی هاوچەرخ دەبێ هەلی ئەوە بۆ پەیام وەرگرەكان برەخسێنێ بەشداری لە پێكهاتەی پەیامەكاندا بكات.

7-ئەو كاتەی كەپەیامەكانی پەخش دەكات، گونجاوبێت لەگەڵ ئامادەیی خەڵك بۆ وەرگرتن و بەشداریكردن.[2]

---

[1] - نبيل زكارا ،البعد المعاصر الاتصال والاعلام-/ www.t1t.net

[2] -. د مهدي حسن رويلق د. احمد الطامين ،العلاقات العامة، النظرية والاساليب ل93

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سیستەمەکانی ڕاگەیاندن

سیستەمەکانی ڕاگەیاندن بەشێوەیەکی گشتی دابەش دەبێت بۆ دوو دەستە:

1-سیستەمی پێشگیرانە. پێش بڵاوکردنەوەی هەواڵ ڕێگەیان لێ دەگرێ

2-سیستەمی بەدواداچوون. پاش بڵاوبونەوەی هەواڵ بەدوایدا دەچێ .

* سیستەمی پێشگیرانە

لەپاش ئەو دابەشکردنە، دەکرێ سیستەمی پێشگیرانە بۆ دەستەی تر پۆلین بکەین.

1-سیستەمی ئامرانە.

2-سیستەمی کۆمۆنیستی.

3-سیستەمی پەرەپێدان.

یەکەم/ سیستەمی ئامرانە.

لەم سیستەمەدا پێش بڵاوبونەوە، "هەواڵ" دەبێ بەچەندین کەناڵدا تێپەڕببێت و پاش وەرگرتنی ڕەزامەندی ئەنجا پەخش بکرێت. خاوەندارێتی کەناڵەکانی ڕاگەیاندن بەتەواوەتی لەژێر کۆنترۆڵی حکومەت دایەو تاك بڕیاری ئەوەڵ و ئاخری لەدەستدایە.

لەم سیستەمەدا سانسۆر زۆر بەخەستی بەکار دێت، ڕاگەیاندنەکان ئەگەر هەنگاوێکی دژ بەسیاسەتی ڕەسمی حکومەت هەڵنێن، ئەوا داخستن و زیندانی.. چاوەڕێی سەرپێچی کەران دەکات.

لەم سیستەمەدا دەسەڵات داران هیچ مافێك بەمیدیاکان نادەن بۆ ڕەخنەگرتن ولەپێش چاپکردن یان پەخشکردن هەموو بابەتەکان دەبێ زۆر بەوردی چاویان پێدابخشێنرێت.

دووەم/ سیستەمی کۆمۆنیستی:

لەم سیستەمەدا لەجێگەی تاك، حزب بڕیاردەداو هەر حزبیش هێڵە سەرەکیەکانی کاری میدیاکان دەست نیشاندەکات، هیچ ڕاگەیاندنێکی حزبەکانی تر نابێ لەهێڵی ئایدۆلۆژی کۆمۆنیزم لابدەن.

لەسیستەمی کۆمەنیستیدا سێ ئەرکی سەرەکی بۆ میدیاکان دەستنیشان کراوە:

1-پڕوپاگەندە

2-سازکردنی هەڵچوون

3-ئاراستەکردن.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

لەڕژێمە کۆمۆنیستەکاندا میدیاکان کەرەستەن بۆ گەشتن بەو ئامانجانەی کەحزب کاری بۆ دەکات. بنەماو تایبەتمەندییەکانی پیشەی ڕۆژنامەوانی لەسیستەمی سۆسیالیسیتدا جیاوازە لەسیستەمەکانیتر. هەواڵەکان لێکدانەوەو لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدایە، کوباو کۆریای باکور دوو نمونەی ئەم سیستەمەن.

سێیەم /سیستەمی پەرەپێدان:

سێیەمین سیستەمی پێشگیرانە بریتیە لەسیستەمی پەرەپێدان، لەم سیستەمەدا کاری ڕاگەیاندنەکان بریتیە لە یارمەتیدانی پەرەپێدانی ئابوری و کارکردن بۆ نەهێشتنی هەژاری و نەخوێندەواری و هۆشیارکردنەوەی خەڵك لەرووی سیاسی و تەندروستی و کۆمەڵایەتی و کولتوریەوە. لایەنگرانی ئەم سیستەمە پێیان وایە تائەو کاتەی ماوەی نێوان وڵاتانی هەژارو دەوڵەمەند هەیە ناکرێ میدیاکان لەدژی بەرژەوەندییە نەتەوەیی و کۆمەڵایەتیەکاندا بوەستن.

جیاوازی لەنێوان ئەم سیستەمەو ئەوانی تر لەوەدایە، لێرە فکرو ئایدۆلۆژیابالادەستە، خاوەنداریێتی کەناڵەکان دەکرێ بەدەست کەرتی تایبەت بێت، بەڵام ئەگەر لەرێگەی پەرەپێدانی ئابوری بەرژەوەندی نەتەوەیی لایاندا، ئەوکات حکومەتەکان دەتوانن چالاکیەکانیان ڕاگرن ،مالیزیاوکۆریای باشور دوونمونەی ئەم سیستەمەن.

*سیستەمی بەدواداچون:

ئەم سیستەمەش دەکرێ بەدووبەشەوە

1-سیستەمی ئازاد:

لێرەدا مرۆڤ ئازادە لەوەرگرتنی زانیاری و هەڵبژاردن. ئەم سیستەمە هەڵقوڵاوی ئەندێشەکانی (جۆن لوك، ژان ژاك رۆسۆ، ژن ئیستوردو ژان میلتون)ە کاری دەوڵەت لەم سیستەمەدا فەراهەم کردنی خواستەکانی تاکە،حکومەتەکان پولورالیزمو کارئاسانی بۆ خەڵك دەکەن تاکو دەستیان بگات بەو سەرچاوانەی کەکار لەئاییندەیان دەکەن.

ئەرکەکانی میدیاکان لەم سیستەمەدا چاودێری کردنی باری کۆمەڵایەتی و سیاسی وڵات و رەخساندنی هەلی بەشداریکردنی خەڵك لەکاروباری سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوریە.رادیۆو تەلەفزیۆن و رۆژنامەو ئینتەرنێت لەم سیستەمەدا سەربەخۆو ئازادن و دەتوانن رەخنە لەهەموو شتێك بگرن کەدژ بە پەرژەوەندی جەماوەرە.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

جگەلــەهێرش کردنــە ســەر ژیــانی تایبــەتی خــەڵکان و زیانگەیانــدن بــە ئازادییــە گــشتییەکان، راگەیاندنــەکان دەســتیان بەتــەواوی کراوەیــە، خاوەنــدارێتی لــەم سیستەمەدا لەدەستی کەرتی تایبەتدایە.

2-سیستەمی بەرژەوەندی کۆمەڵایەتی :

ســەرهەڵدانی هەنــدێ رەخنــەو گلــەیی لەسیــستەمی ئــازادو بــەکارهێنانی ئــازادی بەشێوەیەکی هەڵە، کارێکی وایـان کـرد جـارێکی تـر بەوسیـستەمەدا بـچنەوە خاڵـە لاوازەکانی دەست نیشانبکەن.

ســاڵی 1947 شــیکاکۆ راپــۆرتێکی ســەبارەت بەمیــدیاکانی ئــەمریکا بلاوکــردەوەو دەریخــست هەنــدێ کۆمپانیــاو ســەرمایەدار میــدیاکانیان کــۆنترۆڵ کــردووەو بــۆ بەرژەوەندی خۆیـان بـەکاریان دەهێـنن. پـاش بلاوبونـەوەی ئـەو راپـۆرتـە حکومەتـەکان کەوتنەخۆیان و هەندێ رێوشوێنیان دانا بۆ ئەوەی بتوانن ئـەو حاڵەتـە کۆنترۆڵ بکـەن، بـەلام خـاوەنی میـدیاکان ئەمـەیان پـێ قبـوڵ نـەکراو خۆیـان بڕیاریانـدا ناوەنـدێك بـۆ چاودێریکردنی میدیاکان پێك بهێنن تاکو لـەکاتی لادان و سەرپێچی کردنـدا رێگـەیان پێ بگرن.[1]

* * *

---

[1]-www.7 sang.com

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەشی سێیەم

کەناڵەکانی راگەیاندن

- رۆژنامە
- رادیۆ
- تەلەفزیۆن
- ئینتەرنێت

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

٧ رۆژنامە

دەرکەوتنی چاپخانە لە ژێردەستی گۆتنبەرگی ئەڵمانی لە ساڵی1445،هەنگاوی یەکەم بوو بۆ سەرهەڵدانی بە جەماوەری بوونی خوێندن و چاپکردنی رۆژنامەوگۆڤار وکتێب بە شێوەیەکی بەربلاّو.ئەم داهێنانە نوێیە شێوازو تەرزی ژیانی کۆمەلاّیەتی وسیاسی ئابوری رۆژئاوای لە ماوەیەکی زۆر کورتدا گۆڕی.هێندەی نەبرد ئەم پێشکەوتنە بە هەموو دونیادا بلاّو بووەوە.

سەدەی نۆزدەیەم بە سەرەتای راستەقینەی دەرکەوتنیرۆژنامەوانی هاوچەرخ لە قەڵەم دەدرێت،رۆژنامەکان لەو سەدەیەدا بوونە هۆی گەیاندنی رێنسانسی فیکری وزانستیو پیشەسازی بە جەماوەر.بە پێشکەوتنیئامێری چاپخانە لە هەڵمیەوە بۆکارەبایی ودەرکەوتنی هونەری فۆتۆگراف و وێنەی رەنگاو رەنگ وهاتنە مەیدانیلاسلکیو تەلەفۆن ومانگی دەستکرد وسەتەلایت،کاری رۆژنامەگەری هێندەی تر بەرەو پێشەوە چوو، بە جۆرێك ئێستا لە گەڵ هەموو زەوق و خواستەکانی جەماوەردا دەگونجێ.[1]

سەرەڕای ئەوەی دەرکەوتنی رادیۆو تەلەفزیۆن لەزۆر رووەوە تەنگی بە رۆژنامەوانی هەڵچنیوە، بەلاّم تاکو ئێستاش رۆژنامەکان رۆڵێکی مێژوویی لەدروست کردنی رای گشتیدا دەگێڕن، و هیچ کەناڵێکی تر نەیتوانیوە بیخاتە پەراوێزەوە. لەکۆمەڵگا پێشکەوتووەکاندا رۆژنامەوانی بوەتە دیاردەیەکی ئابوریو کۆمەلاّیەتیو هێزێکی سەرەکیشە بۆ دروستکردنی رای گشتی لەسەرتاسەری دونیادا. لەهەمانکاتدا رۆژنامەوانی کەناڵێکی گرنگە بۆ بلاّوکردنەوەی ئامانجو نەریتی نوێو گەیاندنی هەواڵو زانیاری راستو دروست بە جەماوەرێکی بەربلاّو. رۆژنامەوانی کەلتوری نەتەوەیەك لەنەوەیەکەوە دەگوازێتەوە بۆ نەوەیەکی ترو شارستانیەتیگەلێك بەگەلێکی تر ئاشنا دەکات. هاوکات رۆژنامەوانی چاودێرێکی وریاو ئازایە بەسەر دامو دەزگاکانی حکومەتەوە بۆ ئەوەی گەندەڵی سیاسیو ئابوریو کۆمەلاّیەتی رونەدات.لەرێگەی رۆژنامەوانیشەوە دەتوانین باشترین دیالۆگ لەنێوان لایەنە دژبەیەکەکان سازبدەین.

[1] - د.عبدالله الطويرقي ،صحافة المجتمع الجماهيري /ل57

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

پێش قوڵ بوونەوە لەسەر کاریگەری ئەم کەناڵە لەدروست کردنی رای گشتیدا پێم باشە هەندێ لەو پێناسانە بخەمە روو کەپسپۆرانی بواری ماس میدیا بۆ رۆژنامەوانیان کردووە. لەیەکێك لەو پێناسانەدا هاتووە کەوا رۆژنامەوانی بریتیە لە: "بەرهەمێکی پیشەسازیو داهێنانێکی فیکری" (پیار لەبیر)، بەڵام پێناسەیەکی تر دەڵێ: "پیشەیەکە تایبەتە بەبەرژەوەندی گشتی" و هەوڵدەدات فرتو فێڵو ناتواناییەکانی بەڕێوەبەرانی گشتی دەربخات. کاریگەری حزبی بەسەرەوە نییەو دەنگی ئۆپۆزسیۆن دەردەخات.ئەنسکلوبیدیای بریتانی وشەی(journalism)بە مانای پیشەی کۆکردنەوەو دارشتنوپەخش کردنی هەواڵ پێناسە دەکات.[1]

لەساڵی 1928دا "ئۆرترگروس"ی زانای ئەڵمانی پێنج خەسڵەتی داناوەو تاکو ئێستاش لەلایەن زانا هاوچەرخەکانەوە وەك پێوەرێك بۆ رۆژنامە تەماشای دەکرێت.

- خەسڵەتی یەکەم: دەبێ بەشێوەیەکی دەوری بڵاوبێتەوەو لەماوەیەکدا کە لەهەفتەیەك کەمتر نەبێ.
- خەسڵەتی دووەم: دەبێ میکانیکیانە بەرهەم بێت.
- خەسڵەتی سێیەم: دەبێ هەموو کەسێك توانای کڕینی هەبێتو نرخەکەی هەرزان بێت. بەمانایەکی تر هەموو کەسێك بتوانێ بەدەستی بهێنێ، نەك بۆ توێژێکی دیاریکراوبێت.
- خەسڵەتی چوارەم: دەبێ بابەتەکانی هەمەڕەنگ بن. هەموو ئەو شتانەی تێدابێت کە رای گشتی گرنگی پێدەدا، نەك ئەوەی توێژێکی بەرتەسك بەلاوەی گرنگ بێت.
- خەسڵەتی پێنجەم: دەبێ لەکاتی خۆیدا بکەوێتە بازارەوە لەلایەن دەزگایەکەوە بڵاوبکرێتەوەو بەردەوامیش بێت.[2]

ئاراستەکانی رۆژنامەوانی

دەکرێ بەپێی ئەو راستیەی کەرۆژنامەکان کاری پێدەکەن رۆژنامەکان بکەین بەسێ بەشەوە:

یەکەم/ رۆژنامە مولتەزیمەکان:

---

[1]-ساماں فوزي عمر ، مسؤلية الصحفي المدنية عن اخطائه المهنية ل11

[2]-د.هاني الرضا ، الراى العام والاعلام والدعاية ل113

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ئەو رۆژنامانەن کەلەلایەن حزب یان گروپ یان ئایدۆلۆژیایەکی سیاسی یان ئاینیی‌یەوە دەردەچن. ئەم جۆرە رۆژنامانە زمانحاڵی ئەو حزب و گروپانەن.

بابەتەکانی زیاتر بۆ کۆکردنەوەی رای گشتی لەدەوری ئەو حزب و گروپانە دادەرێژرێن. هەروەها زانیاری و هەواڵ و وتار لەبارەی حزبەکانەوە بڵاودەکاتەوەو مەبەستی قازانج نییە، بەڵکو بودجەکەی لەلایەن حزبەکەوە دابین دەکرێ.

حزبە سیاسیەکان زیاتر لەرێگەی ئەم رۆژنامانەوە پروپاگەندە بۆخۆیان دەکەن و دەستەیەکی نوسەران لەلایەن حزبەوە بۆی دادەنرێ. نوسین و نەخشەسازی دابەش کردنەکەش هەر لەلایەن حزبەوەیە.[1]

ئەم رۆژنامانە کەناڵێکی گرنگی پێکەوەگرێدانی حزبەکانە بەجەماوەرەکانیانەوە.

واتە جگە لەرۆڵی پروپاگەندە، هەڵدەستێ بەرێکخستنی پەیوەندی لەنێوان ئەندامانی سەرەوەو خوارەوەی حزبەکەوە. رۆژنامەوانی مولتەزیم لەوکاتانەی کەململانێی ئایدۆلۆژی لەنێوان رەوتە جیاجیاکاندا تەشەنە دەسێنێ رەونەق پەیدادەکات لەم جۆرە کۆمەڵگانەدا رۆژنامەوانی حزبی یان ئایدۆلۆژی، رۆڵی کاریگەر دەبینن لەدەرخستنی راستیەکاندا، لەراستیدا رۆژنامەوانی لەسەرەتای سەرهەڵدانیدا زیاتر پەیرەوی ئەم ئاراستەیەی دەکرد، بەتایبەت پاش شۆرشی فەرەنسا.

بەپێشکەوتنی تەکنەلۆژیاو هاتنی سەرمایەداری وردە وردە ئەو ئاراستەیە بەرەو لاوازبوون و نەمان چوو، بەجۆرێك کە دەکرێ بڵێین ئێستا رۆژنامەوانی حزبی یان مولتەزم لەرۆژئاوا کەمترین خوێنەری هەیە. بەڵام لەوڵاتانی جیهانی سێیەمدا هێشتا ئەم ئاراستەیە کاری پێ دەکرێ و برەوی ماوە.

دووەم: رۆژنامەوانی سەربەخۆ:

وەکو وتمان پێشکەوتنی بازرگانی و پیشەسازی و تەکنەلۆژیا هەلی ئەوەیان بۆکۆمەڵێك خەڵك رەخساند تاکو بواری میدیابکەن بەپیشەو قازانجی مادییان لێوەدەست بکەوێ، هەر لەبەر ئەوە لەئەمریکاو ئۆروپادا لەدووسەدەی رابوردودا چەندین دەزگای رۆژنامەوانی سەربەخۆ دەرکەوتن. لەکۆتایی سەدەی نۆزدەهەمدا رۆژنامەوانی گەشتە لوتکەی پێشکەوتنی خۆی و ناونرا "دەسەڵاتی چوارەم". چونکە رۆڵێکی کاریگەری لە ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و کلتوری کۆمەڵگا رۆژئاواییەکاندا

---

[1] -وفاق حافظ الدوري ،طبيعة الصحافة الحزبية، وتطورها www.t1t.net

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

دەگێڕا. ئەم شێوازەی ڕۆژنامەوانی توانی لەپاڵ ڕاستگۆیی و خێرایی و وردبینیدا، هەلومەرجێکی وا بڕەخسێنێ کەتێیدا هەواڵ و زانیارییەکان کڕین و فرۆشتنیان پێبکرێت لەم ئاستەی ڕۆژنامەوانیدا هیچ گروپ و یان لایەنێکی سیاسی بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ لەپشت دەرکردنی ڕۆژنامەکانەوە نییە، داهاتی سەرەکی ڕۆژنامەوانی سەربەخۆ جگەلە فرۆشتنی ڕۆژنامەکە پارەی ئەو ڕیکلامانەیە بۆ کۆمپانیا بازرگانی و پیشەسازییەکان بلاوی دەکاتەوە.ئێستا کامە ڕۆژنامەی سەربەخۆ هەیەبگریت ناتوانی بێ ڕیکلام کردن درێژە بە ژیانی خۆی بدات.بە پێی هەندێ سەرچاوە ڕۆژنامەیەکی بە ناوبانگی وەك(نیویۆرك تایمز)کە ڕۆژانی یەکشەممان بە (600) لاپەڕە دەردەچێت تەنیا یەك لە سەردەی بابەت وهەواڵە و ئەو نۆ لە سەردەیەکەی تری بریتیە لە ڕیکلامی بازرگانی. هەر ئەو سەرچاوە دەڵێ ڕۆژنامەکانی ئەمریکا (75)لە سەدی بودجەی خۆیان لە ڕێگەی ڕیکلامەوە دەست دەکەوێت، هەر ئەوەش وایکردوە (65)لە سەدی لاپەڕەکانیان بۆ ئەو مەبەستە تەرخان بکەن.[1] ئەمەش سەربەخۆیی بۆ بلاوکردنەوەی هەر بابەتێك کەڕۆژنامەکە بیەوێ دابین کردووە.بەلام هەندێك جار ڕیکلام کردن بە زیانی خەڵك تەواو بوە، بە تایبەت ڕیکلام کرن بۆ جگەرە، وەك ئاشکرایە بەشێکی زۆی پارەی ڕیکلام لە ڕیکلام کردن بۆ جگەرە وەدەست دێت ،بۆ بەردەوامی بەو ڕیکلامانە، ئەم جۆرە ڕۆژنامانە کەمترین لا بەلای زیانەکانی جگەرە کێشاندا دەکەنەوە. بە گوێرەی ئەو ڕاپرسیەی کەساڵی 1980 دەزگای (گالوپ)ئەنجامی داوە 30 لە سەدی خەڵکی ئەمریکا لە زیانەکانی جگەرە کێشان بێئاگان.[2]

بەلام لە گەڵ ئەوەشدابازرگانی چاپەمەنیەکان لە دونیای سەرمایەداری‌دا هێندە پێشکەوتوە،سەرماییەی هەندێ لەو سەرمایەدارانە زیاترە لە کۆی‌داهاتی شەش وڵاتی وەك(ئەردەن، بولیڤیا،نیکاراگوا،ئەلبانیا ،مالی،لیبیریا).ئێستا کۆمپانیای"تایم وارنەر"گەورەترین خاوەندارێتی ڕۆژنامەکانی دونیای لە دەستایە ژمارەی خوینەرانی ئەو گۆڤارانەی کە"تایم وارنەر"دەریان دەکات لە سەر ئاستی دونیا خۆی دەدا لە 120ملیۆن کەس.توانای ڕاگەیاندنی ئەم کۆمپانیایە لە زۆر وڵاتی دونیا زۆترە.جگە

---

[1] - کنترل افکار عمومی در امریکا/ www.bashgah.net

[2] - هەمان سەرچاوە

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

لەو کۆمپانیایە کۆمپانیای"نیوز کوپوریشن"کە هی "روبرت مورداك"توانیویەتی بازاڕی ڕۆژنامە لە سەر ئاستی دونیادا بۆخوی مۆنۆپۆڵ بکات.ئەم کۆمپانیایە لە هەموو کۆمپانیاکانیتری دونیا زیاتر ڕۆژنامە دەردەکات.دوو لە سەرسێی ڕۆژنامەکانی ئوستراليا ونیوەی ڕۆژنامەکانینیوزلەندا و یەك لە سەر سێی ڕۆژنامەکانی بریتانیا لە لایەن" مورداك "ەو دەردەچن.لە کۆمپانیاکەی مورداکدا (28000)کارمەند کاردەکات وتێکڕای سەرمایەکەی دەگاتە (14)ملیارد دۆلار.[1]

لە ولأتێکی وەك ئەمریکا زیاتر لە(1700) ڕۆژنامەو (11000) گۆڤاری سەربەخۆ دەردەچێت وکۆی گشتی تیراژی ڕۆژانەیان دەگاتە (62) دانە [2].لە هەلومەجێکی ئاوادا حەتمەن کاریگەری ڕۆژنامەوانی لە سەر دروستکردنی ڕای گشتی بەرفراوان دەبێت. جگە لەگەیاندنی هەواڵو زانیاریو سەرگەرمی، زۆرجار لەم جۆرە ڕۆژنامانەدا بابەتی تەندروستیو هەمەڕەنگ بلأودەبنەوە. یەکێك لەو دیاردانەی کەلەپاش هەرەسهێنانی بلۆکی ڕۆژهەلأت "میترۆ" "mitro"یە کە ڕۆژانە بەملیۆنەهای لێ چاپ دەکرێ. بەخۆڕایی بەسەر خوێنەراندا دابەش دەکرێ، ڕۆژنامەی mitro تەنیا لەڕێگەی ریکلامەوە خۆیو کارمەندانی دەژێنێو قازانجیش دەدات بەخاوەنەکەی. شانبەشانی ئەم ئاستەی ڕۆژنامەوانی سەربەخۆ هەندێ ڕۆژنامە هەن کەسەربەخۆبونیان کردووەتە وەسیلەیەك بۆ بلأوکردنەوەی هەواڵی ئابڕوبەر لەسەر هونەرمەندانو کەسایەتییە سیاسیو کۆمەلأیەتییەکان. شێوازی ئەم ڕۆژنامانە کەبە (ڕۆژنامەی زەرد) ناویان دەرکردووە. روکەشبینیو هاندانو پلاروەشاندنە.

ڕۆژنامەوانی سەربەخۆ هەر چەندە لەسەرتادا بەسادەیی دەستی پێکرد، بەلأم ئەگەر تەماشای ڕۆژنامە گەورەکانی دنیا بکەین دەبینین لەئاستی بەرزی پێشکەوتنو ئالۆزبوندایەو بەهەزاران کارمەندی لەبوارە جیاجیاکانی کاری ڕۆژنامەوانی تێدایە. ئەوە جگە لەوەی تەکنەلۆژیای پەیوەندیکردن (مانگی دەستکردو تۆڕی ئینتەرنێت) گەیاندنی ئەو ڕۆژنامانەی بەخوێنەرانیان هێندەی تر ئاسانو خێرا کردووە. تۆڕی ئینتەرنێت جگە لەئاسانکردنی، بۆ بلأوکردنەوەی جۆرێکی تر لەڕۆژنامەوانی سەربەخۆ بەناوی "ڕۆژنامەی ئەلکترۆنی" کردوە.

---

[1] -هەمان سەچاوە

[2] - هەمان سەچاوەی پێشو

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سێیەم/ ڕۆژنامە ڕەسمیەکان

ئەو ڕۆژنامانەن کەزمانحاڵی حکومەتەکانن و چالاکی دام و دەزگاکانیان بەجەماوەر. بودجەی ئەم ڕۆژنامانە لەلایەن وەزارەتێك لەوەزارەتەکانی حکومەتەوە موچەیان بۆ دابین دەکریٚ.

لەوڵاتە پێشکەوتووەکاندا مۆدێلی ئەم ڕۆژنامەوانیە نەماوە. بەڵام لەزۆربەی وڵاتە ڕۆژهەلاتیەکان بەتایبەتی ئیسلامیەکان ئەم ئاستەی ڕۆژنامەوانی بەربلاَوەو حکومەتەکان زۆر بەتەنگ دەرکردنی ڕۆژنامەیەکی زمانحاڵی خۆیانن. لەبەر زیادەڕۆیی لەپڕوپاگەندەکردن بۆ حکومەت، کاریگەری ئەم ئاستەی ڕۆژنامەوانی لەسەر ڕای گشتی گەر نەڵێین نییە، ئەوا زۆر جار پێچەوانە دەکەوێتەوە. ڕۆژنامەکانی ڕژێمی بەعس باشترین نمونەی بۆ ئەوجۆرە ڕۆژنامەوانیەیە.

پاش دامەزراندنی حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەو ئەزموونە دووبارە کرایەوە، بەڵام دواتر دەرکەوت جگە لەخەرج کردنی پارە کاریگەری ئەو ڕۆژنامانە هیچ نەبووە.، بۆیە داخران.

پێش ئەوەی باس لەکاریگەری ڕۆژنامەوانی لەسەر ڕای گشتی بکەین، بەپێویستی دەزانم هەندێك قسەش لەسەر پۆلێن کردنی ڕۆژنامەکان بەپێی کاتی دەرچوونیان و بەپێی ناوەڕۆکیان بکەین.دەرکردنی ڕۆژنامە بەپێی کاتی دەرچوونیان دەکرێت بەسێ جۆرەوە، ڕۆژانە، هەفتەنامەو مانگانە[1].

ئەو ڕۆژنامانەی کەڕۆژانە دەردەچن دەبن بەسێ جۆرەوە، بەیانیان کەبەربلاَوترین جۆریانەو خوێنەران زیاتر پەسەندی دەکەن، چونکە دەیانەوێ بزانن لەو ماوەیەی کەئەوان لەخەودابوون لەدونیادا چی ڕوویداوە. هەروەها ڕۆژنامەی واهەیە نیوەڕوان یان ئێواران چاپ دەبن و دەکەونە بەردیدی خوێنەرانیان. ئەم ڕۆژنامانە زیاتر گرنگی دەدەن بەهەواڵی سیاسی سەرنج ڕاکێش و هەواڵی کۆمەڵایەتی و هونەری.

سێیەم جۆری ڕۆژنامەی ڕۆژانە ئەوانەن کە ڕۆژنامەکان دەری دەکەن و زیاتر هەواڵی تێدایەو بەچاپی دووەم یان سێیەم ناودەبرێن. هەروەها زۆر ڕۆژنامە هەیەکەپاشکۆی وەرزشی یان ئەدەبی یان دیپلۆماتی دەردەکات.

---

[1]-د. هاني الرضا ،الراى العام و الاعلام والدعاية ل129

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەڵام پۆلێن کردن بەپێی ناوەڕۆك بریتییە لە ڕۆژنامەوانی سیاسی و ئەدەبی و هونەری و وەرزشی و ئابوری و ڕۆژنامەوانی تایبەت بە ئۆتۆمبێل و جل و بەرگ و گەمەی هەمە جۆر. بەشێوەیەکی گشتی ڕۆژنامەکان لەدوو گرووپی گەورەدا پۆلێن دەکەین. ڕۆژنامەوانی گشتی و ڕۆژنامەوانی پسپۆڕ یان تایبەت.[1]

ڕۆژنامە گشتییەکان هەمەڕەنگن، بەڵام یەکێك لەبابەتەکان گرنگی زیاتری پێ دەدریٚ و ڕۆژنامەکەش زیاتر بەو بابەتەوە دەناسرێت. خوێنەری ئەم ڕۆژنامەیە لەپێکهاتەدا جیاوازن.

بەڵام ڕۆژنامەوانیە پسپۆڕەکان زیاتر گۆڤارن و هەریەکەیان لەیەك بابەتدا پسپۆڕایەتی وەردەگرن. بۆنمونە سیاسەت یان پزیشکی یاخود وەرزشی و میکانیکی. خوێنەری ئەم ڕۆژنامەوانیە تایبەتن، گۆڤاری یاسا تەنیا بۆ یاساناسان و هونەر تەنیا بۆ هونەرمەندان و ئەوانەی گرنگی بەو بوارە دەدەن.

لەولایەتە یەکرگتووەکانی ئەمریکادا زیاتر لە 11.000 گۆڤار دەردەچێت8.000 لەو گۆڤارانە تایبەتن وبۆ ئەوکەسانە بڵاودەکرێنەوە کەلەڕووی زەوق و بۆچوون و ئامانجەوە هاوبەشن. ئەوەی جێگەی سەرنجە لەهەر 200 گۆڤارێکی نویٚ کەڕۆژانە لەئەمریکا دەردەچن، 160 گۆڤاریان تایبەتمەندن.

بەپێی هەندیٚ ئامار زیادبوونی ژمارەی ڕۆژنامەوانی پسپۆڕ لە فەرەنسادا 10.2٪یە، ئەمە لەکاتێکدا کە ڕۆژنامەی گشتی لەو وڵاتەدا بەرێژەی 3.3٪ لەپاشەکشەدایە.[2]

کاریگەری ڕۆژنامەوانی لەدروستکردنی رای گشتیدا

ئەو تایبەتمەندیانەی ڕۆژنامەوانی هەیەتی کارێکی وای کردووە لەبەرهەمهێنانی رای گشتیدا جێگەیەکی تایبەتی هەبیٚ. یەکێك لەمەرجە سەرەکیەکانی زمانی ڕاگەیاندن، بەتایبەت لەڕۆژنامەوانیدا، سادەیی و ڕوونی ئەو بابەتانەیە کەتێیدا بڵاودەکرێتەوە. ئەوەش بەو مانایە دێت کەزۆرترین ژمارەی خوێنەر بیٚ هیچ ماندووبونێك لەماناکانی ئەو بابەتانە تیٚ دەگەن و دەکەونە ژێر کاریگەری پەیامەکانیەوە. هەروەها ڕۆژنامەوانی بەوە دەناسرێتەوە کە ناوەڕۆکی پەیامەکانی هەمەچەشن و هەمەڕەنگن، بەمانایەکی تر ئەو کەسەی بەدوای بابەتی هەواڵ و

[1] هەمان سەرچاوە ل131

[2] الصحافة المتخصصة في العالم واهميتها. www.t1t.net.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سیاسەتدا بگەڕێ بەئاسانی دەستی پێ دەگات، بە هەمان شێوە بۆ ئەوانەی کە دەیانەوێ بابەتی زانستی یان کلتوری بخوێننەوە رۆژنامە ئەو کارەیان بۆ مەیسەردەکات.جگەلەوە رۆژنامە بەهۆی هەرزانییەوە دەگاتە دەستی هەموو ئەوانەی کە تەنانەت داهاتێکی دیارکراویشیان هەیە.

سیفەتێکی تری رۆژنامە ئەوەیە کە لەهەر جێگەیەکدا کە بتەوێ دەیخوێنیتەوەو هەرکاتێکیش کاتت بەدەستەوە نەبوو دەتوانیت قەدی کەیت و دواتر بچیتەوە سەر خوێندنەوەی بابەتەکانی. ئەم تایبەتمەندیەش لەکەناڵەکانی تردا ئاسان نییە. واتە پەیامی رۆژنامە دەکرێ ئەرشیف بکرێت و بەردەوامی هەبێ لە دروستکردنی رای گشتیدا. لەدوای شۆڕشی فەرەنسا، بەهۆی دروست بوونی چەندین حزبی رادیکال لە ئۆروپاو بەهۆی رۆژنامەکانی زمانحاڵی ئەو حیزبانەوە. گۆڕانی بنەڕەتی لەناو چینە چەوساوەکانی ئۆروپادا دروست بوو. لەرێگەی رۆژنامە کۆمۆنیستەکانەوە کرێکاران خۆیان رێکخست و لەهەواڵ و زانیاری هاوچینەکانی خۆیان بەئاگادەبوون و بەرنامەیان بۆ ئایندەیەکی باشتر دادەڕشت. کاریگەری ئەو رۆژنامانە لەسەر زۆرینەی کۆمەڵگا کەچینی کرێکاربوو، ترسی لەدڵی سەرمایەدارەکاندا دروست کرد. هەرلەبەر ئەوەش بوو ئەندامێکی پەرلەمانی بەریتانی بەناوی "دکتۆر فیلیمور" بەپشت بەستن بەهەندێ راپۆرت کەپێی گەیشتبو پەرلەمان ئاگادار دەکاتەوەو دەڵێ:

"خزمەتکاران و سەربازەکان خەریکی خوێندەوەی رۆژنامە رادیکالەکانن ئەوەش دەبێتە بزواندنی هەست و سۆزیان"[1]

لەراستیدا بەشێکی سەرەکی ئەو گۆڕانکاریە مەزنانەی کەلەکۆمەڵگارۆژئاواییەکاندا روویانداوە دەگەڕێتەوە بۆ کاریگەری رۆژنامەکان لەهاندانی چین و توێژە جیاجیاکان بۆ بەدەست هێنانی داواکانیان. رۆژنامەنوسانی سەدەی هەژدەو نۆزدەو بیستەم، لەرێگەی بابەتەکانیانەوە توانیان کۆمەڵگایەکی دیموکراسی و ئازاد بونیاد بنێن و حکومەتە زۆردارەکانیش ناچار ملکەچ بوون بۆ کۆمەڵی مەدەنی و مافی هاووڵاتی بوون.

لەکاتی دەرچوونی یەکەم رۆژنامەوە تاکو ئێستا، رۆژنامەوانی بووەتە خەسڵەتێکی شارستانی بۆ هەموو کۆمەڵگاکان، بەجۆرێك تاکو ئێستاش پێشکەوتنی راگەیاندن

[1] - د.هاني الرضا ،الرای العام والاعلام والدعایة ل117

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەگشتی و رۆژنامەوانی بەتایبەت، بەپێوەرێکی سەرەکی بۆ کۆمەڵگای مەدەنی دادەنرێت. رۆژنامەوانی نوێنەرایەتی رای گشتی دەکات، پرەنسیبی کاریگەری رۆژنامەوانی لەسەر رای گشتی و ئاراستەکردنی هیچ گومانێکی تێدا نییە، هەروەها کاریگەری رۆژنامە، بەتایبەت رۆژنامەی رۆژانە لەسەر بیرکردنەوەی خوێنەران بووەتە رۆڵێکی سەرەکی بۆ ئەو کەناڵەی راگەیاندن[1]

بەلام کاتێك باس لەو کاریگەریانەی رۆژنامەوانی دەکەین، ناکرێ باس لەو سانسۆرو بڕیارو یاسایانە نەکەین، کەهەندێ لەحکومەتەکان بۆ کەم کردنەوە یاخود نەهێشتنی ئەو کاریگەریە دایدەڕێژن.

ماس میدیاکان بەشێوەیەکی گشتی ئەو قاڵبە سیاسی و کۆمەلایەتییە وەردەگرن کەتێیدا دەژین، واتە رەنگدانەوەی بارودۆخی کۆمەلایەتی و سیاسی ولاتەکەیانن لەولاتێکی دیموکراسیدا، کە هاولاتیان ئەرك و مافەکانیان بەپێی دەستورو یاسا دەستنیشان کرابێت، هەردەبێ چاوەڕێی ئەوەش بکەین کەوا بواری رۆژنامەوانیش ئەرك و مافەکانی دانی پێدانرابێت و کەمترین رێگری و لەمپەر لەبەردەمیدا بێت.

بەهەمانشێوە، لەولاتێکی تۆتالیتاریدا، حەتمەن دەبێ رۆژنامەوانی رۆڵی داموو دەزگایەکی سەرکوت کەرو شێوێنەری راستیەکان و تێکدەری بیروهۆشی جەماوەر بگێرێت، چونکە ناچارە لەو سنورە ئایدۆلۆژیەی کەدەسەلات بۆی دادەڕێژێ گەمەی خۆی بکات و لێی دەرنەچێ، ئەگەر ئەو سنورە ببەزێنێ ئەوا رووبەڕوی داخستن و لێکۆڵینەوە دەبێتەوە یان دەبێ بەنهێنی دەربچێت.

گەر سەیری مێژووی رۆژنامەوانی بکەین، دەبینین لەسەرەتای سەرهەڵدانیەوە (بەتایبەت لەسەدەکانی شازدەیەم و هەڤدەیەمدا).

بەحوکمی بوونی کۆمەڵی حوکمڕانی ملهوڕو چەوسێنەر بەسەر ولاتانی ئەوروپاوە، رۆژنامەوانی تەنیا بۆ بلاوکردنەوەی هەڵوێست و بیروبۆچوونی و سیاسەتە ناوخۆیی و دەرەکیەکانی ئەو حکومەتانە بەکاردەهات. واتە رۆژنامەوانی ئەو سەردەمە هۆکارێك بوو بۆ گەیاندنی بیروڕاو سیاسەتەکاتی حکومەت بەجەماوەر نەك بەپێچەوانەوە.

لەبەر ئەوەی خاوەنی رۆژنامەکانیش هەرهەموویان دەوڵەمەندو سەرمایەدارەکانی نزیك لەحکومەت بوون، بۆیە ئەوکارەیان بەئاسانی بۆ بەسەر دەچوو، بەلام

[1] - سامي هيد موس ،الاعلام المكتوب.. رسالة ودور متعدد الوجوه

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بەپێشکەوتنی کۆمەڵگاکان و هۆشیاربوونەوەی خەڵك و دروسەت بوونی حزب و سەندیکا هەمە جۆرەکان و سەربەخۆبوونی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەساڵی 1776 و دەرچوونی چەندین رۆژنامەی ئازادو سەربەخۆ، رێگە لە بەردەم ئازادی رۆژنامەوانی لە ولاتانی ئۆروپادا کرایەوەو رۆژنامەکان ئازادییان بەدەست هێنا. ئەو ئازادییەی کەرۆژنامەوانی ئەمرۆ لەدونیادا هەیەتی بەتەواوی قەرزاری ئەو بریارو یاسایانەیە کە حکومەتی ئەمریکا بۆ سەربەخۆیی رۆژنامەوانی دەریکردوون. لەراستیدا بەپێی دەستوری ئەمریکا، راگەیاندنەکان سەرچاوەیەکی سەرەکی زانیارییەکانن[1]

ئەمەش دەسەلاتی تەواوەتی داوە بە رۆژنامەکان تاکو هەموو ئەو زانیارییانەی کە بەلای خەڵکەوە مایەی گرنگی پێدانن بلاوبکەنەوەو هەر ئەو دەستورەش مافی بەدەست هێنانی هەواڵی بۆ کەناڵەکانی راگەیاندن دابین کردووە..

لەبارەی گرنگی رۆژنامەوە سەرۆکی پێشووتری ئەمریکا "توماس جیفرسون" دەڵێ: ئەگەر بریار بدەنە دەستی من بۆ هەڵبژاردنی حکومەتێکی بێ رۆژنامە یان رۆژنامەی بێ حکومەت، ئەوەی دواییان هەڵدەبژێرم، بەلام دەبێ هەموو کەسێك ئەو رۆژنامەیەی پێبگات و توانای خوێندنەوەی هەبێ[2]

وەکو پێشتر باسمان لێوەکرد، رۆژنامەکان هەڵقولاوی حکومەتەکانیانن بۆیە هێشتا دەیان حکومەتی سەرکوت کەر هەن کەئازادی رۆژنامەوانیان بەلاوە بەسەرچاوەی تێکدانی شیرازەی کۆمەڵگاو هەرەشە بۆ سەرخۆیان دەزانن، لەناویاندا دەکرێ باس لەحکومەتە ئیسلامی و سوسیالیستی و نەتەوەییەکانی رۆژهەلات و ئەفریقاو ئەمریکای لاتین بکەین.

رۆژنامەوانی بەلای ئەم جۆرە حکومەتانەوەدەبێ کۆنترۆڵ کراوبێت و پروپاگەندەیان بۆ بکات وبە تەنهاا بەرژەوەندی ویست و ئارەزووی ئەو رژێمەکانە هەنگاو هەڵنێ و دەبێ دەستەمۆی ئەوان بێت.

ئەو بریارانەی کەلەم شێوازەی حکومرانیەوە دەردەچن، تەنیا بریاری سەرکوتکەری رۆژنامەوانین و سەبارەت بە ئازادی و رۆژنامەوانی هیچ شتێك باس نەکراوە.

---

[1] -وسائل الاعلام والاخلاق - usinfo.state

[2] -د.هاني الرضا ،الراى العام والاعلام والدعاية ل143

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

لێرەدا رۆژنامەکان ناچارن سانسۆرێکی خودی لەسەرخۆیان دانێن.کۆماری ئیسلامی ئێران، لەپاش ساڵی 1997وە زۆترین رێژەی داخستنی رۆژنامەی لەسەر ئاستی دونیادا بەخۆیەوە دیوە. کۆنترۆڵ کردنی رۆژنامەکان لەلایەن دامو دەزگا محافزکارەکانی ئەو وڵاتەوە تەنیا لەبەر رۆڵی کاریگەری ئەو رۆژنامانە بووە لە دروست کردنی رای گشتی بۆ ریفۆرمو کرانەوە لەبەردەم دونیای مەدەنیەت.

بەڵام دەکرێ بڵێین ساڵانی سەرەتای سەدەی بیستو یەکەم، لەگەڵ خۆیدا مەرگی سانسۆری هێناو چیتر حکومەتە تۆتالیتارییەکان ناتوانن وەك جاران ببنە چاودێر بەسەر دێربەدێری بابەتەکانی راگەیاندنەوە وهێزو دەسەڵاتی سانسۆرچیەکانی یەکجار کەم کردووەتەوە. ئێستا ئەو حکومەتانە دوو رێگەیان لەبەردەم دایە،یان کرانەوە بەرووی دونیای مۆدێرنو مەدەنیەت (کەئازادی رۆژنامەوانی مەرجێکی سەرەکیەتی) یان داخرانو ون بوون لەدونیای جەهلو نەزانینو پاشەکشەیی (کەهیچ گەلێك پێی رازی نابێت)...

ئەو ژانرە رۆژنامەوانیانەی کەزۆرترین کاریگەرییان لەسەر رای گشتی هەیە

لەم بارەیەوە ناکرێ ژانارێك بەسەر ژانرێکی تری رۆژنامەدا بەپەسەند تر دابنرێت چونکە بەپێی شێوازی دارشتنو دەربرینی نوسەکان ئەو کاریگەرییە دەگۆرێ جگە لەوەش کولتوورو دابو نەریتی گەلانو رادەی پێشکەوتنو زەوقو سەلیقەیان رۆڵی سەرەکی دەبینێت. بەڵام دکتۆر عاتف عدلی العبد العبدالله لەکتێبی (الرای العام وطرق قیاسە" دا ئەو ژنرانە دەکات بەسێ بەشەوە. بەم جۆرە:

1-بەشێك لەوژانرانەی کە راستەوخۆ بۆ رای گشتی ئاراستەیدەکەن، وەك سەروتارو کاریکاتێرو گۆشەو نامەی خوێنەرانو بابەتە کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابورییەکانو رەخنەی ئەدەبیو هونەریو ریکلامەکان، ئەم ژانرانە بەشێوەیەکی عەمدی بەلای بۆچونێکدا رای دەشکێننو کار لەسەر رای گشتی خەڵك دەکەن.

2-بەشێك لەوژانرانەی پەیوەندی ناراستەوخۆی بەئاراستەکردنی رای گشتیەوە هەیە هەرچەندە هەندێ ژانری رۆژنامەنوسی هەیە کەبۆسەر گەرمیو خۆشیو کات بەسەربردن دانراون وەك (چیرۆکە هەواڵو گاڵتەو گەپو وشەی یەکتربڕو هەواڵی تاوان) لەبنەرەتدا بۆ کاریگەری دانان لەسەر رای گشتی دانەنراون، بەڵام بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ کار لەخەڵك دەکات، بەتایبەت لەسەر لاوانو منداڵان.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

3–بەشێك لەوژانرانەی كە پەیوەندیان نییە بەرای گشتییەوە: لەو بابەتانە دەكرێ باس لەبەشی هەواڵی كەشناسی و مردن و تیلی تێكس و بەرنامەكانی T.V و رادیۆ بكەن، ئەم جۆرە بابەتانە لەناو خەڵكدا را دروست ناكەن.[1]

* رادیۆ

"رادیۆ ژمارەیەكی زۆری خەڵك بەخۆیەوە گرێ دەدات و دەیانخاتە ژێر كاریگەرییەوە. كاریگەریەكی رووبەرووی هەیە. بەرێگەی رادیۆوە نوسەرو بێژەرو گوێگر لەیەك جیهانی پەیوەندیدا كۆدەبنەوە. بەهۆی راستەوخۆیی و گەرم و گوڕی بەرنامەكانی رادیۆوە ئەزمونێكی شەخصی و تایبەتیمان لادروست دەبێ. رادیۆ هێزێكی لەبن نەهاتوی هەیەو كاریگەرییەكی خۆنەویستی بەسەر گوێگرەوە هەیەو هەوو كەسێك دەگرێتەوە "رادیۆ دەتوانێ گیانی كۆمەڵگاكان یەكەخات..[2]

بەباشم زانی پێش ئەوەی باسی كورتە مێژوویەكی رادیۆ بكەم ئەو چەند دێرەی سەرەوە بخەمە روو، كە تارادەیەكی زۆر گرنگی و رۆڵی رادیۆ وەك كەناڵێكی گرنگی راگەیاندن باس دەكات.

كورتە مێژوویەكی رادیۆ

زۆربەی ئەوانەی مێژووی كەناڵەكانیان تۆماركردووە، مێژووی دۆزینەوەی رادیۆ دەگەڕێننەوە بۆ داهێنانی كارەباو تەلەفون لەكۆتایی سەدەی نۆزدەهەم.

لەساڵی 1867–جمیز كلارك ماكسول–شەپۆلی ئەلكترومۆگناتیسی دۆزیەوە. پاش ئەوە بەبیست ساڵ "هیزیش هیرتز" داهێنانەكەی ماكسولی پەرەپێداو سەلماندی كەوا شەپۆلی ئەلكترومۆگناتیس بەخێرایی تیشك لەئاسماندا پەخش دەبێت. ئەو شەپۆلەی كەتائێستا بە "هیرتز" ناسراوە، هەمان ئەو داهێنانەی هیرتزە كەبەناوی خۆیەوە تۆماركراوە. پاش ئەمان چەندین زانای تر درێژەیان بەو لێكۆڵینانەوە دا. سەرئەنجام "ماركۆنی" دەركەوت و لە ساڵی 1901/11/12دا توانی بۆیەكەم جار پەیامێك بەسەر ئۆقیانوسی ئەتڵەسیدا لەبەریتانیاوە رەوانەی كەنەدا بكات. ئەو رۆژەش بەرۆژی دۆزینەوەی رادیۆ لەقەڵەم درا.

---

[1] - د. عاطف عدلي العبد عبيد ،الرای العام وطرق قیاسهل95-96

[2] دكتور سید احمد خاتون ئابادي- رادیو وارتباط نو سعداي ل61

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

لەساڵی 1909 مارکۆنی و بەهاوبەشی لەگەڵ "براون"دا خەلاَتی نۆبڵیان بۆ ئەم داهێنانە وەرگرت. ئەم داهێنانە بەهەڵگیرانی شەڕی یەکەمی جیهانی کەوتە خزمەتی شەڕەکە. بەکۆتایی شەڕ، رادیۆکەی مارکۆنی دەستی دایە پەخش کردنی بەرنامەی سەرگەرمی.

یەکەم ئیزگە لەساڵی 1914 لەبەلژیك لەلایەن کەسێك بەناوی "برنارد"ەوە دامەزرا. پاشان لە ساڵی 1920 لەئەمریکا ئیزگەیەك دامەزراو دواتر لەساڵی 1922 بەریتانیا ئیزگەیەکی تر دامەزرا.

وەك هەر داهێنانێکی نوێ، رادیۆ بەخێراییەکی زۆر پەرەی سەندو بوبە کەناڵێکی راگەیاندنی دیارو فاکتێکی گرنگی کولتوری و هونەری بۆ گەیاندنی حکومەتەکان و گەلانی دونیا بەیەکتر.[1]

ئێستا هەزاران ئیزگەی رادیۆیی حکومی و ئەهلی لەسەرتاسەری جیهان بەسەدان زمان بەرنامە پەخش دەکەن. سەرەڕای پێشکەوتنی تەلەفزیۆن و پەرەسەندنی کەناڵی تری راگەیاندن، هێشتا رادیۆ وەك خێراترین و ئاسانترین کەناڵی پەیوەندی جەماوەری رۆڵی خۆی دەگێڕێ.هەرزانی، ئاسانی هەڵگرتن و گواستنەوەو خێرایی گەیاندنی هەواڵ و پێشکەوتنی زۆری تەکنەلۆژیا، رادیۆیان کردوەتە کەناڵێك کەهیچ حکومەتێك دەستبەداری نەبێ.

پاکی وەرگرتنی پەیامەکان لەو دەستکەوتانەی کەتەکنەلۆژیای دیجیتاڵی لە ساڵی (2000)وە بەرادیۆی بەخشیوە. هەروەها بوونی رادیۆ لەماڵ و سەیارەو شوێنی کارو تەنانەت لەتراکتۆرو مۆبایلەکاندا وای کردووە خەڵك هەرکاتێك بیانەوێ بەدەم و کارکردن و هاتوچۆکردنەوە گوێی لێ دەگرن.

تایبەتمەندیەکانی رادیۆ :

1-پەیوەندی بەژمارەیەکی زۆر خەڵکەوە هەیەو لەماوەیەکی کورتدا پەیامی خۆیان پێ دەدا.

2-رادیۆ وەك یەك بۆ خەڵکانی خوێنەوارو نەخوێنەوار بەکەڵکە، بەلاَم خەڵکانی نەخوێنەوار زیاتر دەکەونە ژێر کاریگەری رادیۆوە.

3-دەتوانێ باس لەهەموو بابەتە جیاجیاکان بکات.

[1] دکتور سید احمد خاتون ابادي- راديو وارتباط توسعداوي. ل62-62

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

www.kurdistannet.org

4-رادیۆ دەتوانێ تەواوکەری پەیامی هەموو کەناڵەکانی تر بێت.[1]

خاوەنداریێتی رادیۆکان

هەرچەندە لەسەرەتادا حکومەتەکان زیاتر خاوەنداریێتی رادیۆکانیان دەکرد، بەڵام لەپەنجاکانی سەدەی رابوردووەوە سیستەمێکی تر لەخاوەنداریێتی رادیۆ پەیدابوو کە سەربەکەرتی تایبەت بوو، لێرەدا باس لەهەردوو سیستەمەکەی خاوەنداریێتی دەکەین:

1-سیستەمی خاوەنداریێتی بازرگانی ئازاد:

ئەم رادیۆیانە یان لەلایەن کۆمپانیاکان یان لەلایەن کەسانی دەوڵەمەند یاخود لە لایەن حزب و رێکخراوەاکانەوە خاوەنداریێتی دەکرێت. بودجەی ئەم ئیزگانە لەپارەی ئەو ریکلامانەوە دابین دەکرێ کەلەکاتی بەرنامەکانیدا پەخشی دەکات، بەتایبەتی بەرنامە سەرگەرمیەکان. سەرچاوەی هەواڵ و بەرنامە سیاسیەکانی زیاتر لە ئاژانسەکانی دەنگ و باس و پەیامنێرە تایبەتەکان و سەرچاوە رەسمیەکانەوەیە.

ئەم سیستەمە لەرژێمە تۆتالیتاریەکاندا رێگەی پێنادرێ.

2-سیستەمی خاوەنداریێتی حکومی:

زیاتر ئەو دامەزراوانەن کەلەلایەن وەزارەتی رۆشنبیری یاخود دامەزراوێکی تری نیشتمانییەوە سەرپەرشتی دەکرێت و لەسەر هێڵی راگەیاندن و سیاسەتی حکومەت دەرۆن. لەئاراستەکردنی رای گشتیدا، حکومەتەکان کەڵکی زۆری لێ وەردەگرن.

بودجەی ئەم ئیزگانە لەلایەن حکومەتەوە دابین دەکرێ. دەکرێ بڵێین زۆربەی هەرە زۆری حکومەتەکانی دونیا بەرۆژهەڵات و رۆژئاوایەوە، ئیزگەی رەسمی خۆیانیان هەیە.(BBC) گەورەترین کەناڵی رادیۆی جیهانە کەخاوەنداریەتیەکەی خودی حکومەتی بەریتانیایەو بەزیاتر لە (50) زمان بەرنامە پەخش دەکات و تاکو ئێستا توانیویەتی لەسەرجەم کێشە ناوخۆییەکانی بەریتانیاو دەرەکیەکانی دونیادا بێلایەنی خۆی بپارێزێ.

بەهەرحاڵ لەهەردوو سیستەمەکەدا، رادیۆ وەك راگەیاندنێکی جەماوەری سەرەرای دەرکەوتنی تەلەفزیۆن وەك کەناڵێکی (بیستراوو بینراو) لەیەك کاتدا نەبووە هۆی جێلەق کردنی رۆڵی رادیۆ لەپەرەپێدانی کۆمەڵایەتی، بگرە رادیۆ لەم رۆژگارەدا باشترین کەرەستەیە بۆ هۆشیارکردنەوەو پەروەردەکردنی خەڵك. لەهەموو

---

[1] دکتور هاني الرضا- الرای العام والاعلام والدعاية ل153

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

کاتەکانیشدا توانیویەتی وروژێنەرێکی سەرەکی بێت بۆ رای گشتی، بەتایبەت لەو وڵاتانەی کەئاستی نەخوێندەواریو هەژاری تیایاندا بەرزە.[1]

رۆڵی رادیۆ لەدروست کردنی رای گشتیدا

رادیۆ خێراترینو ئاسانترین کەناڵی پەیوەندی جەماوەرییەو لەپێش هەموو کەناڵەکانی تردا توانی هۆکاری شوێن کەپێشتر بەربەست بوو لەگەیاندنی پەیامەکادا تێك بشکێنێ.

(دانیل لرنر) کەپسپۆڕێکی بواری راگەیاندنە کاتێك باس لەکاریگەری رادیۆ لەسەر پێشخستنی کۆمەڵگاکان دەکات، جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کەوا هەموو پێشکەوتنەکانی رۆژئاوا بەهۆی "رادیۆ"وە بوو.

هەر ئەو پسپۆڕە پێشنیاری ئەوە دەکات بۆ پێشخستنی وڵاتانی دواکەوتوو، دەبێ کەڵك لە "رادیۆ" وەربگیرێت، چونکە رادیۆ ئاسانترین کەناڵە تاکو خەڵکی گوندنشین زانیاریو شارەزایی لێوەفێربن.

یەکێك لەتایبەتمەندییەکانی رادیۆ ئەوەیە کەدەتوانێ زۆرترین بەرنامەکانی بەشێوەی زیندوو پەخش بکات، ئەوەش ئیمکانی پەیوەندی کردنی بەوبەرنامانە بۆ گوێگر دەرەخسێنێ، واتە پەیوەندیەکە دوولایەنە دەبێو هەردوو لا دەتوانن بیروڕا ئاڵوگۆڕبکەنو پاشانیش خەڵکانی تر رای خۆیان لەسەر راکانی تر بخەنە روو.

لەراستیدا بەهۆی بوونی بەرنامەی هەمەڕەنگو هەمە بابەتەوە زۆرترین خەڵك کەڵك لەرادیۆ وەردەگرن. بۆ نمونە بەرنامە کراوەکانی رادیۆ پەیام وەرگری هەمە جۆریان هەیە. بەڵام بەرنامەکانی فێرکردن دەتوانن ئەو پەڕی بابەتی زانستی بدەن بەگوێگران.

بەکورتی دەکرێ بڵێین رادیۆ هەموو تەمەنەکان (گەورەوە بچوك)، هەموو توێژەکان (کرێکار، فەرمانبەر، بازرگان...) خاوەن دارایییە زۆرەکانو کەم دەرامەتەکانو خوێنەوارو نەخوێنەوارەکان دەخاتە ژێرکاریگەری خۆیەوە.

لەهەموو شوێنێكو لەهەموو کاتێکدا (ئاشتی بێ یان شەڕ)، دەتوانێ رای گشتی بجوڵێنێو بەجۆرەی کەدەیەوێت لەرێگەی پلانێکی راگەیاندنی زانستیەوە، ئاراستەی بکات.

---

[1] دکتور سيد احمد خاتون ابادي- راديو وارتباط نوسعداوى ل65

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

* تەلەفزیۆن

یەکەم دەرکەوتنی تەلەفزیۆن بە شێوە سەرەتاییەکەی دەگەڕێتەوە بو سالی 1935 ئەویش لەلایەن تۆڕی (NBC)لە شاری نیۆرکی ئەمریکا. ئەم ئامێرە سیحریە توانایەکی لە رادەبە دەری هەیە بۆ گواستنەوەوگرێدانی بینەران بە بابەتەکانیەوە.[1]

لەبەرئەوەی راگەیاندنی بینراو لەگەڵ وێنەو روداودا هەڵسوکەوت دەکات و کار لەهەستیارترین هەستەوەری مرۆڤ کەچاوە دەکات، بۆیە تایبەتمەندی و گرنگیەکی پڕ مەترسی هەیە. چاوی مرۆڤ وێنەکان دەگەیەنێتە مێشکی و خەزنی دەکات. بۆ ئەوەی هەر کاتێك ویستی بیهێنێتەوە یادی خۆی. هەروەها ئەو وێنانە کەلەرێگەی چاوەوە دەگوازرێتەوە تایبەتمەندیەکەی لەوەدایە کە راستەقینەن، ئەمەش وا لەمرۆڤ دەکات کاردانەوەیەکی واقعیانەی لەبەردەومدا هەبێت.

مرۆڤ لەبرامبەر دیمەنە شادەکاندا خۆشحاڵ دەبێت و لەبەرامبەر دیمەنە ترسناکەکانیش دا ترس و تۆقین دای دەگرێ. چاو بەپێچەوانەی هەستەوەرەکانی تر پێویستی بەبەڵگەو دەلیل نییە، بەڵکو وێنەکان وەکو خۆی دەخاتە روو.[2]

بۆ نمونە کاتێك فەرماندەیەك باس لەچالاکیەکی هێزی پێشمەرگەی کوردستان دەکات دژ بەداگیرکەری عێراقی، ئەو وێنەیەی کەلای گوێگران دروست دەبێ ئەگەری گومان و تەم و مژاوی بوونی تێدایەو هەرکەسەو بەپێی میزاجی خۆی لێکی دەداتەوە. بەلاّم ئەگەر ئەو فەرماندەیە کاسێتێکی فیدۆیی ئەو چالاکیەی پیشانی ئامادەبووان دا ئەوا هەموویان یەك کاردانەوەی هاوبەشی راستەقینەیان لادروست دەبێ و هیچ گومانێك لایان نامێنێ.ئەم نمونەیە ئەو راستیەمان بۆ دەردەخات کە راگەیاندنیبینراو دەتوانێ هەموو هەستەکان بەتوندی پێکەوە گرێ بدات.

رەنگە تەلەفزیۆن لەم سەردەمەی ئێمەدا گرنگترین کەناڵ بێت بۆ کارکردنە سەر پەرەپێدانی ئاستی هۆشیاری جەماوەر،لە هەمانکاتدا دەکرێ بلێین تەلەفزیۆن شەیتانیترین ئامێرێکە کە مرۆڤ بە دیژای مێژووخۆی دروستی کردبێت.ئەم سندوقە ئەفسوناویە مرۆڤی بە شێوەیەکی سەیر کۆنترۆڵ کردوە.بە دەگمەن ماڵێك شك دەبێت

---

[1] - د.عبدالله الطويرقي ،صحافة المجتمع الجماهيري،،ل 65

[2] -عبدالعزيز الاصري ، الاعلام.. وتفعيل وعي الامة www.annabaa.org

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

کە ئامێرێکی تەلەفزیۆنی نەبێت وکەم کەسێکیش هەیە رۆژانە بەشێك لە کاتی دەستبەتاڵی خۆی لە بەردەم تەلەفزیۆندا بە سەر نەبات .

ژن و پیاوو منداڵ و گەورەو بچوك لەرێگەی بەرنامە هەمە چەشنەکانیەوە زانیاری وەردەگرن و کاتێکی خۆش و شاد بەسەر دەبەن.ئەم سندوقە بچکۆلانەیە، لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە کاری لەسەرکراوە، بەلاَم وەك وتمان تاکو ساڵی 1935 بەشێوەیەکی جدی نەکەوتە کار. لەوساڵە بەدواوە زانایانی بوارەکە پێشکەوتنی یەکجار گەورەیان لەشێوەی پەخش و جۆری بەرنامەو ساناکردنی کارکردنی‌دا ئەنجاداوە. تەلەفزیۆن پێش هەموو دەزگاکانی تری بواری هۆشیاری کۆمەلاَیەتی کەڵکی لەو تۆپە ئەلەمنیۆمیە وەرگرت کەلە10 /1957/4دا لە سۆفیاتی جارانەوە هەڵدرایە بۆشایی ئاسمانەوەو پاشان ناونرا "مانگی دەستکرد"و ئێستا لەرێگەی ئەو مانگە دەستکردانەوە تەلەفزیۆن بوەتە چاووگوێی مرۆڤی هاوچەرخ و هەموو گەردوونی لەمۆنیتەرێکی بچکۆلانەدا کۆکردوەتەوە.[1]

لەرووی پێکهاتەی کۆمەلاَیەتی نوێیەوە وەك دامەزراوێکی کۆمەلاَیەتی ئەم فۆرمانەی خاوەندارێتی وبەرێوەبردن هەیە:

یەکەم/ ئەو تەلەفزیۆنانەی کەلەلایەن حکومەتەکانەوە بەرێوە دەبرێن:

حکومەتەکان بۆ گەیاندن و گواستنەوەی ئایدۆلۆژیاو بیروبۆچوونی خۆیان گەورەترین کەڵکیان لەتەلەفزۆیۆن وەرگرتووە. ئەو تەلەفزیۆنانەی کەلەلایەن حکومەتەکانەوە بەرێوە دەچن، هەوڵ دەدەن رای گشتی هاوولاَتیان بەشێوەیەك ئاراستەبکەن کەلەقازانجی خۆیاندا بشکێتەوە. ئەم تەلەفزیۆنانە هەموو بەرنامە پەروەردەیی و سەرگەرمی و تەنانەت زانیاری و هەواڵەکانیشیان لەپێناوی بەرژەوەندی دەسەلاَتداراندا پەخش دەکەن. زۆربەی حکومەتەکانی ولاَتانی جیهانی سێیەم وتارادەیەکیش ئۆروپا سیستەمی بەرێوەبردنی ئەم جۆرە تەلەفزیۆنانە پەیرەودەکەن. لەرووی ئابورییەوە ئەم جۆرە تەلەفزیۆنانە لەلایەن حکومەتەکانەوە بودجەیەکی دیاریکراویان لەبودجەی حکومەت بۆ تەرخانکراوە.هەرچەندە تاکوئێستاش ئەم شێوازەی بەرێوەبردنی تەلەفزیۆن بەرەوی ماوە، بەلاَم بەهۆی هاتنی مەیدانی

---

[1] -الدكتور مجد هاشم الهاشمي،الاعلام الكوني وتكنلوجيا المستقبل ل27

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بازرگانییەوە، کاریگەری ئەم شێوازە کەمی کردووەو توانای ململانێی گەیاندنی زانیارییەکانی نەماوە.

دووەم/ تەلەفزیۆنی بازرگانی یان سەربەخۆ

ئەم شێوازەی بەڕێوەبردن یان ڕێکخستنی تەلەفزیۆنە هەر لەسەرەتاوە لەوڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا سەری هەڵداو پاشان بەریتانیاو ژاپۆن و زۆربەی وڵاتەکانی ئەوروپای گرتەوە. لەدوای ساڵانی 1990 بەم لاوە، بەهۆی هەرەسهێنانی بلۆکی ڕۆژهەڵات وپەرەسەندنی ئایدیای دیموکراسی وبەرفراوانی بازاڕی ئازاد، ژمارەی کەناڵە تەلەفزیۆنییە بازرگانییەکان بەشێوەیەکی بەرچاو زیادی کردوو ئەکرێ بڵێین ئێستا لەسەر تاپای دونیادا کەناڵی بازرگانی زۆرینەی کەناڵەکان پێکدەهێنێ(جگە لەکوردستانی خۆمان).

خاوەنداریێتی کەناڵی تەلەفزیۆنی بازرگانی بەزۆری کۆمپانیا زەبەلاحەکان و کەسانی سەرمایەدارن، بەرنامەی ئەم شێوازەی بەڕێوەبردنی تەلەفزیۆن وەك کاڵا کڕین و فرۆشتنی پێدەکرێ. بینەری ئەم جۆرە تەلەفزیۆنە هیچ پارەیەك لەبری تەماشاکردن نادات، چونکە بودجەی تەلەفزیۆنەکە لە ڕێگەی ئەو ریکلامانەی کەتێیدا بڵاودەکەنەوە دابین دەکرێ، هەرچەندە تەلەفزیۆنی بازرگانی زیاتر مەبەستی قازانجی مادییە، بەڵام بەهۆی ململانێی کەناڵەکانی ترەوە، تارادەیەکی زۆر لەڕوی تەکنیکی و پەیامەوە لەکەناڵی حکومی لەپێشترە. زۆربەی ئەو بەرنامانەی کەلەم کەناڵەوە پەخش دەکرێن. بریتین لە:

1-هەواڵەکان.
2-سەرگەرمی.
3-روناکبیری.

بەڵام لەناو هەریەك لەم بەرنامانەدا ریکلامی بازرگانی هەمە چەشن پەخش دەکرێت. لەبەر ئەوەی لەرووی خاوەندارێتییەوە ئەم جۆرە تەلەفزیۆنانە سەربەخۆن سەربەهیچ دەزگایەکی حیزبی و حکومی نین، بۆیە لەکاتی هەڵبژاردنەکانی سەرۆك کۆماریدا حزبەکان تەنیا دەتوانن لەڕێگەی پێدانی پارەوە ریکلام بۆخۆیان و پاڵێوراوەکان و پەیمان و ئایدۆلۆژیەکانیان بکەن.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ئەو پارەیەی کە حیزبەکان بۆ ریکلام دەیدەن بەو تەلەفزیۆنانە لەگەڵ قەبارەی کاریگەری ئەو ریکلامە لەسەر رای گشتیدا دەگونجیٚ. لەساڵی 1952دا حیزبە سیاسیەکانی ولایەتەیەککگرتووەکانی ئەمریکا (6)ملیۆن دۆلاریان بۆ ریکلامکردن لەو تەلەفزیۆنانەدا خەرج کرد. ساڵی 1956 ئەو پارەیە گەیشتە (10) ملیۆن و لەساڵی 1960دا هەردوو حیزبی کۆماری و دیموکراتی19.900.000 ملیۆن دۆلاریان بۆ ریکلام کردن دا بەتەلەفزیۆنەکان بەلاٚم لەساڵی 1964 ئەو پارەیبە بوو بە (22)ملیۆن دۆلار.[1]

بە شێوەیەکی گشتی بودجەی بەرنامەکانیئەم تەلەفزیۆنانە بە هۆی ئەو ریکلامانەی کە پەخشی دەکەن دابین دەبیٚ،بە جۆرێك ئێستا بە پێی دواین ئامار یەك دەقیقە ریکلامی سادە لەم تەلەفزیۆنانەدا بە هەشت بۆ یازدە هەزار دۆلارە و لە هەندیٚ بەرنامەدا بڕی ئەو پارەیە دەگاتە حەفتا هەزار دۆلار.[2] بەلاٚم سەرەڕای هەموو کۆسپ و خراپیەکانی، تاکو ئێستا ئەم جۆرە کەنالاٚنە سەرکەوتوترین و کاریگەرترین کەناڵی بینراون لەدونیادا.

تەلەفزیۆنی کابلی

لەهەشتاکانی سەدەی رابردوودا ئەم شێوازەی تەلەفزیۆن دەستی پێکرد ئەم شێوازە لەدوو شێوازەکەی پێشتر جیاوازن و بینەر لەجیاتی بینینی بەرنامەکانی بڕێك پارە دەدات. هەرچەندە لەسەرەتادا خاوەن کەناڵەکە لەرێگەی کابڵەوە بەرنامەکانی دەنارد بۆ ئەو مالاٚنەی کە ئیشتراکیان دەکرد، بەلاٚم بەهۆی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیای پەیوەندیکردنەوە، ئێستا لەرێگەی "کارت"ێکی تایبەتەوە دەکریٚ سەتەلایتی ماڵەکان بەرنامەی ئەو کەنالاٚنە وەرگرن.تایبەتمەندی ئەم تەلەفزیۆنە لەوەدایە کە ئازادییەکی رەها دەدات بە بینەر بۆ هەڵبژاردنی ئەو جۆرە بەرنامانەی کە دەیەویٚ بەشداری تێدابکات، لەبەر هەمە چەشنی بەرنامەکانی ئەم تەلەفزیۆنانە، فلیم، هەواڵ، بەرنامەی زانستی، بەرنامەی سیاسی یان کلتوری) بەشداریکەر دەتوانیٚ لەبری بڕێك پارە هەرکاتێك بیەویٚ تەماشای ئەو بەرنامانە بکات.ئەو بینەرەی کەحەزی لەبینینی بەرنامەی تەندروستی یان کۆمەلاٚیەتی یان زانستی دەتوانیٚ ئیشتراك کردن لەیەکێك

---

[1] -رابورتيسكي و ازيوروفسكى ،الصحافة التلفزيونية- ل27

[2] -كنترل افكار در مريكا/ www.bashgah.net

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

لەو کەناڵە تایبەتانە ئارەزووەکەی بهێنێتەدی. گەورەترین تۆڕی هەواڵی کابلی تۆڕی (CNN)ی ئەمریکایە، هەروەها تۆڕی (ESPN) گەورەترین تۆڕی سەرگەرمی و وەرزشە لەجیهاندا.

رۆژ لەدوای رۆژ ژمارەی ئەو کەسانەی کەلەم جۆرە کەناڵەدا ئیشتراك دەکەن زیاتر دەبێت. هەر بۆ نمونە کەناڵی WEATHER کەتایبەتە بەزانینی باری ئاووهەوا بەپێی ئامارێك کەلەساڵی 1988دا بلاوکراوەتەوە (3) ملیۆن موشتەریکی هەیە. لەژاپۆندا (15)تەلەفزیۆنی کابلی هەیەو چوار ملیۆن موشتەریکی هەیە[1].

لەبەرئازادبوونی بینەرانی ئەم جۆرە تەلەفزیۆنانە لەهەڵبژاردنی بەرنامەکانیان، بۆیە کارگەرییان بۆ سەر رای گشتی زیاترە، هەروەها زۆربوونی ژمارەی بینەرانیش هۆکارێکی تری ئەو مەسەلەیەیە.

بەلام سەرەرای جیاوازی سیستەمی بەرێوەبردن و جیاوازی چۆنیەتی پەخش کردنیان، بەرنامەکانی تەلەفزیۆن کۆمەڵی تایبەتمەندی خۆی هەیە کەلە کەناڵە بیستراو نوسراوەکانی جیادەکاتەوە. خودی ئەم تایبەتمەندیەش هێندەی تر ئەرکی کارمەندانی ئەم جۆرە کەناڵەی دژوارتر کردوە.

کاریگەری هەرکەناڵێك لە ژینگەکەیەوە بۆ ژینگەیەکی تر دەگۆرێ، تەنانەت لەگروپێکەوە بۆ گروپێکی تریش جیاوازە. پێشکەوتنی کۆمەلایەتی و ئاستی هۆشیاری و ئازادی رادەربرین و دیموکراسیەت کاردەکەنە سەر جەماوەری کەناڵەکانی راگەیاندن. تەلەفزیۆن کاریگەری زۆری هەیە بۆ سەر ئەو کۆمەڵگایانەی کەئاستی رۆشنبیریان نزمە. هەر لەبەر ئەوەشە کاریگەری T.V لەوڵاتە تازە پێگەیشتووەکاندا زیاترە وەك لەوڵاتە پێشکەوتووەکاندا، هەروەها کاریگەری راگەیاندنی نوسراولەوڵاتە پێشکەوتووەکاندا بەهۆی بەرزی رێژەی خوێنەوارانیان، زیاترە.

ئەرکەکانی تەلەفزیۆن

ئەو ئەرکانەی کەتەلەفزیۆن پێی هەڵدەستێ لەهەندێ رووەوە تایبەتن و کەناڵەکانی تری راگەیاندن لەتوانایاندا نییە پێی هەستن، چونکە تەلەفزیۆن لەپاڵ پەیامە راگەیاندنەکانیدا جوانی و هونەریش پەخش دەکات. ئەرکەکانی تەلەفزیۆن فرەن،بەلام ئەمانە پوختەی ئەرکە سەرەکیەکانیەتی.

[1] - د.محمد هاشم ،الاعلام الكوني وتكنلوجيا المستقبل ل87

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

1/ تەلەفزیۆن گرنگترین و کاملترین کەناڵی راگەیاندنە، چونکە رووداو بەهەموو وردەکارییەکانیەوە (بەدەنگ و رەنگ و جوڵە)وە لەرێگەی شاشەکەیەوە دەخاتە بەردەست بینەرو ئەمەش راستگۆیی پێ دەبەخشێ.

2/تەلەفزیۆن کەناڵێکی چالاك و هەمەرەنگە بۆ لێدوان و شیکردنەوە. تەلەفزیۆن لەرێگەی شیکردنەوەو شەرحکردنی گۆڕانکارییە سەرەکییەکانی ژیانی رۆژانەو چاودێریکردنی ئەو هێزانەی کەلەپشت ئەو گۆڕانکاریانەوە، دەتوانێ بەزۆربەی بوارە کۆمەلایەتی و سیاسی و ئابوریەکاندا شۆڕبێتەوەو قسەی خۆی لەسەر بکات.

3-تەلەفزیۆن هەڵدەستێ بەئەرکی کلتوری و فێرکاری. وەك لەکاتی خستنەرووی ئەرکەکانی راگەیاندندا باسمان کرد، تەلەفزیۆن باشترین کەناڵە بۆ گەیاندنی زۆرترین زانیاری سەربارەت بەدونیای دەرەوە بۆ ناومالی بینەران، ئەو زانیارییانە هەرچیەك بن تەلەفزیۆن رۆژانەو بەبێ پسان دەیدا بەرچاوو گوێی بینەردا.

4-پەرەپێدانی زەوقی هونەری و جوانی لای بینەر: لەبەر ئەوەی تەلەفزیۆن توانیویەتی شانۆو سینەماو مۆسیقا لەخۆیدا کۆبکاتەوە، هەربۆیە بوەتە ویستگەیەك بۆ پەرەپێدانی زەوقی و هونەری و جوانی لای بینەران، ئەمە جگەلەوەی تەلەفزیۆن ئێستا بۆ ڕاهێنان و فێرکردنی خەڵك لەسەر داهێنان و گونجان لەگەڵ ژیانی نوێ.[1]

کاریگەی تەلەفزیۆن لە سەر رایگشتی:

مەسەلەی رۆڵی تەلەفزیون لە سەردروستکردنیرای گشتی،بەلای تیۆریزانەکانی رۆژئاواوە زۆر گەورەترە لە کاریگەری کەناڵێکی راگەیاندن وبەس.ئەمرۆ،تەلەفزیۆن بەشی هەرە زۆریکاتی بێئیشی گەورەو بچوکی خێزانەکانی پرکردوەتەوە.تەماشاکردنی تەلەفزیۆن چالاکیەکی هەرزان وکەم خەرجەولە هەمانکاتدا کارێکی ئینفعالیەوبەدرێژاییتەماشاکردن، بینەر بەشێوەیەکی ناهۆشیارانە کەمەنکێشی بەرنامەکانی دەبێت.کاریگەری تەلەفزیۆن لە سەر مرۆۆ هەر لە سەرەتای منداڵیەوە دەست پێدەکات، بەگوێرەی هەندێ ئامار منداڵی ئەم سەردەمە تا دەگاتە تەمەنی (18)ساڵی(25)هەزار سەعات تەماشایتەلەفزیۆن دەکات0 ئەم ماوە دورو درێژە منداڵ لە دایك وباوك زۆر زیاتر دەخاتە ژێر کاریگەرییەوە."جیری ماندر" پسپۆر لە بواری راگەیاندن لەم بارەوە دەڵێ:"هێرشی تەلەفزیۆن بۆسەر مێشکی مرۆۆ

---

[1]- د.ا بوتيسكي، ترجمة د. ادريس حضورالصحافة التلفزيونية ل10

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

بوەتە هۆی گۆڕینی رەفتارەكانیان.مرۆڤ هەردەم باوڕە بەوویّنانە زیاتر دەكات كە لەم كەناڵەوە دەستی دەكەویّت,هەر بۆیە تیّروانینەكانی خۆی لە سەر واقع لە دەست دەدات ولە بەرهەم هینان دەكەویّت"[1]

نزیكترین نمونە لە سەر كاریگەری ویّنەكانی تەلەفزین لە سەر رای گشتی،ئەو ویّنانە بوكە تەلەفزیۆنی(cbs)پیشانیدا وتیدا دیلە عیّراقیەكان لە لایەن هەندیّ لە سەربازە ئەمریكیەكانەوە بە شیّوەیەكی دورلە رەوشت سوكایەتیان پیّكرابو. بلاّوبونەوەی ئەو ویّنانە پیّش وروژاننی رای گشتی جیهان،رایگشتی ئەمریكیەكانی هەژاند وكارگەیشتە ئەوەی سەرۆكی ئەمریكا ناچار بو چەندین جار لە سەرشاشەی تەلەفزیۆن داوای لیّبوردن بكات.

* ئینتەرنیّت

لە بەر بەربلاّوی ئەو خزمەتگوزاریانەی كە پیّشكەشی دەكات, تۆڕی ئینتەرنیّت بوەتە دیارترین بەرهەمی شۆڕشی تەكنەلۆژیای زانیارییەكان.دەستەواژەی (ئینتەرنیّت)لەم سالاّنەی دوایدا بە شیّوەیەكی خیّرا لە پالّ دەستەواژەكانی تری وەك (كولتوری مۆنیتەر),(كولتوری كۆمپیوتەر),(پۆستی ئەلیكترۆنی), (رۆژنامەنووسی ئەلیكترۆنی)و(كتیّبی ئەلیكترۆنی) خۆی سەپاند.[2]

پیّناسەی ئینتەرنیّت : بەشیّكە لە شۆڕشی تەكنەلۆژیا و هەندیّك بە تۆڕی جالّجالّۆكەی جیهانی ناو دەبات و هەندیّكی تر پیّیان وایە تۆڕیّكی پەیوەندی كردنی زۆر خیّرایە ، بەلاّم سادەترین و پڕ ماناترین پیّناسە بریتیيە لەوەی كە" ئینتەرنیّت ، تۆڕی تۆڕەكانی " . تۆڕی ئینتەرنیّت دوو شیّوازی هەیە ، یەكەمیان تۆڕی لۆكالّیە كە لە سنووریّكی دیاریكراودا بەكار دەهیّنریّت . . Local Area Networks lann

دووەم ، كەچەندین تۆڕی لۆكالّی پیّكەوە گریّ دەدات و لە سنووریّكی بەربلاّودا كاری پیّ دەكریّت و لەریّگەی تەلەفۆن و مانگی دەستكرد و میكرۆیفەوە كەلّكی لیّ وەردوگیریّت . " Wide area Neatworks wan “

---

[1] - میشیل بیكس،غرب،تلفزیون،فرهنگ.www.loyola.edo

[2] - ترجمة والاعداد ناطق خلوصي،الانترنيت شبكة معلومات العالم , ل6

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

www.kurdistannet.org

سەرەتای سەرهەڵدانی

لە 2 / 1 / 1969 وەزارەتی بەرگری ئەمەریکا دەستەیەك پسپۆری ڕاسپارد تاکو پرۆژەی لێکۆڵینەوەیەك بخەنە ڕوو بۆ بەستنەوەی کۆمپیوتەرەکانی ئەو وەزارەتە پێکەوە . هۆکارێکی سەرەکی ئەو گرنگی پێدانەی حکومەتی ئەمەریکا بەو پرۆژەیە بووونی شەڕی سارد بوو لەنێوان ئەو وولاتەو یەکێتی سۆڤیەت .

ساڵی 1983 ئەو تۆڕە بوو بە دوو بەشەوە ، یەکەمیان بەناوی (ARPANE) کە بۆ کاری ئاشتیخوازانە بەکار دەهات و دووەمیان (MILNET) کە هەمان فەرمانی جێبەجێ دەکرد . ساڵی 1986 توانرا پێنج سەنتەری کۆمپیوتەر پێکەوە گرێ بدات و بوو بە بەردی بناغەی پێشکەوتن و دەرکەوتنی ئینتەرنێت لە ئەمەریکا و پاشان وولاتانی تری جیهان . هەرچەندە لەسەرەتادا وەزارەتی بەرگری ئەمەریکا و پاشان (دەزگای نەتەوەیی زانست) ی ئەمەریکا خاوەنی ئەم تۆڕە بوون ، بەڵام بەپێشکەوتنی خاوەندارێتییەکەی لە حکومەتەوە گوازرایەوە بۆ کەرتی تایبەت و چەندین تۆڕی لۆکاڵی بازرگانی دەرکەوتن و لەرێگەی ئیشتراکەوە کەڵك لە خزمەتگوزاریەکانیان وەرگیرا . ساڵی 1985 تەنیا دوو هەزار کۆمپیوتەر بەتۆڕی ئینتەرنێتەوە بەسترابووەوە ، بەڵام ئەو ژمارەیە لەساڵی 1995 گەیشتە پێنج ملیۆن کۆمپیوتەر و لەساڵی 1997 ژمارەی کۆمپیوتەرە بەستراوەکان بە تۆڕی ئینتەرنێتەوە بە شەش ملیۆن کۆمپیوتەر و ژمارەی تۆڕەکانیش بوون بە (300) تۆڕی فەرعی .

ساڵی 1988 ژمارەی ئەوانەی کە ئینتەرنێتیان بەکار دەهێنا نزیکەی (134) ملیۆن کەس بوون و هەر دەقیقەیەکیش 46 کەسی چۆتەسەر . بەم جۆرە پێدەچێ لەساڵی 2005 دا ژمارەی بەکارهێنەرانی ئینتەرنێت بگاتە (245) ملیۆن کەس.ئەمەریکییەکان کە ژمارەی زۆرترین بەکارهێنەری ئینتەرنێت بەنیازن لە ئایندەیەکی نزیکدا پرۆژەیەکی نوێ بەناوی (ئینتەرنێت 2) بخەنە ڕوو کە خێراییەکەی هەزار جار لەخێرایی ئێستا زیاتربێت .

ئەو پارانۆما خێراییەی مێژووی پەرەسەندنی ئینتەرنێت و ئەو پێشبینیانەی کە بۆ ئایندەی ئەو تەکنەلۆژیایە دەکرێت ، ئەوە دەردەخەن کەکۆمەڵگا مرۆڤایەتییەکان بەشێوەیەکی زۆر خێرا و کاریگەر دەکەونە ژێر کاریگەری ئینتەرنێتەوە .

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

گرنگی ئینتەرنێت لەوەدایە کە سنووری قەڵەمڕەوی حکومەتەکان ، بەتایبەت ئەو حکومەتانەی کە سانسۆرێکی زۆریان لەسەر بڵاوکردنەوەی زانیاری و هەواڵ داناوە تێك دەشکێنێ و هەژموونی جارانیان بەسەر بیر و هۆشی مرۆڤی وولاَتیکانیان ناهێڵێ .لە خەسڵەتە گرنگەکانی ئینتەرنێت ئەوەیە کە کۆنترۆڵی زانیارییەکانی ناو سایتەکانی ناکرێ و دەزگاکانی کۆمەڵی مەدەنی بۆ پتەوکردنی پێگەی خۆیان و گەیاندنی خواستەکانیان زۆر بە ئاسانی دەتوانن بەکاری بهێنن .

بۆ زیاتر تێگەیشتن لەم شێوازەی ڕاگەیاندن بەپێویستی دەزانم گرنگترین خەسڵەتەکانی لە چوار خاڵدا دەستنیشان بکەم :

1-سانا کردنی وەرگرتن و ناردنی زانیاری و هەواڵ لەماوەیەکی زۆر کورتدا .

2- نەهێشتنی کاریگەری دەزگا ئاراستەکەرەکان و ئامادەکردنی زانیاری ڕاست و دروست بۆ زۆرترین خەڵك .

3- هەرزانی نرخی پەیوەندی کردن و زۆر بوونی ژمارەی بەکارهێنەرانی .

4-بەکارهێنەری ئینتەرنێت دەتوانێت بە ئارەزووی خۆی پەیامەکەی ڕەوانە بکات و وەرگرێ ، ئەمەش گۆڕانێکی بەرچاوە لەچاو جاراندا .[1]

ئینتەرنێت کە داهێنانێکی نوێی تەکنەلۆژیای پەیوەندی کردنە ، ئێستا بۆتە پانتاییەك بۆ پێکەوە بەستنەوەی هەموو کونج و کەلەبەرێکی گەردوون بەیەکەوە و بەجیهانی بوون بە باشترین سمبوڵی ئەو داهێنانە دێتە ژماردن ، چونکە ئەم تۆڕە هەموو زانایان پێکەوە دەبەستێتەوە و کاریگەری بۆ هەموو کۆمەڵگایەك هەیە .

ئێستا گەردوون لەڕێگەی ئەم خەسڵەتە سەرەکییانەی تۆڕی ئینتەرنێتەوە بەیەکەوە گرێ دراوە :

1-گشتگیری : واتە هەموو لایەنەکانی ژیان دەگرێتەوە ، لایەنی مەعریفی و کۆمەلاَیەتی ، ئابووری و پزیشکی وهونەری.....هتد

2-خێرایی : ئەم خێراییەی کەپێشکەوتنی تەکنەلۆژیای پەیوەندی کردن بەخۆیەوە دەبینێ ، تایبەتمەندی خۆی هەیە و زۆر جیایە لەو پێشکەوتنە تەکنیکیانەی کە بە درێژایی مێژوو ڕوویانداوە .

---

[1] - محمد المختار ،الاعلام والسياسة فى عصر الانترنيت ل 15

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

3-گەردوونی : سەرەڕای جیاوازی کۆمەلأیەتی و ئابووری و سیاسی و سەرەڕای ئەو پێشکەوتنەی کە کۆمەڵگای ڕۆژئاوا هەیەتی لەچاو دواکەوتوویی کۆمەڵگا ڕۆژهەلأتی‌یەکان ، کەچی لە ڕووی بەکارهێنانەوە وەك و یەك وان و هیچ بەرەبەستێك نی‌یە بۆ بەکارهێنانی تۆڕی ئینتەرنێت . [1]

مرۆڤی سەردەمی ئینتەرنێت ئازادترین مرۆڤی مێژووە و هیچ کۆت و بەندێکی فکری و هەڵسوکەوت و بڕیاردانی بەسەرەوە نی‌یە ، ئەم تەکنەلۆژیایە مرۆڤی لەبازنەیەکی تەسکی لۆکالی ڕزگار کردووە و بەبێ هیچ سانسۆر و کۆنترۆڵێکی دەرەکی دەتوانێ بەگەردووندا گەشت بکات . زانیاری پیشەیی و تەکنیکی ئالوگۆڕ بکات . هەروەها بۆ یەکەم جار لەمێژوودا کار ئاسانی کردووە تاکو فێرخوازان لە ڕێگە دوورەکانەوە فێری زانیاری ببن . لەناو تۆڕی ئینتەرنێت دا ئێستا دەیان کتێبخانەی ئەلکترۆنی هەیە و بەدەیان پێگەش هەیە بۆ وەلأمدانەوەی پرسیار وەرگرتنی لێکۆڵینەوەی ئامادەکراو و بیلۆگرافیاو دەیان ڕاپۆرتی جۆراوجۆر . بەمانایەکی تر دەتوانین بڵێین تۆڕی ئینتەرنێت بریتی‌یە لە " کتێبخانەیەکی گشتی مەزن کەهیچ دیوارێکی نی‌یە و هەموو زانیاریەکی تێدایە " [2]،بەلأم پێویستە ئەو ڕاستی‌یە بخەینە پێش چاو کە بەکارهێنانی ئەم تەکنەلۆژیا نوێیە پێویستی بەبەکارهێنەرێك هەیە کەوا بەرچاوی ڕوون بێت و هەڵگری ئایندەیەکی پێشکەوتووخوازی مرۆڤ پەروەرانە بێت و ئەم شۆڕشەی بواری ڕاگەیاندن بە بکاتە دەسکەلایەك بۆ گۆڕان لە هەموو بوارەکانی ژیاندا .وەك لەپێشدا باسمان کرد ، ژمارەی بەکارهێنەرانی ڕاگەیاندنی ئەلکترۆنی ڕۆژ لەدوای ڕۆژ لەزیادبووندان و ئەو زیاد بوونەش یەك قات و دووقات نی‌یە ، بەڵکو ڕۆژانە دەیان قات زیاد دەکات .

هەروەها ئەم تەکنەلۆژیا نوێیە هەلی بۆ زوربەی ڕۆژنامە و گۆڤار و تەلەفزیۆن و ڕادیۆکان ڕەخساندووە تاکو جگە لە کەناڵەکانی خۆیان ، لەم کەناڵە بەربلأوەشەوە پەیامەکانیان بگەیەنن بە پەیام وەرگرەکانیان – هەروەها ئینتەرنێت بوار بۆ پەیام وەرگرەکان دەڕەخسێنێت تاکو بەوجۆرەی کە دەیانەوێت پەیوەندی بکەن بەو کەنالأنەوە .

---

[1] - د.محمد هاشم الهاشمي ،الاعلام الكوني وتكنلوجيا المستقبل ل 257

[2] هەمان سەرچاوە ل258

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ئینتەرنێت و رای گشتی

راگەیانــدنی ئــەلکترۆنی زۆرتــرین زانیــاری لــەخێراترین کاتــدا دەدات بــە بــەربلاّوترین پــەیام وەرگــر و بەکارهێنــەری ئینتــەرنێت دەتوانێــت لەیــەك دانیــشتندا هــەزاران سەرچاوە لەسەرتاپای دونیاوە ببینێ و بەبێ ئەوەی خەرجی‌یەکی زۆری تێبچێت.ئەم کارە پێش داهێنانی ئینتەرنێت کارێکی خەیاڵی و مەحاڵ بوو .

جگە لەوە لە کەناڵە تەقلیدیەکاندا پەیام وەرگر ئازادی هەڵبژاردن و وەرگرتنی نەبووە ، بەڵکو خۆشی بێت و ترشی بێت ، هەر دەبوایە گوێ‌ی لەو پەیامە بگرتبایە کە کەناڵە تەقلیدیەکان (ڕادیۆ – تەلەفزیۆن – ڕۆژنامەو گۆڤارەکان) بۆیان ئاراستە دەکرد ، بەلاّم ڕاگەیاندنی ئەلکترۆنی ئەو ئازادییەی بۆ دەستەبەر دەکات تاکو بەئارەزووی خۆی ئەو بابەتە وەرگرێ کە خۆی ئارەزووی لێیەتی . ئەوە جگە لەوەی کە ڕەگەزی (شوێن) هیچ ڕۆڵێکی نێگەتیڤی بەسەر پەیام وەرگرەکانەوە نەماوە .

هەر لەبەر ئەو تایبەتمەندی و خەسڵەتانەیە ، دەتوانین بڵێین کاریگەرترین کەناڵ بۆ دروستکردنی رای گستی (بەهەموو جۆرەکانیەوە) کەناڵی ئەلکترۆنی یان باشتر بڵێین تۆڕی ئینتەرنێتە .

تــۆڕی ئینتــەرنێت ئاســانترین و خێراتــرین کەناڵــە بــۆ ئــەو حکومــەت و ڕێکخــراو و سەندیکا و تەنانەت حزب و کەسایەتیانەی کە دەیانەوێ ڕایەکی گشتی سەبارەت بەکێشە یان ڕووداوێکی دیاریکراو دروست بکەن . ئێستا لەڕێگەی ئینتەرنێتەوە ئەو لایەنەی کە بەنیازی دروستکردنی ڕایەکی گشتی‌یە دەتوانێت بانگەوازەکەی بنێرێت بۆ دەیان هەزار پۆستی ئەلکترۆنی یان لە سایتێکی دیاریکراودا پەخشی بکاتەوە ، واتە چیتر پێویستی بەوە نی‌یە پارەیەکی زۆر بدات بە کەناڵە تەقلیدیەکان تاکو ئاگاداریەکەی بۆ بلاّوبکەنەوە یان بە بڵندگۆ لە کوچەو کۆلاّنەکاندا بانگەشە بۆ داخوازی‌یەکەی بکات .هەروەها دەکرێت بەهۆی ئەم کەناڵەوە ڕێگەو شوێنی کاتی خۆپیشاندان و ڕێپێوانەکان دیاری بکرێت . دیارترین نمونەش ئەو ڕێپێوانە گەورانە بوو کە لەماوەی شەڕی ڕزگارکردنی عیراقدا لەلایەن ڕێکخراوە جیاجیاکانەوە ساز دەکرا . لە ڕاستیدا لەمێژووی مرۆڤایەتیدا هیچ کاتێك ڕێپێوانی وا گەورە و بەردەوام نەکراوە و هۆکاری سەرەکی بەشداری زۆری خەڵکەکە و بەردەوامیەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ملیۆنەها پەیامەی کەڕۆژانە لەڕێگەی پۆستی ئەلکترۆنی‌یەوە دەگەیشتە خەڵك

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

و هانی دەدان لەبەرامبەر شەڕەکەدا هەڵوێست وەرگرن ، ئەو ڕای گشتییەی کە لەو ماوەیەدا بەرامبەر شەڕەکە دروست بوو دەکرێت ناوی بنێین ڕای ئەلکترۆنی .

لەبەرامبەر هەڵوێستی دژ بەشەڕ ، لایەنگرانی شەڕیش توانیان لەڕێگەی کردنەوەی چەندین ویب سایتی تایبەتەوە تاوان و پێشێلکاریەکانی ڕژێمی سەدام حسێن دژ بەمافی مرۆڤ بخەنە بەردەستی میوانەکانی خۆیانەوە . هەروەها هەندێ ڕێکخراوی مافی مرۆڤی عیراقی لە ڕێگەی ویپ سایتەکانیانەوە دەیان بەڵگەنامەو فلیم و وێنەیان لەسەر تاوانەکانی ئەو ڕژێمە دڕندەیە بلاّودەکردەوە . ئەوەی جێگەی سەرنجە لە هەموو ویب سایتەکاندا زمانی جیاجیا بەکار دەهات ، بەمانایەکی تر ئەوکەسانەی کە لەپشت ویب سایتەکانەوە بوون دەیانوویست ڕایەکی گشتی جیهانی دروست بکەن نەك لوکاڵی .

یەکێك لە تایبەتمەندیە گرنگەکانی دروستکردنی ڕای گشتی لە ڕێگەی ئینتەرنێتەوە ئەوەیە (بەتایبەت لە ڕژێمە تۆتالیتاریەکاندا) ئەو کەس یان ڕێکخراوەی کە لە پشتی هەوڵی دروستکردنی ڕای گشتییەکەوەن ، بەئاسانی دەستنیشان ناکرێت ، ئەمەش دەبێتە هۆی لاوازکردنی کاردانەوەی حکومەتەکان . هەروەها بوونی پۆستی ئەلکترۆنی هەلی ئەوە بۆ بەکارهێنەرەکانی دەڕەخسێنێت تاکو نارەزایەتی یان تووڕەیی خۆیان بەنامە ئاراستەی لایەنە بەرپرسەکان بکەن و پێویست بەوە نەکات ڕاستەوخۆ بەشداری لە خۆپیشاندانەکاندا بکەن و تووشی کێشەی گرتن وڕاوەدوونان بین .

لەکۆتایی ئەم باسەدا دەکرێ بڵێین ، ئینتەرنێت هەموو ماناکانی دیموکراسیەت و کۆمەڵی مەدەنی بۆ مرۆڤ دابین کردووە تاکو بەئازادی ڕای خۆی دەربڕێت و بەئازادی هەڵوێست وەربگرێت

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

دەرئە نجام

هەرچـەندە تـاکو ئێستا رێکـەوتنێکی کۆنکریتی نییـه بـۆ پێناسەکردنیچەمکی "رای گـشتی "و"راگـەیانن" وزۆر   لـه لایەنـەکانیان بـه تەموومـژاویی ماوەتـەوە، بـەلاّم لـه مـاوەی دوو سـەدەی رابـوردودا چـەمکەکانی "رای گـشتی" و" راگەیانـدن " بـه شێوەیەکی بەربلاّو قسەیان لە سەر کراوە وبەکارهاتون.ئەمەش بەڵگەن بۆ ئەوەی کە رای گشتی وراگەیاندن بونەتە بەشێك لە پێکهاتەی ژیانی هاوچەرخی مرۆڤایەتی.

ئەو دەرئەنجامانەی کە لەم توێژینەوەدا وەدەست هاتون بریتین لە:

1. رای گشتی کە بریتیە لە کۆی رای تاکەکانی کۆمەلە کەسێك بەرامبـەر بابـەتێکی دیـاری کراوراگەیاننـەکان دەتـوانن لەئاراسـتە کـردن وهۆشـیارکردنەوەی رای گشتیدا رۆلێکـی کاریگـەر بگێـرن ودەرکـەوتنی هەرکـەنالێك لـە هـەر سـەردەمێکدا نەیتوانیوە رۆڵی کەناڵکەی تر بسرێتەوە .
2. بە هۆی پێشکەوتنی کۆمەلاّیەتی وگەشە سەندنی دیموکراسییەوە، رای گشتی وکەناڵەکانیراگەیانـدن کاریگەریـەکی زۆریـان لـە سـەر ژیـانی سیاسـی وبڕیـارو یاساکان هەیە.
3. رای گشتی دینامیکیـەتی تێدایـه و بە بـەردەوامی ولـە ژێـر کاریگـەری کۆمەڵـە هۆکارێکـدا دەگۆڕێـت بـە هەمانـشێوە راگەیاندنـەکان بـە پێـشکەوتنە تەکنـەلۆژی ولایەنی کۆمەلاّیەتی وئابورییەکانەوە گرێدراوە.
4. تا کۆمەڵگا بەرەو مۆدیرنە هـەنگاو هـەڵنێت ،رای گشتی زیـاتر قورسـایی خـۆیی دەردەخات ورۆڵی راگەیاندنیش لە دروستکردنیدا زیاتر دەبێت.
5. لـە بەرپەرەسـەندنی ئازادییـەکان وبەرتەسـك بونـەوەی دیکتاتۆریـەت ،چـاوەڕێ دەکرێت لە ئایندەدا رای گشتیو راگەیاندن رۆڵی زیاتریان هەبێت.

* * *

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

سەرچاوەکان

- د. عاطف عدلي العبد عبيد , .الرأي العام وطرق قياسية
- د. مهدي حسن روبلق و د. احمد الطامين , العلاقات العامة ، النظرية والاساليب الرأي
- د. هاني الرضا. الراى العام والاعلام والدعاية /1998
- د.محمد عبد القادرحاتم, ديموقراطية الاعلام و الاتصال / 1996
- **گۆڤاری رایەن ژمارە** (1) **کانوونی دووەمی** /2001
- **محمد رزائه یەزدی , تیۆری ناسینەوەی رای گشتی** ,
- عبدالمتعم سامي . الرأي العام والاشاعة
- وفاق حافظ الدوري .طبيعة الصحافة الحزبية وتطورها
- هەڤاڵ ئەبو بەکر , راگەیاندن وراگەیاندنی کوردی,/2002
- الصحافة المختصصة في العالم وأهميتها – سايتي الاستراتيجية .
- سامي هيد موس .الاعلام المكتوب .. رسالة و دور متعدد الوجوه
- د. سيد أحمد خانون آبادي .راديو وارتباط توسعه / **مجله راديو ژماره**12
- عبدالعزيز الناصري .الاعلام وتفعيل وعي الامة
- د. محمد هاشم الهاشمي . الاعلام الكوني وتكنلوجيا المستقبل /2001
- سامان فوزي عمر ,مسؤلية الصحفى المدنية عن اخطائه المهنية/ 2003
- فاروق عبدالرحمن عمر .التلفزيون في جمهورية العربية المتحدة والعالم
- رابور تيسيكي ، إ . يورفسكي . لصحافة التلفزيونية
- محمد بن المختار . الاعلام والسياسة في عصر الانترنيت
- غوستاف ليو بون . سايكولوجيا الجماهير /1997
- د . حميد سميسم . نظرية الرأي العام (مدخل)
- د. ناهد رمزي , الرأي العام وسايكولوجيا السياسية./1991
- ترجمة والاعداد ناطق خلوصي ,الانترنيت شبكة معلومات العالم /1999
- **ديڤيد ماكداول , و . ئەبوبەکر خۆشناو, مێژووی هاوچەرخی کورد**
- www.t1t.net
- www.e-resanaha.com
- www.bashgah.net
- www.usinfo.state.gov
- www.7 sang.com
- www.loyola.edo
- د.عبدالله الطويرقي .صحافة المجتمع الجماهيري **/1997**

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com